

Latvijas Universitāte
Sociālo zinātņu fakultāte
Politikas zinātnes nodaļa

Politikas zinātnes maģistra
programmas studenta
Jurija Koškina
stud. apl. nr. 020027

Energētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība jaunajās ES dalībvalstīs

Maģistra darbs

Zinātniskais vadītājs
Dr.pol.sc. Nils Raimonds Muižnieks

Rīga 2008

GALVOJUMS

Ar šo es apliecinu, ka šis maģistra darbs ir pildīts patstāvīgi, par izmantotajiem datiem un materiāliem ir dotas atsauces. Šis darbs tādā vai citādā formā nekad nav iesniegts nevienai citai pārbaudes komisijai.

Datums

Paraksts

Satura rādītājs:

Galvojums.....	2.lpp.
Ievads.....	4.lpp.
Literatūras un informācijas avotu apskats.....	11.lpp.
Reālisms transnacionālisma tērpā.....	17.lpp.
Suverenitāte.....	34.lpp.
Krievija kā enerģētiskā lielvara.....	43.lpp.
Enerģētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība.....	53.lpp.
Latvija.....	53.lpp.
Slovākija.....	62.lpp.
Ungārija.....	69.lpp.
Polija.....	77.lpp.
Nobeigums.....	87.lpp.
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	92.lpp.
Pielikumi.....	97.lpp.
Summary.....	100.lpp.
Anotācija.....	102.lpp.

Ievads

Enerģētika ir ārpolitikas īstenošanas instruments. Ar šiem vārdiem sākas 2003. gadā oficiāli pieņemtā „Krievijas enerģētiskā stratēģija līdz 2020. gadam”.¹ Dažus gadus pēc šīs stratēģijas pieņemšanas Maskava pirmo reizi izmēģināja šo savdabīgo ārpolitisko instrumentu. 2006. gada dabasgāzes piegādes disputs starp Krieviju un Ukrainu parādījis, cik neaizsargāti ir tās patērētāji Centrālajā un Austrumeiropā. Pirmo reizi, kopš 70.- to gadu naftas krīzes laikiem, energoresursu piegādātājs – šoreiz Krievijas Federācija – atklāti izmantoja savas enerģētiskās priekšrocības kā ieroci cīņā ar politiskajiem pretiniekiem – Kremļa interesēm neatbilstošu rietumnieciski orientēto Ukrainas valdību.

Jau iepriekš jēdziens „enerģētiskā drošība” saistīja pētnieku uzmanību, taču tolaik, 20. gs. beigās, ar to parasti saprata spēju nodrošināt ar energoresursiem ātri augušo ekonomiku Ķīnā un Indijā; enerģētikas tirgus liberalizāciju savstarpējās atkarības palielināšanai starp piegādātāju un patērētāju; dabasgāzes un naftas vadu aizsardzību pret uzbrukumiem un energoresursu diversifikāciju no fosilija resursiem uz atjaunojamajiem.² Risinot jautājumus, kas saistīti ar energoresursu izmantošanu, eiropieši par vienu no galvenajiem faktoriem uzskatīja ekoloģiju, proti, energoresursu „tīrību” un minimālo kaitējumu apkārtējai videi, kas bija saistīts ar globālās sasilšanas problēmas aktualizēšanos. Pēc tam, kad 2006. gada sākumā Krievijas un Ukrainas gāzes krīzes dēļ daudzās Eiropas valstīs dabasgāzes vadus kritās spiediens, „enerģētiskās drošības” jēdziens vispirms sāka nozīmēt energoresursu piegādes ceļu diversifikāciju un enerģētikas atrautību no politikas. Energoresursu ekoloģiskās tīrības vietā parādījās energoresursu „politiskās tīrības” problēma, proti, to vairs nesaistīja ar piegādātāja politiskajiem mērķiem patērētājvalstī.

Taču pētāmā reģiona lielākā dabasgāzes piegādātāja – kompānijas „Gazprom” – raksturs, proti, tās „saaugšana” ar Krievijas varas virsotni, deva nopietnu pamatu domām par kompānijas mēģinājumiem virzīt un panākt Krievijas politiskos mērķus tur, kur tās iespaids uz vietējo enerģētikas tirgu ir pietiekami nozīmīgs. Citiem vārdiem sakot, energoresursu piegādātājs mēģināja pārvērst patērētājvalsts enerģētisko atkarību par politisko atkarību. Centrālās un Austrumeiropas reģiona valstu mēģinājumi aizsargāties pret energoresursu piegādātājvalsts politisko ietekmi, kā arī šī jautājuma izskatīšana Eiropas Savienības līmenī, padara enerģētiskās atkarības saistību ar ārpolitisko patstāvību par pēdējo gadu aktualitāti jauno Eiropas Savienības dalībvalstu kopējo ārpolitisko pamatnostādņu izstrādāšanā.

¹ “Krievijai ir ievērojamas energoresursu rezerves un spēcīgs enerģētikas komplekss, kas ir iekšējās un ārējās politikas īstenošanas instruments”. Энергетическая стратегия России до 2020 года. Москва, 2003.

² Winston R., Bolton P., Gore D. *Energy Security*. London: House of Commons Library, 2007, p. 1.

Šī maģistra darba galvenā pētījuma problēma ir sekojoša: energoresursu piegādātājs, izmantojot savu pārākumu enerģētikas jomā: resursu rezerves, piederošus piegādes vadus un infrastruktūru, dalību reģiona valstu enerģētikas kompānijās, ietekmē patērētājvalsti ne tikai ekonomiski, bet arī mēģina ietekmēt tās ārpolitiku. Patērētāja ekonomiskā ietekmēšana no piegādātāja puses brīvā tirgus apstākļos ir dabisks process – to var panākt, piemēram, ar energoresursu piegādes cenu kāpumu vai piegādes līgumu nosacījumu maiņu. Bet politiskas ietekmēšana ar energoresursu palīdzību nav parasta parādība Eiropā. Daudzi enerģētikas jomas eksperti atzīst, ka pat Padomju Savienība nesaistīja politiku energoresursu piegādētājiem kapitālistiskām valstīm, tad kāpēc mūsdienās PSRS mantiniece Krievija atļaujas atklāti izmantot energoresursus savu ārpolitisku mērķu sasniegšanai? Šāda Krievijas rīcība joprojām ir maz pētīta un izskaidrota.

Darba mērķis ir izpētīt enerģētiskās atkarības mijiedarbību ar valsts ārpolitisko patstāvību jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs Centrālās un Austrumeiropas reģionā. Pētījuma mērķis ir cieši saistīts ar galveno izpētes jautājumu: kā reģiona valstu enerģētiskā atkarība no viena ārējā piegādātāja ietekmē šo valstu ārpolitisko autonomiju? Pamatojoties uz izpētes jautājumu un darba mērķi, pētījuma uzdevumi tiek formulēti sekojoši:

- izskaidrot energoresursu piegādātājvalsts un patērētājvalstu attiecību būtību starptautisko attiecību teorijas ietvaros;
- apskatīt valsts ārpolitisko patstāvību jeb autonomiju kā daļu no valsts politiskās suverenitātes koncepta;
- analizēt energoresursu piegādātājvalsts – Krievijas Federācijas – atbilstību „enerģētiskās lielvaras” statusam: tās enerģētisko potenciālu un enerģētiskās saiknes ar jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā;
- noteikt Krievijas Federācijas galvenās ārpolitiskās prioritātes un mērķus pētāmajā reģionā, kā arī to sasniegšanas paņēmienus;
- noteikt pētāmā reģiona valstu atkarības līmeni no Krievijas dabasgāzes piegādēm un to ārpolitiskās patstāvības līmeni;
- analizēt pētāmo jauno ES dalībvalstu bilaterālās attiecības ar Krievijas Federāciju, pēc to iestāšanās Eiropas Savienībā, nosakot faktoros, kas atvieglo vai apgrūtina enerģētiskās atkarības izmantošanu valsts ārpolitiskās patstāvības ietekmēšanā.

Attiecīgi tiek arī formulēta maģistra darba hipotēze: enerģētiskā atkarība no viena ārējā energoresursu piegādātāja apdraud patērētājvalsts ārpolitisko patstāvību. Hipotēzi var pierādīt empīriski, pētot energoresursu piegādātājvalsts – Krievijas Federācijas – politiskās intereses un mērķus gan konkrētajā valstī, gan reģionā kopumā, kā arī to sasniegšanas

mehānismus un patērētājvalstu politisko sadarbību ar piegādātājvalsti, nosakot energoresursu lomu šajā sadarbībā.

Runājot konkrētāk par pētījuma priekšnosacījumiem, vispirms vajadzētu noteikt izpētes reģiona robežas. Kā izriet no šī darba nosaukuma – „Enerģētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs” – izpētes reģions ir Eiropas Savienības jaunās dalībvalstis Centrālajā un Austrumeiropā. 2004. gada 1. maijā par ES dalībniecēm Centrālajā un Austrumeiropā kļuvušās: Čehija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Slovākija, Slovēnija un Ungārija. Šāda reģiona izvēle izvēlēta, jo tajā lielā mērā saglabājās valstu atkarība no viena dabasgāzes piegādātāja – Krievijas Federācijas dabasgāzes monopola – kompānijas „Gazprom”. Taču, ņemot vērā pētījuma plašumu, apskatīt katras atsevišķas valsts attiecības ar energoresursu piegādātājvalsti, enerģētiskās atkarības un valsts ārpolitiskās patstāvības sasaistes kontekstā nav iespējams. Tāpēc, šajā darbā tiek pētītas četru valstu – divu enerģētiski relatīvi vairāk atkarīgu (Slovākija un Latvija) un divu relatīvi mazāk atkarīgu valstu (Ungārija un Polija) attiecības ar galveno dabasgāzes piegādātāju – Krievijas Federāciju, mēģinot noteikt šo četru valstu ārpolitiskās patstāvības pakāpi attiecībā pret energoresursu piegādātājvalsti.

Kopumā, reģiona valstu tik augsto atkarības līmeni no viena dabasgāzes piegādātāja var skaidrot ar vēsturiskiem apstākļiem. Varšavas līguma laikos Austrumeiropas sociālistisko valstu galvenais ekonomiskais partneris bija PSRS. Ekonomiskā partnerība tolaik vairāk nozīmēja ekonomisku palīdzību, nevis līdzvērtīgu sadarbību. Viens no ekonomiskā atbalsta veidiem, kā PSRS palīdzēja saviem „mazajiem brāļiem”, t.i. sociālistiskajām satelītvalstīm, bija lēto energoresursu pārdošana. Tomēr, galvenie padomju energoresursu patērētāji atradās Rietumeiropā, nevis sociālistiskajā blokā. Ņemot vērā arī to, ka energoresursu eksports bija galvenais ienākumu avots PSRS budžetam, sākot ar 20. gs. 70. gadiem kopā ar saviem rietumu energopartneriem Padomju Savienība sākusi aktīvi būvēt naftas un dabasgāzes vadu sistēmu no resursu atradnēm Sibīrijā līdz patērētājiem Rietumeiropā. Ģeogrāfisko un ģeopolitisko apstākļu dēļ, galvenie naftas un dabasgāzes padeves vadi gājuši caur Austrumeiropas sociālistisko valstu teritoriju, galvenokārt Slovākiju, Čehiju un Poliju, bet Baltijas valstis, tolaik vēl būdamas PSRS sastāvā, kopumā bija Padomju Savienības iekšējās vadu sistēmas sastāvdaļa.¹ 20. gadsimtā izveidotā naftas un dabasgāzes piegādes vadu sistēma un infrastruktūra saglabājusies un funkcionē arī mūsdienās. Līdz ar vadu un infrastruktūras saglabāšanos, protams, saglabājas arī galvenais piegādātājs – PSRS mantiniece Krievijas Federācija, tāpēc var teikt, ka Krieviju var uzskatīt par reģiona valstu „dabisku” partneri enerģētikas sfērā.

¹ Skat.: Pielikums 1.

Vēl viens ļoti būtisks faktors, kas ietekmējis izpētes valstu izvēli, ir tas, ka visas šīs valstis ir Eiropas Savienības un Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) dalībnieces. Dalība ES un NATO ļauj skatīt šo organizāciju aktivitātes un pasākumus kopējās enerģētiskās drošības jomā. Ir skaidrs, ka reģiona valstis nevar līdzināties ar energoresursu piegādātājvalsti nedz enerģētikas jomā, nedz arī politiskās ietekmes sfērā. ES un NATO partneru piesaistīšana un vienkārša piesaukšana sarunu procesos ar piegādātāju, pēc patērētājvalstu domām, var kalpot kā „apreibinošs” līdzeklis piegādātājam. Pie tam, abu šo organizāciju līmeņos reģiona valstis var pievērst uzmanību enerģētiskās un politiskās drošības problēmām. Piemēram, 2006. gada Rīgas NATO samita laikā tika nopietni apspriests jautājums par dalībvalstu energoresursu piegādes draudu pielīdzināšanu dalībvalstu drošības draudiem un pat uzbrukumam. Lai arī šiem pieņēmumiem bija vairāk deklaratīvā nozīme, tomēr tādējādi NATO deva nopietnu signālu energoresursu piegādātājiem nejaukt savas ekonomiskās intereses ar politiskajām interesēm un nemēģināt ietekmēt dalībvalstu iekšējo un ārējo politiku.

Nemot vērā pētāmā reģiona specifiku, proti, dalību Eiropas Savienībā un NATO, šī pētījuma hronoloģiskās robežas sākās ar 2004. gada 1. maiju, kad paplašināšanas rezultātā Čehija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Slovākija, Slovēnija un Ungārija kļuva par ES dalībniecēm, bet šīs hronoloģiskās robežas beidzās mūsdienās, t.i., 2008. gada sākumā. Izpētes hronoloģisks periods – nepilni 4 gadi, šķiet, optimāls, tas ļauj saskatīt raksturīgākās tendences attiecībās starp energoresursu piegādātāju un patērētājiem, vienlaikus tas ir arī pietiekami kompakts posms, lai iekļautos šī darba robežās.

Šī pētījuma ietvaros enerģētikas tirgus Centrālajā un Austrumeiropā tiek saprasts tikai kā dabasgāzes tirgus. Bez šaubām, var apgalvot, ka pētāmā reģiona enerģētikas sfēra ietver sevī ne tikai dabasgāzi, bet, protams, arī naftu, ogli, atomenerģiju un citus energoresursu veidus un avotus. Taču tieši dabasgāze ir ekoloģiski vistīrākais kurināmais un tās īpatsvars Eiropas kopējā energoresursu tirgū ar katru gadu tikai pieaug. Desmit gadu laikā – no 1995. līdz 2005. gadam – dabasgāzes patēriņš Eiropā pieaudzis par 30% un gadā sasniedzis vairāk nekā 470 miljardu kubikmetru apjomu. Dabasgāzes daļa Eiropas Savienības dalībvalstu energoresursu tirgū arī ir pietiekami liela, 2004. gadā tā sasniedza 24%, kas bija otrais rādītājs aiz naftas (36,8%).¹ Vēl kāds apstāklis, kas aicina pievērsties tieši dabasgāzes sektoram ir tas, ka pētāmajā reģionā – jaunajās ES dalībvalstīs – dabasgāzes jomā ir vērojama viena konkrēta piegādātāja – Krievijas dabasgāzes monopola kompānijas „Gazprom” dominānce, kas ļauj izsekot savstarpējām saiknēm starp dabasgāzes importēšanu un valsts ārpolitisko patstāvību.

¹ Belkin P. *The European Union's Energy Security Challenges. CRS Report for Congress.* Washington DC, May 7, 2007. – p. 6.

Būtisks norādījums, kuru nevar nepieminēt darba sākumā, ir dabasgāzes kompānijas „Gazprom” identificēšana ar Krievijas Federāciju kā valsti. Šajā pētījumā ar galveno dabasgāzes resursu piegādātāju tiek saprasta tieši Krievijas valsts, nevis tieši kompānija „Gazprom”. Šai pieejai ir diezgan nopietns pamatojums. Daudzi eksperti mēdz norādīt, ka „Gazprom” ir privāta kompānija ar valsts kapitāla daļu. Tīri formāli šim apgalvojumam var piekrist, taču valsts kapitāla daļa šajā kompānijā ir pietiekami liela, lai spētu kontrolēt tās attīstību un noteikt gan kompānijas intereses, gan mērķus kā Krievijas iekšienē, tā ārpus tās robežām. Pašlaik Krievijas valstij pieder 49, 112% „Gazprom” akciju, taču 2008. gada 9. aprīlī prezidents Vladimirs Putins parakstījis pavēli „Par AS „Rosneftgaz” tālāko attīstību un izmaiņām stratēģisko akciju sabiedrību sarakstā”, saskaņā ar kuru valsts pavēra ceļu palielināt savu formālo kontroli pār „Gazprom”, nopērkot 0,89% dabasgāzes monopola akciju no AS „Rosgazifikacija”, tādējādi valsts daļa kompānijā „Gazprom” sastādīs vairāk, nekā pusi akciju – 50,002%.¹ Savulaik kompānijai „Gazprom” valdības piešķirtais dabasgāzes valsts monopola statusu praksē nozīmē privilēģijas dabasgāzes tirdzniecībā Krievijas iekšējā tirgū un tā eksportēšanā uz ārzemēm.

Līdztekus valsts monopola statusam, nozīmīgs faktors ir kompānijas „Gazprom” un valsts pārvaldes aparāta „saaugšanas” tendences, kas tika novērotas kopš Krievijas prezidenta Vladimira Putina prezidentūras sākuma 2000. gadā. Ja Borisa Jeļcina prezidentūras laikos (1990 – 1999) kompānijā „Gazprom” tāpat, kā visos citos tā laika lielajos privātajos resursu uzņēmumos, tika atzīmēta diezgan plaša „rīcības brīvība”, par kuras „vainagu” var uzskatīt „Gazprom” vadītāju aizdomīgās mahinācijas ar kompānijas akciju opcioniem un īpašumu 90. gadu beigās, tad, Vladimiram Putinam nākot pie varas, valsts dominante gan konkrēti kompānijā „Gazprom”, gan enerģētikas sektorā kopumā ievērojami palielinājusies.² Lai skaidrotu šo „saaugšanu”, vajadzētu atcerēties ekonomiskus un iekšpolitiskus apstākļus, kas bija Krievijā Vladimira Putina prezidentūras sākumā. Kodolīgi to varētu nosaukt par „haosu”. Valsts tikai sāka atgūt spēkus pēc 1998. gada ekonomiskās krīzes un nacionālās valūtas devalvēšanas, bet politiskajā arēnā tika vērota t.s. oligarhu (lielāko kompāniju īpašnieku) dominante, kā arī valsts sabrukuma procesi Ziemeļkaukāzā. Dabas resursu, it īpaši dabasgāzes un naftas, eksportam bija vitāli svarīga loma valsts ekonomiskajā izdzīvošanā, un Kremlis ar V.Putinu priekšgalā bija nolēmis nostiprināt kontroli pār šo sektoru. Lielāko valsts enerģētikas uzņēmumu, tajā skaitā arī „Gazprom”, pārvaldē tika ieceltas augsti stāvošas valsts amatpersonas, kuru viena no galvenajām „īpašībām” bija personīga tuvība Krievijas

¹ Гриб Н., Мордушенко О. «Газпром» заплатит «Росгазификации». *Коммерсантъ*, № 60(3877), 10.04.2008.

² Larsson R. *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. Stockholm: FOI, 2006, p. 138.

prezidentam V. Putinam. Tādā veidā par kompānijas „Gazprom” padomes priekšsēdētāju bija kļuvis Putina sens paziņa Dmitrijs Medvedjevs¹ – tolaik prezidenta administrācijas vadītāja vietnieks, bet pašlaik – jaunievēlētais Krievijas Federācijas prezidents. Tāpēc nav nekādu šaubu, ka kompānijas darbības stratēģiju izstrādāja un vadīja pats Kremlis.

„Gazprom” bija kļuvis par nacionālās nozīmes korporāciju, kuru daudzi eksperti sāka ironiski saukt par „valsts veidojošo uzņēmumu” vai par Kremļa korporācijas gāzes apakšnodaļu,² ar to atzīmējot gan kompānijas milzīgo ietekmi uz valsts budžetu, gan arī pašas valsts pārvaldes aparāta „iefiltrēšanos” un „saaugšanu” ar kompānijas vadību. Lai viss iepriekš teiktais neizklausītos tikai tukši vārdi, pietiek salīdzināt kompāniju „Gazprom” prezidenta Putina valdīšanas sākumā, un korporāciju „Gazprom” Putina prezidentūras beigās. Tie ir divi pavisam atšķirīgi uzņēmumi. Nerunājot par kompānijas kapitalizācijas apjoma palielināšanos, nopietni paplašinājās kompānijas darbības sfēra. Pašlaik „Gazprom” darbojas ne tikai tradicionālajā dabasgāzes sektorā, bet arī naftas, banku un mediju jomās. Bet par kompānijas „valstiskošanās” galveno pazīmi var uzskatīt tās dalību visos svarīgākajos, t.s., „nacionālajos projektos” – gan izglītības, gan veselības aizsardzības, gan mājokļu celtniecības jomās – visur „Gazprom” ar savu kapitālu sniedz ievērojamu ieguldījumu. Par to, ka „Gazprom” sponsorē valsts sociālās programmas, kuras, protams, nav visai rentablas un neienes peļņu, valsts aizstāv un virza kompānijas ekonomiskās intereses ārpus Krievijas robežām. Šādas valsts saistības attiecībā pret enerģētikas sektora uzņēmumiem ir noteiktas Krievijas enerģētikas stratēģijā līdz 2020. gadam. Var teikt, ka šāds savdabīgs valsts un kompānijas tandēms ir abpusēji izdevīgs: kompānijai piešķirts īpašs statuss ar plašu privilēģiju spektru Krievijas iekšienē, bet valsts saņem finansiālo atbalstu savām sociālajām programmām un iespēju manipulēt ar kompānijas enerģētiskām priekšrocībām (resursu rezervēm, infrastruktūru, īpašumiem, kontaktiem) ārpus Krievijas robežām valsts politisko interešu sasniegšanai.

Pēc struktūras pētījums ir sadalīts divās lielās daļās – teorētiskajā un pētnieciskajā. Darba teorētiskā daļa sniedz ieskatu pētījuma tematikai atbilstošajā literatūrā: gan starptautisko attiecību teorijas darbos, gan enerģētikai un ārpolitikai veltītajos pētnieciskajos darbos un periodiskajos izdevumos. Pēc literatūras izvērtējuma, maģistra darba teorētiskajā daļā tiks dots ieskats darbā pielietotajās teorijās un to pielietojuma iespējās. Lai izskaidrotu attiecības starp enerģētisko atkarību un valsts ārpolitisko patstāvību, tiks piedāvāti divi teorētiskie bloki: klasiskā reālisma un neoliberalisma pretnostatījums kā mūsdienu energopolitisko

¹ Larsson R. *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. Stockholm: FOI, 2006, p. 139.

² Lucas, E. *The New Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury, 2008, p. 214.

procesu atspoguļojums un valsts politiskās suverenitātes koncepts, kas ietver sevī arī valsts ārpolitiskās patstāvības komponentus. Otrajā – teorētiskajā blokā – suverenitātes koncepta apskatā tiks iezīmētas valsts suverenitāti ietekmēšanas iespējas ar lobiju grupējumu palīdzību, kas varētu izskaidrot mehānismus, ar kuru palīdzību enerģētiskā atkarība var apdraudēt valsts ārpolitisko autonomiju.

Darba zinātniski pētnieciskā daļa arī sastāv no diviem blokiem, no kuriem pirmais tiks veltīts Krievijas Federācijai kā enerģētiskajai lielvarai. Tajā tika aplūkotas Krievijas energoresursu rezerves; problēmas, kas jāatrisina Maskavai, lai pilntiesīgi sauktos par „enerģētisko lielvaru”; Krievijas energomonopola „Gazprom” intereses Eiropā. Pie tam, šajā nodaļā tiks apskatīts tāds jēdziens kā „enerģētiskā diplomātija”. Otrais bloks tiks veltīts enerģētiskās atkarības ietekmei uz valsts ārpolitisko patstāvību. Tajā tiks apskatītas bilaterālās attiecības starp Krievijas Federāciju un četrām pētāmā reģiona valstīm – Latviju, Slovākiju, Ungāriju un Poliju, kuru izvēle pamatota jau iepriekš. Katrs bilaterālo attiecību apskats tiks veidots un strukturēts pēc vienota principa. Vispirms, tajā tiks noteikta valsts enerģētikas sektora atkarības pakāpe no Krievijas dabasgāzes piegādes, tālāk sekos nopietna un dziļa Krievijas un pētāmā reģiona valstu savstarpējo attiecību analīze, nosakot gan Maskavas enerģētiskās un ārpolitiskās intereses, gan to rezultātus. Šajos apskatos tiks mēģināts saistīt enerģētikas sfērā pieņemtos lēmumus ar valsts ārpolitiskajiem lēmumiem, kas tieši skar dabasgāzes piegādātāja intereses. Lēmumu savstarpēja sasaiste var izskatīties trausla un „aiz ausīm pievilka”, tāpēc, kā nozīmīgs faktors kalpos hronoloģiskie fakti un notikumi – cik ātri un operatīvi valsts pieņem vienu vai otru ārpolitisku lēmumu, jebkāda veida aktivitātes enerģētikas jomā, it īpaši, ja tās ir saistītas ar Krievijas Federāciju un tās interesēm. Pie tam, svarīga nozīme tiks piešķirta valstu nostājas maiņai kādā konkrētajā jautājumā, kas varētu atklāt saistību starp valsts pozīcijas maiņu un Krievijas ietekmi, kā arī tiks noteikti mehānismi, ar kuru palīdzību piegādātājs mēģina panākt savus ārpolitiskos mērķus gan konkrētajā patērētājvalstī, gan pētāmā reģionā kopumā.

Darba nobeigumā tiks sniegti galvenie secinājumi un slēdzieni, kam pamatā būs maģistra darba gan teorētiskajā, gan zinātniski pētnieciskajā daļā veiktā izpēte un analīze. Pētījuma nobeigumā tiks atbildēts uz jautājumiem, vai darbs ir sasniedzis savu mērķi, vai tas izpildījis visus uzstādītus uzdevumus, un vai var uzskatīt piedāvāto hipotēzi par pierādītu. Kā arī tiks piedāvātas rekomendācijas tam, kā mazināt ārzemju enerģētikas piegādātāja draudus valsts ārpolitiskajai patstāvībai.

Literatūras un informācijas avotu apskats

Enerģētiskās drošības jautājums ir kļuvis aktuāls relatīvi nesen, tāpēc kādu nozīmīgu zinātnisku darbu, pilnīgi veltītu tikai un vienīgi šai tematikai, atrast diezgan grūti. Par problēmu, kura ir pētīta šajā maģistra darbā – enerģētiskās atkarības ietekme uz valsts ārpolitisko patstāvību, izdevās atrast tikai vienu zinātniski pētniecisku rakstu, par kuru atsevišķi tiks runāts nedaudz vēlāk. Taču, neskatoties uz jautājuma novitāti un tā izpētes trūkumu zinātniskajā literatūrā, darba tapšanas laikā izdevās atrast un veiksmīgi pielietot veselu virkni teorētisko darbu, zinātnisku pētījumu un periodiku, kas der darba jautājumu izpētei un analīzei. Šajā nelielajā apskatā tiks iezīmēti svarīgākie teorētiskie darbi – grāmatas un raksti; pētījumi, kuros tiek analizēta enerģētikas joma jaunajās ES dalībvalstīs un Krievijas Federācijā; publikācijas presē (gan rietumu, gan krievu), uz kuru pamata balstās empīriskie novērojumi, kas palīdz noteikt enerģētiskās atkarības ietekmi uz valsts ārpolitisko patstāvību.

Darba teorētiskajā daļā plaši pārstāvēti klasiskā politiskā reālisma, neoreālisma un neoliberalisma teorijas nozīmīgākie darbi. Lai spētu veiksmīgi projicēt klasiskā reālisma un neoliberalisma strīdu, kas notika starptautisko attiecību teorijā 20. gs. otrajā pusē, uz pētāmā reģiona energoresursu patērētājvalstīm ar piegādātājvalsti, nepieciešams izmantot tieši tāds darbus, kuros skaidri formulēti politiskā reālisma un neoliberalisma fundamentālie postulāti.

Par vienu no nozīmīgākajiem klasiskā politiskā reālisma teorijas darbiem pilnā mērā var uzskatīt Hansa Morgentava grāmatu „Politika starp nācijām. Cīņa par varu un mieru”,¹ kas pirmo reizi tika publicēta 1948. gadā neilgi pēc Otrā Pasaules kara beigām. Šis darbs ietekmējis ne tikai daudzus politikas teorētiķus, bet arī vairākus politiķus un diplomātus rietumu pasaulē. Grāmatā izpaustās domas par starptautisko attiecību dabu, tās dalībniekiem un to mērķiem, palikušas tik pat aktuālas arī mūsdienās. Maģistra darba tapšanas laikā lielākoties tika izmantota grāmatas pirmā nodaļa „Starptautiskās politikas reālisma teorija”, kurā Hanss Morgentavs izcēlis politiskā reālisma sešus principus. Tieši pamatojoties uz viņa sniegtajiem atzinumiem par reālisma postulātiem, pētījuma teorētiskajā daļā tiek skaidri formulētas tās pamatnostādnes, uz kurām, pēc reālistu uzskatiem, balstās starptautiskā politika. Morgentava dotie politiskā reālisma pamatprincipi nepieciešami šajā darbā tam, lai spētu noteikt pētāmā reģiona valstu savstarpējo attiecību būtību, to patiesos ārpolitiskos mērķus un intereses.

¹ Morgenthau H. *Politics Among Nations. Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill, 1985.

Kā centrālais darbs, kas pārstāv politiskā neoreālisma teoriju, izvēlēta Keneta Volca grāmata „Starptautiskās politikas teorija”,¹ iznākusi 1979. gadā. Tāpat, kā Morgentava darbs, arī Volca sacerējums izraisījis lielu rezonansi starptautisko attiecību teorētiķu vidū. Tas nopietni iedragāja klasiskā politiskā reālisma pozīcijas, ievēdot teorijā tā jauno paveidu – strukturālo reālismu vai neoreālismu.

Skatot maģistra darbā pētāmās problēmas specifiku – politikas saikni ar ekonomikas sfēru, par pretnostatījumu klasiskā politiskā reālisma vērtībām tika izvēlēti neoliberalisma teorijas paveidi – transnacionālisms un savstarpējās atkarības teorija. Šo neoliberalisma virzienu aizsācēji ir teorētiķi Džozefs Najs un Roberts Koheins. Darba tapšanas laikā tika izmantots viņu raksts „Starptautisko attiecību un starptautiskās organizācijas” no Džozefa Naja grāmatas „Vara globālās informācijas laikmetā”,² kurā iezīmētas transnacionālisma teorijas postulāti, kas arī tiek projicēti attiecībās starp energoresursu patērētājvalstīm un Krievijas Federāciju.

Vēl viens Džozefa Naja darbs „Starptautisko konfliktu izpratne. Ievads teorijā un vēsturē”³ stāsta par savstarpējās atkarības pazīmēm un tās ietekmi uz starptautisko attiecībām. Šīs grāmatas nodaļā „Globalizācija un savstarpējā atkarība” Najs pievēršas jautājumam, kas saskan ar šī pētījuma tematiku - viņš apskata naftas politiku un naftu kā varas resursu. Analīzes procesā Najs izmanto naftas krīzes gadījumu, kad 1973. gadā arābu valstis pārtrauca piegādāt naftu Rietumvalstīm, protestējot pret to atbalstu Izraēlai. Džozefs Najs pēta enerģētikas izmantošanas efektivitāti politisko mērķu sasniegšanai, kas ir viegli projicējams uz mūsdienu situāciju attiecībās starp Krievijas Federāciju un jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā.

Politiskā neoreālisma kritikai tika izmantots teorētiķa Ričarda Ešlija raksts „Neoreālisma vājums”,⁴ kurā viņš norāda uz Keneta Volca skatījuma trūkumiem un viņa teorijas vājajām pusēm. Šis raksts dod iespēju skaidrāk raudzīties uz tiem jauninājumiem, kurus piedāvājuši neoreālisma teorijas piekritēji. Tas, savukārt, palīdz vēlreiz novērtēt klasiskā politiskā reālisma spēju pilnvērtīgi piemēroties mūsdienu starptautiskajai situācijai, kas ir krietni mainījusies kopš reālisma teorijas parādīšanas laikiem.

Kā viens no informācijas avotiem par klasiskā politiskā reālisma un neoliberalisma strīda pamatjautājumiem, kā arī par reālisma un neoliberalisma teorijas parādīšanas apstākļiem, tika izmantota krievu politikas teorijas pētnieka Pāvila Cigankova grāmata „Starptautisko

¹ Waltz K. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 1979.

² Nye J. *Power in the Global Information Age*. London: Routledge, 2004.

³ Nye J. *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*. New York: Pearson Addison Wesley, 2003.

⁴ Ashley R. The Poverty of Neorealism. *International Organisation*. 1984, no. 38(2).

attiecību teorija”.¹ Šis darbs izmantojams arī kā mācību līdzeklis studentiem, kuri studē starptautiskās attiecības, tāpēc tajā kodolīgi un konkrēti atrodamas starptautiskās politikas teorētisko paveidu pamatnostādnes, tajā skaitā arī politiskais reālisms un neoliberālisms.

Stīvena Krasnera grāmata „Suverenitāte. Organizētā divkosība”² ir viens no nozīmīgākiem darbiem starptautisko attiecību teorijā, kas veltīts valsts politiskās suverenitātes problemātikai. Grāmatas nodaļā „Suverenitāte un tās neapmierinātības” Krasners piedāvā dažādas suverenitātes jēdziena izpratnes, kas skaidro šo parādību, izejot no vairākiem skatpunktiem. Piedāvātā jēdziena daudzveidība dod iespēju izvēlēties to, kurš vislabāk atbilst pētījuma tematikai, un konkrēti – valsts ārpolitiskās patstāvībai. Stīvena Krasnera izstrādātais suverenitātes jēdziena izpratnes sadalījums ir diezgan populārs mūsdienu pētnieku vidū, jo daži no suverenitātes skaidrojumiem atbilst tādām tendencēm mūsdienu starptautiskajā politikā, kā globalizācija, savstarpēja atkarība un transnacionālisms, kas saskan ar iepriekš minētajām Roberta Koheina un Džozefa Naja teorijām.

Saistībā ar politiskās suverenitātes un valsts ārpolitiskās patstāvības jēdzienu skaidrojumu, tika izmantots vēl viens Roberta Koheina raksts „Hobsa dilemma un institucionālās izmaiņas pasaules politikā: suverenitāte un starptautiskā sabiedrība” no viņa grāmatas „Vara un valdīšana daļēji globalizētā pasaulē”.³ Tajā autors mēģina sasaistīt valsts suverenitāti ar mūsdienu starptautisko realitāti – savstarpējās atkarības procesu pastiprināšanos. Koheins akcentē korporāciju lielo ietekmi uz valstu patstāvību un to politisko suverenitāti, kas tieši atbilst šī maģistra darba pētāmajai problemātikai – vienas no lielākajām korporācijām pasaulē – energokompānijas „Gazprom” ietekmi uz dabasgāzes patērētājvalstu politiskās suverenitātes daļu – ārpolitisko patstāvību.

Lai noteiktu tos mehānismus, ar kuru palīdzību enerģētiskā atkarība var ietekmēt valsts ārpolitisko patstāvību, tika izmantots Džona Mīršaimera un Stīvena Volta raksts „Izraēlas lobijs”,⁴ kura publikācija izsaukusi diezgan neviennozīmīgu reakciju ASV sabiedrībā, jo autori pētīja ebreju lobiju draudus amerikāņu ārpolitikai Vašingtonā. Rakstā tiek parādīts, kādā veidā konkrēta valsts var efektīvi ietekmēt citas valsts ārpolitiku sev par labu, izmantojot lobiju saiknes ar politiskām partijām un augsti stāvošām amatpersonām valdībā. Lobijs, kā valsts ārpolitikas ietekmēšanas mehānisms, šķiet, diezgan efektīvs ne tikai ASV, bet arī Centrālās un Austrumeiropas valstīs, tāpēc rakstā izstrādātie secinājumi var tikt pielāgoti šajā darbā pētāmajai problemātikai.

¹ Цыганков П. *Теория международных отношений*. Москва: Гардарики, 2005.

² Krasner S. *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999.

³ Keohane R. *Power and Governance in Partially Globalized World*. New York: Routledge, 2002.

⁴ Mearsheimer J., Walt S. *The Israel Lobby*. // http://www.lrb.co.uk/v28/n06/mear01_.html (Skat. 15.04.2008.)

Runājot par zinātniski pētnieciskajiem rakstiem, uzreiz gribētos atzīmēt nelielu rakstu „Igaunijas enerģētiskā drošība un Eiropas Savienība”,¹ kura autors ir igauņu pētnieks Andress Mae. Šis raksts ir īpaši svarīgs tāpēc, ka autors uzdod jautājumu: „Kā Igaunijas ārpolitiku ietekmē enerģētiskā atkarība no ārzemju piegādātājiem?” Tādejādi uzdotais jautājums pilnīgi sakrīt ar šī maģistra darba galveno pētniecisko problēmu. Īpaši interesanti šķiet tie faktori, kurus izdala Andress Mae, nosakot valsts ārpolitikas apdraudētības pakāpi. Viņš pievērš uzmanību Igaunijas enerģētiskām saiknēm ar Krieviju, Krievijas enerģētikas sektoram un riskam, kas rodas tad, kad valsts atrodas lielā atkarībā no ārzemju energoresursu piegādes.

Darba tēmai vērtīgs ir arī Eiropas Ārlietu padomes 2007. gadā izdotais darbs „ES-Krievijas attiecību varas audits”,² kura autori ir Marks Leonards un Niku Popesku. Šajā pētījumā interesanta ir autoru pieeja Krievijas Federācijas un ES dalībvalstu bilaterālo attiecību analīzei. Analizējot ES dalībvalstu nostāju Maskavai svarīgos starptautiskās politikas jautājumos, kā arī bilaterālo attiecību raksturu, Leonards un Popesku sadala ES dalībvalstis četrās atsevišķās grupās. Šis sadalījums ir samērā interesants, jo spriežot pēc tā, kurā no grupām atrodas viena vai otra ES dalībvalsts, var prognozēt, cik veiksmīgi būtu Krievijas mēģinājumi izmantot kādas ES dalībvalsts enerģētisko atkarību tās ārpolitikas ietekmēšanai. Autori norāda konkrētus jautājumus, kur ES dalībvalstu viedoklis sakrīt ar Maskavas nostāju un kur viedokļi atšķiras. Tas būtiski atviegļina bilaterālo attiecību analīzi, jo uzreiz ir redzamas kādas konkrētas ES dalībvalsts ietekmējamības pakāpe. Vajadzētu atzīmēt arī to, ka savā pētījumā Marks Leonards un Niku Popesku piemin statistiskus datus par ES dalībvalstu enerģētiskās atkarības līmeni no Krievijas resursiem.

Zviedrijas Aizsardzības pētījumu aģentūras analītiķa Roberta Larsona darbs „Krievijas enerģētikas politika: drošības dimensijas un Krievijas kā enerģijas piegādātāja spējas”³ ir veltīts Krievijas enerģētikas tirgus analīzei, kā arī enerģētikas nozīmei Krievijas attiecībās ar savām kaimiņvalstīm. Šajā pētījumā Larsons lielu uzmanību pievērš Krievijas valdošo aprindu un personīgi prezidenta Vladimira Putina lomas pastiprināšanai valsts enerģētikas sektorā. Runājot par enerģētikas lomu Kremļa ārpolitikā, tad darbā tiek analizētas galvenokārt Maskavas attiecības ar NVS dalībvalstīm (Ukrainu, Baltkrieviju, Moldovu un Gruziju), bet attiecības ar ES dalībvalstīm tiek skatītas caur Maskavas un atsevišķu dalībvalstu (Baltijas valstis, Somija un Vācija) bilaterālo attiecību prizmu.

¹ Mäe A. Estonia's Energy Security and the European Union. In: Kasekamp A. (red.) *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2007*. Tallinn: The Estonian Foreign Policy Institute, 2007.

² Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007.

³ Larsson R. *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. Stockholm: FOI, 2006.

Statistiskie dati un ES enerģētikas jomas analīze ir ļoti plaši pieejama speciāli tematiskajos pētījumi, kas tika veikti pēc Lielbritānijas Parlamenta un ASV Kongresa pasūtījuma. Tie ir 2007. gada pētījumi „Enerģētiskā drošība”,¹ kuru izstrādāja Britu Parlamenta apakšpalātas pētnieki Rūta Vinstone, Pols Boltons un Donna Gora, un „Izaicinājumi Eiropas Savienības enerģētiskajai drošībai”,² kura autors ir ASV Kongresa pētnieciskā centra analītiķis Pols Belkins. Abos darbos tiek rūpīgi analizēts Krievijas enerģētikas sektors, kā arī ES dalībvalstu atkarība no Krievijas energoresursu piegādes. Pētījumos tiek pieminēts arī politiskā riska faktors, kuru veido Maskavas centieni izmantot savus energoresursus kā ārpolitisko instrumentu attiecībās ar saviem kaimiņiem. Kopumā, pētījumos sniegtie statistiskie dati kalpo par vienu no balstiem šī maģistra darba empīriskajai analīzei par jauno ES dalībvalstu Centrālajā un Austrumeiropā enerģētiskās atkarības līmeni.

Bijušā Krievijas enerģētikas ministra vietnieka Vladimira Milova raksts „Enerģētikas kā politiskā instrumenta izmantošana”,³ publicēts 2006. gadā, palīdz saprast Maskavas jaunās ārpolitikas būtību. Analizējot Krievijas pēdējo gadu ārpolitiku attiecībā gan pret saviem tuvākajiem kaimiņiem, gan pret visu pasauli kopumā, autors izdala un pasvīturo tās enerģētisko lomu. Milovs lieto jēdzienu „enerģētiskā diplomātija”, kas saskan ar citu savdabīgu parādību – Krievijas ārpolitikas „ekonomizāciju”. „Enerģētiskās diplomātijas” raksturs un būtība atklāj mūsdienu Krievijas ārpolitiskos orientierus un galvenās intereses Eiropā, tostarp arī pētāmajā reģionā – jaunajās ES dalībvalstīs Centrālajā un Austrumeiropā.

Krievu analītiķa Konstantīna Simonova darbs „Enerģētiskā lielvara”⁴ kalpo kā bagāts informācijas avots par Krievijas enerģētikas sektoru un tā saiknēm ar Eiropas valstīm. Pie tam Simonova darbs ir nozīmīgs arī ar to, ka autors tajā analizē Krievijas Federācijas spējas pilntiesīgi tikt dēvētai par enerģētisko lielvaru. Pamatojoties uz šo analīzi, var izdalīt tos uzdevumus un problēmas, kuru atrisināšana ir nepieciešama Maskavai sava enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanai. Darbs arī būtiski atvieglo Krievijas enerģētisko interešu noteikšanu ES dalībvalstīs. Tā ir svarīga tāpēc, ka jauno ES dalībvalstu oficiālā nostāja pret šīm interesēm var kalpot par vienu no rādītājiem tam, cik atkarīga ir šo valstu ārpolitika no Kremļa ietekmes.

Par Maskavai svarīgākajiem energoprojektiem tiek runāts arī 2008. gadā publicētajā Edvarda Lūkasa grāmatā „Jaunais Aukstais karš. Kā Kremlis apdraud Krieviju un

¹ Winston R., Bolton P., Gore D. *Energy Security*. London: House of Commons Library, 2007.

² Belkin P. *The European Union's Energy Security Challenges. CRS Report for Congress*. Washington DC, Congressional Research Service, 2007.

³ Milov V. The Use of Energy as a Political Tool. *The EU-Russia Review*, Issue I, 2006.

⁴ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006.

Rietumus”.¹ Grāmatas nodaļā „Cauruļvadu politika: draudi un realitāte” autors arī apskata Eiropas valstu atkarības līmeni no Krievijas dabasgāzes, energokompānijas „Gazprom” saiknes Kremli un tās sadarbību ar rietumu energokoncerniem. Lūkass skatās uz „Gazprom” kā uz Kremļa ārpolitikas instrumentu, ar kura palīdzību Maskava cenšas paplašināt savu politisko ietekmi Eiropā. Autors īpaši atzīmē kompānijas „Gazprom” jauno enerģētisko projektu „Nord Stream” un „South Stream” nozīmību Krievijas centienos palielināt ietekmi Eiropas Savienībā.

Šī maģistra darba tapšanas laikā kā informācijas avoti tika izmantotas arī ES dalībvalstu energokompāniju gada atskaites, kurās ir redzams šo uzņēmumu akciju oficiālo īpašnieku sastāvs, kompāniju kapitalizācijas līmenis, kā arī saiknes ar Krievijas energomonopolu „Gazprom”. Kā informācijas avoti empīriskai analīzei par enerģētiskās atkarības ietekmi uz valsts ārpolitisko patstāvību tika izmantoti galvenokārt preses (krievu, pētāmā reģiona valstu un rietumu) materiāli un publikācijas, kā arī informācija no *Internet* tīkla. Mediju informācijas izmantošana ir skaidrojama ar to, ka diez vai kāda valsts oficiāli atzīs to, ka tās ārpolitika atrodas kādas svešas valsts ietekmē, bet masu saziņas līdzekļos var parādīties informācija par tādas ietekmes esamību. Pie tam, mediji diezgan operatīvi atspoguļo valstu pozīciju maiņu jautājumos, kas var būt svarīgi šī pētījuma kontekstā. Pamatojoties uz publikācijām presē, var noteikt tos ceļus un mehānismus, ar kuru palīdzību Krievija mēģina ietekmēt pētāmā reģiona valstu ārpolitiku. Pēdējos gados Eiropas medijos parādījās daudz materiālu par „Gazprom” saiknēm ar ES dalībvalstu energokompānijām un politiskām aprindām, kas ļauj apgalvot, ka „Gazprom” mēģinājusi ietekmēt ES dalībvalstu valdību lēmumus kompānijai un Krievijai valstiski svarīgos jautājumos.

Šajā apskatā tika minēti tikai nozīmīgākie teorētiskās literatūras darbi, kā arī empīriskai analīzei izmantotie svarīgākie informācijas avoti. Pilnais izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts atrodams darba beigās.

¹ Lucas, E. *The New Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury, 2008.

Reālisms transnacionālisma tērpā

Saprast attiecību būtību starp energoresursu piegādātājvalsti un patērētājvalstīm ir iespējams, projicējot tās uz starptautisko attiecību teoriju, konkrētāk – skatoties uz tām caur politiskā reālisma, transnacionālisma un savstarpējās atkarības teorijas prizmu. Šīs nodaļas gaitā tiks sniegts ieskats vienā no galvenajām 20. gs. starptautisko attiecību teorijas diskusijām – disputā starp politisko reālismu un neoliberālismu, akcentējot to pamatprincipus, kā arī domstarpības starp šiem diviem teorijas paveidiem. Pēc teoriju pamatu ieskicēšanas, abu šo teorētisko strāvojumu pamatprincipi tiks projicēti uz vēsturisko notikumu attīstības gaitu, akcentu liekot, protams, uz pētāmo problēmu – enerģētisko atkarību un valsts ārpolitisko patstāvību jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Vispirms būtu nepieciešams ieskicēt politiskā reālisma pamatprincipus un tā attīstības gaitu. Var teikt, ka galvenais mērķis, kuru mēģināja sasniegt politiskā reālisma piekritēji šī starptautisko attiecību teorijas paveida parādīšanās sākumā, bija pierādīt politiskā ideālisma teorijas vājumu un pat kaitīgumu, atsevišķi norādot uz apstākli, ka daudzu politisko darbinieku ideālistiskās ilūzijas lielā mērā veicināja Otrā Pasaules kara sākšanos. Politiskā reālisma pazīstamākie pārstāvji ir Reinholds Nīburs, Frederiks Šūmans, Džordžs Kenans, Džordžs Švarcenbergers, Henrijs Kisindžers, Edvards Kars u.c. Par šī teorētiskā strāvojuma līderiem kļuvuši Hanss Morgentavs un Reimons Ārons.

Var izdalīt sekojošas pamatnostādnes, kas ir kopīgas visiem politiskā reālisma teorētiķiem. Pirmkārt, pēc reālisma piekritēju dziļās pārliecības, starptautisko attiecību galvenie dalībnieki ir suverēnās nacionālās valstis. Uz valstīm reālisma teorētiķi skatās kā uz vienveidīgiem politiskiem organismiem, kas rīkojas racionāli, pamatojoties uz savām nacionālām interesēm. Valstīm tikai ar to pārstāvošo valdību starpniecību ir leģitīms pamats un nepieciešamie resursi, lai slēgtu starptautiskus līgumus, pieteiktu karus un veiktu citas darbības, kas veido starptautiskās politikas būtību. Taču, pēc politiskā reālisma piekritēju domām, tikai lielajām valstīm ir iespējas pilnvērtīgi darboties starptautiskajā arēnā. Tieši attiecības starp lielajām valstīm – konflikti un sadarbība – sastāda starptautisko attiecību jēgu. Kā atzīmē Hanss Morgentavs, ne visas valstis ir vienlīdzīgi iesaistītas pasaules politikā. Valsts iesaistīšanās starptautiskajā politikā ir atkarīga no valsts spēku samēra, kas varētu gan virzīt valsti starptautiskās politikas priekšgalā, gan arī atstāt to aizmugurē, un šis spēku samērs nemitīgi mainās.¹ Reālisti uzskata, ka stiprās valstis dara to, ko tās var darīt, bet vājās – tikai to, ko tām atļauj stiprās. Šī apgalvojuma morālajam aspektam reālisma piekritēji pievērš diezgan maz uzmanības. Veidojot savienības un koalīcijas un iestājoties karadarbībā

¹ Morgenthau H. *Politics Among Nations. Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill, 1985, p. 10.

vai cita vaida konfliktos, lielvaras var upurēt un upurē mazo valstu intereses. Pēc reālistu domām, tikai pateicoties lielāko un spēcīgāko starptautisko attiecību dalībnieku rīcībai, var saglabāties vai - gluži otrādi - sabrukt starptautiskā stabilitāte un pasaules kārtība.

Otrkārt, starptautiskās attiecības ir anarhiskās pēc sava rakstura. Katrs dalībnieks vadās tikai pēc savām interesēm. Nacionālās intereses ir galvenā kategorija politiskā reālisma teorijā, tās ir galvenais stimuls valsts politikai starptautiskajā arēnā. Starptautiskajās attiecībās nav tādas varas, kurai piederētu monopols uz leģitīmu vardarbību, tāpēc valstu uzvedību starptautiskajā skatuvē varētu raksturot ar tādu izteicienu kā „palīdzi sev pats”.¹

Treškārt, pamatojoties uz politiskā reālisma teoriju, izriet, ka galvenais starptautiskais process, kas ir pelnījis teorētiķu uzmanību, ir starptautiskais konflikts un tā radikālākā forma – militārā sadursme jeb karš. Konflikts ir primārs, jo valstis, kas anarhijas apstākļos vadās tikai pēc savām interesēm, neizbēgami saduras ar citām valstīm un to interesēm. Tāpēc arī starptautiskās sadarbības efektīvākais veids ir militārās vai militāri politiskās alianses, kuras izvēlas valstis tālab, lai kopīgi aizsargātos. Savukārt, miera stāvoklim, pēc reālistu domām, ir pagaidu raksturs.

Ceturtkārt, pasaules politikā valsts pamatmērķis ir savas drošības veicināšana, jo starptautisko attiecību anarhisks raksturs ietver sevī arī daudzas briesmas un draudus valsts interesēm. Protams, lielvarām ir vairāk iespēju un resursu, lai veicinātu savu drošību, taču arī tās nekad nevar justies pilnīgi droši un tāpēc visu laiku tiecas palielināt savus resursus. Šeit parādās dilemma – jo lielākā drošībā atrodas viena lielvara, jo mazāk drošības ir citām valstīm. Šajā gadījumā valsts svarīgākais resurss ir vara, kuru saprot ļoti plašā nozīmē: kā militāro un ekonomisko varenumu, slavu un prestižu, valsts ideoloģijas un vērtību sistēmas izplatīšanos ārpus tās robežām. Bet varas galvenā pazīme ir spēja kontrolēt citu starptautisko attiecību dalībnieku uzvedību. Šajā sakarā Hanss Morgentavs norāda, ka starptautiskā politika ir nekas cits, kā cīņa par varu, kura vienmēr paliek par tiešo mērķi.² Tajā pat laikā starptautiskajā politikā vara ir ne tikai valsts mērķis, bet arī viens no svarīgākajiem instrumentiem, jo, lai kādi nebūtu ārpolitikas materiālie mērķi, piemēram, izejvielu avotu iegāde, kontrole pār jūras ceļiem vai teritoriālās izmaiņas, tie vienmēr ietver sevī arī kontroli pār citu valstu uzvedību, ar viņu gribas iespaidošanas palīdzību.³

Piektkārt, valsts vara nav atdalāma no tā spēka, kas kalpo kā vitāli svarīgs instruments nacionālās drošības veicināšanā starptautiskajā arēnā. Fiziskās vardarbības drauds ir politikas organiskais elements, tāpēc starptautiskajā politikā militārais spēks kā draudi vai potenciāls,

¹ Цыганков П. *Теория международных отношений*. Москва: Гардарики, 2005, с. 110.

² Morgenthau H. *Politics Among Nations. Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill, 1985, p. 27.

³ Ibid, p. 30.

ir svarīgākais materiālais faktors, kas nodrošina valsts varenumu.¹ Valsts nodrošina sev varu ar militārās stratēģijas un diplomātijas palīdzību.

Visbeidzot, pēc politiskā reālisma teorētiķu domām, starptautisko attiecību dabu nevar mainīt, bet var mainīt politisko spēku konfigurāciju, mīkstināt starptautiskās anarhijas sekas, nodibināt drošākas starpvalstu attiecības. Starptautisko attiecību dabas nemainīgums saistās ar pārliecību, ka tikai un vienīgi nacionālās valstis var piedalīties starptautiskās politikas procesos.

Visi iepriekš minētie politiskā reālisma postulāti izriet no vienota pamatprincipa, pēc kura politiku, tāpat kā sabiedrību kopumā, pārvalda objektīvie likumi, kuri sakņojas cilvēka dabā. Cilvēka daba, kurā atrodas politikas likumu saknes, pēc Hansa Morgentava uzskatiem, nav mainījiesies kopš ķīniešu, indiešu un grieķu klasisko filozofu laikiem, kuri atklāja un attīstīja šos objektīvus likumus.² Savukārt, politikas likumu objektivitāte balstās to racionalitātē.

Politiskā reālisma teorija, pateicoties savu pamatprincipu loģikai, bija un paliek diezgan populāra gan akadēmiskajās aprindās, gan valstsvīru starpā daudzviet pasaulē. Taču reālismu nevar uzskatīt par „absolūto patiesību” starptautisko attiecību teorijā, jo tajā, pēc daudzu kritiķu atzinuma, saskatāmas nopietnas nepilnības.

Saprotot starptautiskās attiecības kā spēku cīņu par varu, politiskais reālisms, pēc būtības, projicē šīs attiecības tikai uz starpvalstu līmeni, kas krietni sašaurina to izpratni. Politisko reālistu traktējumā iekšējā un ārēja politika nav saistītas viena ar otru, bet pašas valstis izskatās kā sava veida mehāniskie ķermeņi ar identisku reakciju uz ārējām iedarbībām. Vienīga starpība, kura atšķir vienu valsti no otras, ir tā, ka viena valsts ir stipra, bet otra – vāja. Pēc politiskā reālisma kritiķu viedokļa, spēka lomas uzsvars un tādu faktoru kā garīgās vērtības, sociālās kultūras realitātes u.c. neņemšana vērā padara starptautisko attiecību analīzi daudz vienvēidīgāku, pazemina tās ticamības pakāpi. Arī reālismam tik svarīgu jēdzienu, kā „spēks” vai „nacionālās intereses” saturs paliek nepietiekami skaidrs, dodot vielu diskusijām un dažādiem traktējumiem. Beigu beigās, savā tieksmē pamatoties uz mūžīgiem un nemainīgiem starptautiskās sadarbības likumiem, politiskais reālisms, pēc būtības, kļuvis par savas pieejas ķīlnieku. Tā piekritēji neievēroja pietiekami svarīgas tendences un izmaiņas pasaules attīstībā, kuras arvien vairāk ietekmē mūsdienu starptautisko attiecību raksturu, kas krietni atšķiras no 20. gadsimtenī dominējošām tendencēm. Vienlaikus tika palaists garām vēl viens apstāklis: tas, ka iepriekš minētās izmaiņas prasa arī jauno metožu pielietošanu starptautisko attiecību zinātniskajā analīzē. Tas viss izsauc politiskā reālisma kritiku no modernāko teorētiķu – savstarpējās atkarības un integrācijas teoriju piekritēju puses.³

¹ Morgenthau H. *Politics Among Nations. Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill, 1985, p. 29.

² Ibid, p. 4.

³ Цыганков П. *Теория международных отношений*. Москва: Гардарики, 2005, с. 113.

Laika gaitā arī paša politiskā reālisma ietvaros sāka parādīties modernākie tecējumi, svarīgākais no kuriem ir neoreālisms. 1979. gadā Kenets Volcs publicējis savu grāmatu „Starptautiskās politikas teorija”, ar kuru saista neoreālisma skolas parādīšanos. Pats jēdziens „neoreālisms” atspoguļoja tā piekritēju (Kenets Volcs, Roberts Gilpins, Džons Mīršaimers u.c.) tieksmi saglabāt klasiskā politiskā reālisma tradīcijas priekšrocības un vienlaikus papildināt to ar jaunām starptautiskām realitātēm un citu teorētisko tecējumu sasniegumiem.

Viens no transnacionālisma teorijas aizsācējiem Roberts Koheins jau 20. gs. 80. gados atzīmējis, ka tādi politiskā reālisma centrālie nostādījumi kā „spēks”, „nacionālās intereses”, „racionālā uzvedība” u.c. kļūst par svarīgu instrumentu un nosacījumu starptautisko attiecību efektīvai analīzei.¹ Savukārt, Kenets Volcs runā par nepieciešamību starptautisko attiecību analīzē ietvert arī precīzus zinātniskus datus un empīriskus secinājumus, kas nav raksturīgs klasiskā politiskā reālisma teorētiķiem. Volcs aizstāv politiskā reālisma pamatnostādnes (starptautisko attiecību „dabisko stāvokli”, aktieru racionālo rīcību, nacionālās intereses kā galveno motīvu, tieksmi palielināt savu varu), taču vienlaikus kritizē klasiskā politiskā reālisma piekritējus par nespēju izveidot no starptautiskās politikas teorijas atsevišķu autonomu disciplīnu.²

Neoreālisms sākās ar atzinumu, no kā izriet, ka starptautisko attiecību teorija un pasaules politikas teorija nav viens un tas pats. Atšķirībā no klasiskā reālisma, neoreālisms netiecas traktēt pasaules politiku kā visu ārpolitiku summējumu. Tā pamatā atrodas politiskās sfēras abstrahējums no citām starptautisko attiecību sfērām, kas palīdz koncentrēties uz politiskās sfēras izpēti, tās īpašībām un likumsakarībām. Līdz ar to neoreālismam, pēc Keneta Volca atzinuma, ir daudz plašākas iespējas analizēt mūsdienas, kā arī prognozēt nākotni.³

Volcs arī mēģina atbildēt uz jautājumu, kāpēc līdzīgās starptautiskās situācijās valstis ar atšķirīgu politisko uzbūvi un atšķirīgām ideoloģijām uzvedas ļoti līdzīgi? Volcs nonāk pie secinājuma, ka pa vidu starp valstu ārpolitisko uzvedību un t.s. sistēmisko sasprindzinājumu eksistē korelācija. Tādejādi, valstu uzvedības skaidrojums tiek pārnestas uz starptautiskās struktūras līmeni. Ar pašu struktūru tiek saprasts piespiešanas nosacījumu un ierobežojumu komplekts. Starptautiskajā politikā pareizs skaidrojums un tā prognozēšana ir atkarīga no pieminēto piespiešanas nosacījumu kopuma noteikšanas precizitātes. Volcs ierobežo šo kopumu ar trim elementiem: vadošais princips (starptautisko attiecību anarhija), subjektu iespēju sadalījums (atbilstoši subjektu spēkam) un funkcionālā diferenciacija (atšķirības subjektu starpā no iekšpolitisko režīmu skatu punkta).⁴

¹ Keohane R. *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond. Political Science: The State of a Discipline.* Washington DC, 1983, p. 24.

² Waltz K. *Theory of International Politics.* New York: McGraw-Hill, 1979, p. 9, 10, 64.

³ Цыганков П. *Теория международных отношений.* Москва: Гардарики, 2005, с. 127.

⁴ Waltz K. *Theory of International Politics.* New York: McGraw-Hill, 1979, p. 96, 97.

Uz šī pamata izdalāmi divi neoreālismam principiālie secinājumi. Pirmkārt, starptautiskās sistēmas vadošais princips – tās anarhiskums – nemainās tūkstošgadu garumā, tāpēc nav pamata domāt, ka sistēmas raksturs mainīsies nākotnē. Otrkārt, tieši tāpēc arī starptautiskās sistēmas reformēšanas projekti, pamatoti uz liberāli ideālistiskajām teorijām, lemti neveiksmēm.

Tieši „dabiskā stāvokļa” nemainīgums un mūžīgums, spēku līdzsvars kā starptautiskās sistēmas stabilizācijas paņēmieni, sistēmas statiskums, var būt uzskatāmi par neoreālisma teorijas vājiem punktiem. Viens no neoreālisma kritiķiem Ričards Ešlijs atzīmē to, ka Volcs nepieļauj nekādas izmaiņas starptautiskajā sistēmā: tajā mainās tikai spēku līdzsvars, bet anarhija nemainās, līdz ar to nemainās arī valstis, un, kā ironiski atzīmē Ešlijs, tas viss turpināsies mūžīgi. Viņš arī piebilda, ka neoreālismā strukturālisms, statiskums, utilitārisms un pozitīvisms salikti vienā „mašīnveidīgajā” un pašizslēdzošajā kopumā, jo katra no šīm teorētiskajām daļām nonāk pretrunā viena ar otru.¹

Neoreālisma parādīšanos un tā polemiku ar klasisko politisko reālismu saista ar t.s. „otrām lielām debatēm”, kas notika Rietumu starptautisko attiecību pētnieku aprindās 20. gs. 50. un 60. gados. Šajās debatēs klasiskie reālisti un modernisti mazāk pievērsās starptautiskās politikas zinātnes jautājumiem, bet vairāk – metodoloģiskās problēmas. Modernisti faktiski nekritizēja savu oponentu teorētiskās pozīcijas, bet, otrādi, atbalstīja tos, teorijas pamatojumā izmantojot citas metodes un valodu. Kopumā šim disputam nebija īpaša turpinājuma, jo starptautisko attiecību reālistiskais traktējums tomēr nebija apstrīdams. Taču „otrās lielās debātes” bija svarīgs etaps politiskā reālisma teorijas attīstībā, jo pēc būtības tā bija stadija, kuru pāriet visas zinātniskās disciplīnas – savu empīrisko metožu, analīzes paņēmienu meklējuma stadija.² Var teikt, ka par šī politiskā reālisma teorijas attīstības posma („otrās lielās debātes”) rezultātu var uzskatīt arī Keneta Volca „Starptautiskās politikas teoriju” un arī neoreālisma teorijas parādīšanos.

20. gs. beigās Rietumu pasaule pārdzīvoja kārtējo liberālisma ideju atdzimšanu. Liberālās vērtības iesakņojās gan parasto cilvēku dzīvē, atbrīvojot sabiedrisko domāšanu no sociālajiem aizspriedumiem un stereotipiem, gan ekonomiskajās aprindās, piedāvājot jaunās lietišķo darījumu vešanas metodes, gan politikā, akcentējot politiķu saikni ar pilsoņiem – saviem vēlētājiem, un vispārīgi demokratizējot politiskus procesus, tos pielietojot vienkāršo cilvēku vieglākai ietekmēšanai, vadīšanai.

Liberālo vērtību nostiprināšanās nepagāja garām arī starptautisko attiecību procesu organizēšanai un kārtības ieviešanai Rietumu pasaulē, devalvējot politiskā reālisma teorētiskās skolas piekoptos nostādījumus. Šīs izmaiņas iezīmējās arī t.s. „trešajās lielajās

¹ Ashley R. *The Poverty of Neorealism. International Organisation.* 38(2) 1984, p. 235.

² Цыганков П. *Теория международных отношений.* Москва: Гардарики, 2005, с. 119.

debatēs”, kas notika 20. gs. 70. un 80. gados. Šo debašu nozīme iziet ārpus analītisko pieeju rāmjiem, jo tās sekmēja jauno pieeju un teoriju parādīšanos. Debašu dalībnieki pārskatīja ne tikai teorētisko arsenālu, bet arī pētīšanas metodes un analītiskās pieejas. Tādā veidā starptautiskās politikas zinātnē parādījās jaunās koncepcijas, piemēram, globalizācijas koncepcija un savstarpējās atkarības teorija, kuras parādīšanos ietekmēja transnacionālistiskā pieeja..

Debašu rezultātā tika apšaubīta viena no galvenajām klasiskā politiskā reālisma vērtībām – nacionālās valsts kā vienīgā starptautisko attiecību spēlētāja statuss. Līdzīgi nacionālajām valstīm starptautisko attiecību arēnā ar neolīberālisma paveidu – transnacionālisma piekritēju, tādu kā Roberts Koheins, Džozefs Najs u.c., „vieglu roku” tika ieviestas starptautiskās organizācijas, transnacionālās korporācijas, indivīdi un arī citi nevalstiskie aktieri. Kā atzīmē Džozefs Najs, reālisti, analizējot pasaules politiku, apgalvo, ka tikai valstis ir nozīmīgie aktieri, tās veido savienības, un to militārās drošības veicināšana ir pārāka pār citiem mērķiem. Uz šo pieņēmumu pamata, viegli nonākt pie secinājuma, ka starptautiskās organizācijas – saprastas kā starpvaldību organizācijas – ir tikai instruments valdību rokās, un tāpēc nav tik nozīmīgas.¹ Šāds skatījums, pēc transnacionālistu domām, neatspoguļo reāli eksistējošo situāciju mūsdienu pasaules politikā, kur starptautiskām organizācijām un transnacionālām korporācijām ir ne mazāka nozīme kā suverēnām nacionālām valstīm.

Valsts nozīmes mazināšanās procesu starptautisko attiecību arēnā sekmēja valsts lomas sašaurināšanās iekšējās lietās, it īpaši ekonomikas sfērā. Daļēji vai pilnīgi valsts īpašumā esošo uzņēmumu privatizācija, kas bija vērojama Rietumos 20. gs. 70. un 80. gados un postsociālistiskajās valstīs 90. gados, kā arī liberālāko tirgus funkcionēšanas nosacījumu ieviešana palielināja privāto uzņēmumu lomu valsts saimnieciskajā dzīvē, līdz ar to palielinājās arī privātā kapitāla izredzes un iespējas ietekmēt valsts pārvaldes aparātu, jo tirgus liberalizācija sekmēja arī lielo uzņēmumu parādīšanos, kas finansiālās un ekonomiskās ietekmes ziņā varēja stāvēt blakus suverēnām nacionālām valstīm.

20. gs. otrajā pusē Rietumos sākās valstu reģionālās integrācijas procesi. Un tieši ekonomika bija tas virzītājspēks, kurš veicināja valstu sadarbību un arī pakāpenisko robežu „izdzēšanu” Rietumu demokrātiju starpā. „Aukstā kara” apstākļos militārās saiknes starp Rietumu valstīm, kā arī komunistisko valstu uzbrukuma apdraudējums stiprināja Rietumu demokrātiju politisko sadarbību. Taču blakus militārai sadarbībai, kā viens no svarīgākiem virzītājspēkiem un stimuliem Rietumu valstu politiskai integrācijai, bija ekonomiskās saiknes. „Aukstajam karam” beidzoties, ekonomisko attiecību loma un nozīme tikai palielinājusies, atstājot militāro sadarbību aizmugurē. Par šāda tipa starpvalstu attiecību

¹ Nye J., Keohane R. *Transgovernmental Relations and International Organizations*. In: Nye J. *Power in the Global Information Age*. London: Routledge, 2004, p. 171.

klasisku piemēru un pat sava veida „vainagu” var nosaukt Eiropas Savienību, kura izaugusi no Eiropas Ogļu un Tērauda kopienas – organizācijas, kuras pamatā atradās galvenokārt ekonomiskās sadarbības jautājumi.

Valstu rīcībai sekoja līdzīgi arī privātie uzņēmumi, aizsākot sadarbību ar līdzīgiem uzņēmumiem citās valstīs. Aizrobežu sadarbības aktivizēšana veicināja lielo transnacionālo uzņēmumu un finanšu struktūru izveidošanos.

Līdz ar transporta sistēmas un informācijas tehnoloģiju attīstību, globalizācijas tendenču pastiprināšanos, Rietumos palielinājās savstarpējā atkarība starp valstīm un transnacionālajām korporācijām, starptautiskajām organizācijām un citiem starptautisko attiecību aktieriem. Valstis un transnacionālās korporācijas savā starpā vienojās par nozīmīgākiem jautājumiem, parakstīja sadarbības līgumus kā līdzvērtīgie partneri, līdz ar to paliekot arvien ciešāk saistīti viens ar otru – savstarpēji arvien atkarīgāki.

Džozefs Najs, skaidrojot „savstarpējās atkarības” (*interdependence*) jēdziena nozīmi, salīdzina to ar laulību divu cilvēku starpā, kad partneri paliek kopā „gan bagātībā, gan nabadzībā, gan laimē, gan nelaimē”, tāpat arī nācijām – tās saistītas viena ar otru gan bagātībā, gan nabadzībā, gan laimē, gan nelaimē.¹ Savstarpējo atkarību var uzskatīt par fizisko vai par sociālo (ekonomika, politika u.tml.) fenomenu. „Aukstā kara” laikā savstarpējā militārā atkarība izpaudās gan Rietumu starpā, jo mazo valstu drošība bija atkarīga no lielām valstīm, gan arī attiecībās starp Rietumu un Austrumu blokiem, jo militārā sacensība bija atkarīga no otras puses rīcības. Savstarpējā ekonomiskā atkarība, pēc Dž. Naja atzinuma, ir līdzīga militārajai, kur liela nozīme ir pirkspējas ilglaicīgumam, cenu līmenim un plašiem ekonomiskajiem sakariem.

Savstarpējā atkarībā svarīgs arī tās simetriskums. Simetrija norāda, kurā brīdī ir relatīvi līdzsvarota un kurā - nelīdzsvarota atkarība. Mazākā atkarība var būt uzskatāma par varas avotu. Manipulācijas ar savstarpējās atkarības asimetriju var būt varas un spēka avots starptautiskajā politikā. Asimetrija, pēc Džozefa Naja vārdiem, atrodas savstarpējā atkarībā politikas sirdī.²

Najs pretnostatījis savstarpējās atkarības teoriju reālismam, taču abas šīs koncepcijas ir „ideālās”, un situācija reālajā pasaulē atrodas kaut kur pa vidu. Ja Tuvajos Austrumos politikā dominē reālisms, tad attiecībās starp tādām valstīm, kā Francija un Vācija vai ASV un Kanāda, ir vērojama savstarpēja atkarība. Politiskās cīņas un sadarbības paņēmieni izvēle atkarīga no tā, pie kura pola tiecas attiecības starp konkrētām valstīm – vai nu pie reālisma, vai pie savstarpējās atkarības. Piemēram, attiecības starp ASV un Krieviju pēc aukstā kara

¹ Nye J. *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*. New York: Pearson Addison Wesley, 2003, p. 196.

² Ibid, p. 201.

beigām, pēc Dž. Naja uzskatiem, nevar pieskaitīt ne pie viena pola, tās atrodas kaut kur pa vidu starp tiem.¹

Teoretizējot tādu parādību kā savstarpējā atkarība, Džozefs Najs analizē arī naftas izmantošanu kā varas avotu, kā piemēru viņš izmantojis ASV un Saūda Arābijas attiecības 1973. gada naftas krīzes laikā. Najs nonācis pie secinājuma, ka savstarpēji atkarīgajā pasaulē energoresursi (nafta) kā ierocis nav pārāk efektīvi. To pielietošanai ir spēcīgs efekts, bet tā darbības laiks ir relatīvi īss, jo beigu beigās energoresursu eksportieris ir saistīts ar importētājiem citās sfērās, piemēram, drošības sfērā u.tml.²

Apskatot politiskā reālisma, transnacionālisma un savstarpējās atkarības teorijas pamatprincipus, tos var projicēt konkrēti uz pētāmo reģionu – Centrālo un Austrumeiropu, un uz pētāmo problēmu – enerģētiskās atkarības un valsts ārpolitiskās atkarības savstarpējām attiecībām. Tieši starptautisko attiecību teorija sniegs iespēju saprast attiecību būtību starp energoresursu piegādātāju un patērētāju pētāmajā reģionā.

Vispirms jāsāk ar politiskā reālisma postulātiem, kas jau tika detalizēti izklāstīti nodaļas sākumā. Kā jau tika pieminēts iepriekš, pēc reālisma, suverenā nacionālā valsts ir galvenais starptautiskās politikas aktieris. Šis apgalvojums viegli projicējams uz pētāmo problemātiku. Neskatoties uz to, ka Centrālās un Austrumeiropas dabasgāzes tirgū ievērojama loma ir uzņēmumiem un korporācijām ar privātā kapitāla dalību, var apgalvot, ka arī šeit galvenie aktieri, tomēr, ir nacionālās valstis. Darba ievadā jau tika minēts Krievijas dabasgāzes monopola uzņēmuma „Gazprom” „saaugšanās” fakts ar valsts pārvaldes, un, vispirms, prezidenta administrācijas aparātu. Prezidenta Vladimira Putina valdīšanas laikā valsts nozīme Krievijas enerģētiskajā sektorā ievērojami palielinājās, valsts īpašumā nonāca dabas resursu iegūšanas kompānijas „Yukos”, „Sibneft”, „Runeft” u.c. Arī dabasgāzes monopolā „Gazprom” valsts ar katru gadu palielina savu daļu, padarot to par pilnīgi atkarīgu no valsts gribas. „Gazprom” ir kļuvis par daļu no Krievijas ārpolitiskā potenciāla.

Politiskais reālisms uzsver, ka starptautiskajā arēnā valstis atšķiras tikai pēc sava spēka: vienas valstis ir spēcīgākas par citām. Spēcīguma līmenis tiek mērīts ar militāro potenciālu. Arī šis atzinums viegli projicējams uz pētījuma problemātiku: katras valsts spēks atkarīgs no tās enerģētiskā potenciāla. Enerģētiskā atkarības un drošības līmenis ir tas rādītājs, kurš sadala pētāmā reģiona valstis pēc to spēka potenciāla. Var teikt, ka Krievijas Federācija šajā gadījumā tiek uztverta kā enerģētiskā lielvara un Centrālajā un Austrumeiropā tai nav nopietnu konkurentu enerģētikas jomā, līdz ar to „enerģētisko spēku līdzsvars” neeksistē. Tas ļauj spēcīgākai pusei – Krievijai – diktēt savus noteikumus vājākajiem. Politiskā reālisma

¹ Nye J. *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*. New York: Pearson Addison Wesley, 2003, p. 205.

² Ibid, p. 210.

piekritēji, it īpaši neoreālisma dibinātājs Kenets Volcs, par galveno valsts spēka mērītāju uzskatīja tikai un vienīgi militāro kapacitāti. Šī pētījuma ietvaros valsts militāro kapacitāti var viegli aizvietot enerģētiskā kapacitāte. Enerģētika tāpat kā militārais potenciāls var būt uzskatāma par varas avotu un energoresursu piegādātājvalsts politiskās dominēšanas pamatu.

Derīgi minēt to apstākli, ka valsts dominēšana enerģētikas sektorā nav raksturīga tikai un vienīgi Krievijai. Var apgalvot, ka arī jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs Centrālajā un Austrumeiropā valstij ir diezgan liela nozīme enerģētikā. Vispirms, tas izpaužas valsts kapitāla dalībā lielākajos enerģētikas uzņēmumos. Dabasgāzes un naftas vadi atrodas galvenokārt valsts rokās, jo to apkalpošanas grūtības prasa ievērojamu valsts līdzdalību. Valsts arī pilda galvenā kontroliera lomu enerģētikā: tā kontrolē energokompāniju finanses, izstrādā ekoloģiskus normatīvus, ietekmē energoresursu cenu līmeņa izmaiņas u.tml.

Šo iemeslu dēļ var konstatēt valsts esamību gan energoresursu piegādātāja, gan patērētāju darbības sfērā. Valsts piedalīšanās enerģētikas jomā Centrālajā un Austrumeiropā, ieskaitot arī Krieviju, saistīta arī ar tīri vēsturiskiem apstākļiem, jo sociālisma pastāvēšanas laikos visas energoresursu rezerves, piegādes ceļi un absolūti visa infrastruktūra atradās valsts rokās, līdz ar to, tirgum liberalizējoties, 20. gs. 90. gadu sākumā valsts pakāpeniski sāka atbrīvoties no energoaktīviem, pārdodot to privātajam kapitālam. Taču, kopš brīvā tirgus dibināšanas pētāmajā reģionā pagājis pārāk maz laika, lai valsts spētu pilnīgi atbrīvoties no enerģētikas kontroles. Pastāv viedoklis, ka valsts pat nedrīkst pilnīgi abstrahēties no enerģētikas sfēras, atstājot to tikai privātā kapitāla rokās. Tam ir savs pamats: enerģētika ir vitāli svarīga mūsdienu valsts normālai attīstībai un vienkārši eksistencei. Enerģētika ir stratēģiska nozare valsts ekonomikā – to saprot visur pasaulē, bet tai ir arī stratēģiskā nozīme politikā – šī ideja kļuvusi īpaši populāra pēdējos gados, kad Krievija sākusi lietot dabasgāzes padeves kā savas ārpolitikas instrumentu. Tas vēlreiz pārliecināja reģiona valstis par nepieciešamību stingrāk kontrolēt enerģētikas sektoru un veicināt savu enerģētisko drošību.

Kā jau tika atzīmēts iepriekš, valsti raksturo tās spēka līmenis. Pēdējos gados energoresursu tirgū notiek nemitīgs cenu kāpums, kas ir saistīts gan ar galvenā pasaules energoresursu veida – naftas – krājumu samazināšanos, tās patērējuma palielināšanos, kā arī politisko nestabilitāti Persijas jūras līča reģionā, kur atrodas lielākās naftas rezerves pasaulē. Energoresursu cenu paaugstināšanās deva iespēju to piegādātājiem, tostarp arī Krievijai, uzvesties arvien drošāk un izaicinošāk starptautiskajā arēnā. Pēc „Aukstā kara” beigām politiski un ekonomiski novājināta, demoralizēta Krievija spēlēja diezgan niecīgu lomu pasaules politikā, kur citas valstis galvenokārt izlikās, kā nopietni ņem vērā Krievijas intereses, bet realitātē – praktiski ar tām nerēķinājās. Energoresursu cenu kāpums palielināja ne tikai Krievijas ekonomisko varenumu, bet arī deva pamatu Krievijas valdībai atcerēties

par kādreizējās politiskās lielvaras statusu. Mūsdienu Krievijas uzvedība un retorika starptautiskajā arēnā vēlreiz pierāda enerģētikas pilnīgu „saaugšanu” ar valsts politiku un ar valsti kā tādu, jo, ja valsts rokās nebūtu tik spēcīgā enerģētikas sektora, tad droši vien nebūtu arī tādas ārpolitikas, kura daudziem ekspertiem šķiet agresīva.

Nākamais politiskā reālisma postulāts ir tas, ka starptautiskajās attiecībās katrs aktieris rīkojas, vadoties no savām nacionālām interesēm. Un Krievija šajā sakarā nav nekāds izņēmums. Ārpolitikai jāorientējas uz valsts interesēm, un Krievijā, kuras ārpolitika balstās uz reālisma skolu, šī mācība ir labi apgūta un plaši praktizēta.¹

Sakarā ar nacionālo interešu dominēšanu ārpolitikā, jāpiemin process, ar kuru tiek raksturota prezidenta Vladimira Putina laika Krievijas ārējā politika, – tā ir ārpolitikas „ekonomizācija”. Ar šo jēdzienu tiek saprasti diezgan interesanti transformācijas procesi, kuri bija vērojami sākumā Krievijas ārpolitikā attiecībā pret saviem tuvākiem kaimiņiem – Neatkarīgo Valstu Savienības (NVS) dalībvalstīm, bet vēlāk arī pret „tālo ārzemju” valstīm. Īsi un kodolīgi ārpolitikas „ekonomizāciju” var apzīmēt kā ārpolitisko mērķu sasniegšanu ar ekonomisko instrumentu palīdzību, kā arī pēc iespējas lielākā ekonomiskā labuma gūšanu ārzemēs.

Kā jau tika pieminēts iepriekš, pirmās valstis, kur Krievija „izmēģināja” savas ārpolitikas „ekonomizāciju”, bija NVS valstis: Gruzija, Moldova, Ukraina un Baltkrievija. Attiecībās ar visām četrām valstīm Krievija pielietojusi ekonomiskā spiediena paņēmienus. Bet faktori, kuri izraisa šī instrumenta pielietojumu, ne vienmēr ir vieni un tie paši, tas, savukārt, pierāda, ka „ekonomizācija” kļuvusi par universālo parādību Krievijas ārpolitikā. Tikai jāpiemin viens priekšnosacījums, lai ārpolitikas „ekonomizācija” darbotos efektīvi – valstij, pret kuru vērsta šāda „ekonomizētā” ārpolitika, jābūt ekonomiski vairāk vai mazāk atkarīgai no valsts, kura lieto tādu ārpolitiku. Praktiski visām NVS valstīm ir ciešas ekonomiskās saiknes ar Krieviju, līdz ar to tas pavēra ceļu Krievijai izmantot šo saikņu „ciešumu”.

Gruzija, Moldova un Ukraina kļuvušas par Krievijas ārpolitikas „ekonomizācijas” upuriem to priekšnosacījumu dēļ. Ja sākumā pret Gruziju un Moldovu tika pielietota lauksaimniecības preču embargo politika, tad vēlāk pret Ukrainu (un Gruziju ar Moldovu arī) tika pielietota daudz smagāka „ekonomiskā artilērija” – dabasgāzes cenu paaugstināšana. Ja Gruzijas un Ukrainas gadījumos šāds ārpolitikas veids piedzīvoja fiasko, jo abu valstu vadības tiecas ES un NATO, tad Moldovas gadījumā Krievijai izdevās sasniegt nopietnus rezultātus – pašlaik Moldovas valdība atkal atjaunoja sarunu procesu ar savu dumpīgo provinci Piedņestru, kuru klusi atbalsta Krievija, un, šķiet, ir gatava pieņemt Piedņestras konflikta neregulējuma plānu, kuru piedāvā Krievija.

¹ Doronenkova K. Krievijas tuvo kaimiņu politika – vai paradigmas maiņa? Ozoliņa Ž. (red.) *Latvija – Krievija – X. Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti* 1(12) 2007. Rīga: Zinātne, 2007, 189. lpp.

Pret Baltkrieviju, kuras ārpolitika ir absolūti lojāla pret Krieviju, „ekonomizētā” ārpolitika tika pielietota citu mērķu dēļ. Pēc prezidenta vēlēšanām Baltkrievijā, kuras Rietumu demokrātijas uzskatīja par antidemokrātiskām un nelegitīmām, un kur tikai Krievijas novērotāji atzinuši, ka vēlēšanās noritēja godīgi, Krievija par savu atbalstu Baltkrievijas prezidenta Aleksandra Lukašenko režīmam pieprasīja pārdot dabasgāzes transportētājkompanijas „Beltransgaz” akciju kontrolpaketi, cenu nosakot zemāku par kompānijas tirgus vērtību. Baltkrievija atteicās veikt šādu darījumu un Krievijas dabasgāzes monopols „Gazprom” paziņoja par dabasgāzes cenas kāpumu baltkrievu patērētājiem.¹ Tādas „cenu šantāžas” rezultātā Krievija dabūjusi tikai pusi no kompānijas „Beltransgaz”, bet mēģinājumi iegūt kontroli pār šo uzņēmumu notiek arī šobrīd, jo krievu puse vēl nav zaudējusi cerību sasniegt savu mērķi – ekonomisko un vienlaikus arī nacionālo mērķi.

Šāds nacionālo interešu sasniegšanas veids šķiet saprotams NVS telpā, kur Krievijas ekonomiskais varenums jūtams arī šodien. Bet var teikt, ka 20. gs. 90. gados attiecībās ar saviem NVS kaimiņiem Krievija bija spiesta ļoti bieži upurēt savas ekonomiskās un nacionālās intereses, lai saglabātu kaut vai nelielu politisku ietekmi šajās valstīs. Arī energoresursus NVS valstis saņēma pēc daudz zemākiem tarifiem, nekā citviet pasaulē, kas krievu energokompānijām nozīmēja nopietnus ekonomiskus zaudējumus. Tāpēc savas ārpolitikas „ekonomizācijas” taisnīgumu Krievija var pamatot ar to, ka par katru precī obligāti ir jāmaksā, un bez maksas neviens neko nedabūs.

Tiesa gan, Krievija nav vienīgā valsts pasaulē, kura pielieto ekonomiskās sankcijas politisku motīvu dēļ. Gan pret Latviju, gan pret Igauniju Krievija savulaik pielietoja ekonomiskās sankcijas, savu rīcību pamatojot ar krievvalodīgo iedzīvotāju diskrimināciju Baltijā. Un arī pret pašu Krieviju joprojām darbojas ekonomiskās sankcijas, piemēram, tirdzniecību starp ASV un Krieviju ierobežo t.s. Džeksona-Venika labojums, kuru pieņēma ASV Kongress vēl „Aukstā kara” laikos, reaģējot uz ebreju emigrācijas ierobežošanu Padomju Savienībā. Bet atšķirībā no ekonomiskām sankcijām, ārpolitikas „ekonomizācija” nav tik atklāts process. Pielietotie ārpolitiskie paņēmieni tiek pamatoti ar ekonomiskajām vajadzībām un brīvā tirgus apstākļiem. Ekonomiskie instrumenti neatklāj īstus ārpolitiskus mērķus, kuri arī oficiāli netiek izpausti. Šajā gadījumā nacionālās intereses netiek publiski izteiktas, jo galvenokārt tie nonāk pretrunā ar otrās valsts nacionālajām interesēm. Interesu atklāšana kaitētu mērķu sasniegšanai.

Arī pētāmā reģiona valstīm ir ciešas ekonomiskās saiknes ar Krieviju, bet enerģētikas jomā tās saiknes ir vēl stiprākas. Līdz ar to neviens nevar garantēt, ka mūsdienu Krievija nepieņems tādu pašu „ekonomizētu” ārpolitiku arī Eiropas Savienības telpā, jo NVS iekšienē

¹ Панюшкин В., Зыгарь М. *Газпром: новое русское оружие*. Москва: Захаров, 2008, с. 142, 143.

tā jau tika aprobēta. Nevar teikt, ka šis ārpolitiskais instruments būtu efektīvāks par citiem, tomēr, ja Krievijas vara to pielieto, tad uzskata to par atbilstošu savām nacionālām interesēm reģionā.

Politiskā reālisma teorētiķi apgalvo, ka valstu nacionālās intereses savā starpā saduras un beigu beigās tās obligāti novedīs pie konflikta valstu starpā. Šajā sakarā var teikt, ka nesenie „gāzes kari” starp Krieviju un tās kaimiņiem dažreiz atgādināja pat militāro konfliktu, vismaz abu pušu retorikā bija dzirdamas visai kareivīgas notis. Arī pēc savas struktūras Krievijas gāzes disputi ar Gruziju, Ukrainu un Baltkrieviju bija līdzīgi konfliktam: ultimāti, aktīvā rīcība ar dabasgāzes spiediena līmeņa mazināšanos vados, un beigu beigās kompromiss, kurā obligāti atradīsies puse, kas to uzskatīs par savu zaudējumu.

Tādas jomas, kā enerģētiskā drošība un ārpolitiskā autonomija, pašas par sevi satur ļoti labu augsni valstu nacionālo interešu sadursmei. Katra valsts grib būt pēc iespējas labāk aizsargāta no apdraudējuma (enerģētiskā drošība) un ārējās ietekmēšanas (ārpolitiskā patstāvība), tāpēc arī cīņai šajā laukā *a priori* jābūt ļoti sīvai.

Attiecībās starp energoresursu piegādātāju un patērētāju var atrast vēl vienu likumsakarīgu interešu sadursmi: piegādātājvalsts nacionālās intereses – pārdot savus resursus pēc iespējas dārgāk, bet patērētājvalsts – dabūt pēc iespējas lētāk. Tas ir brīvā tirgus likums. Preci daudz vieglāk nopirkt lētāk, ja pastāv konkurence pārdevēju starpā. Pētāmajā reģionā un nozarē – dabasgāzes tirgū – pārdevējam – kompānijai „Gazprom” daudzviet ir faktiskais monopolstāvoklis, jo konkurentu tīri fiziski tai nav. Tāpēc piegādātājvalsts nacionālās intereses diktē nepieciešamību saglabāt šādu stāvokli, nepieļaut citu dabasgāzes piegādātāju nonākšanu reģiona tirgū. Patērētājvalstu nacionālās intereses prasa diversificēt energoresursu veidus un padeves ceļus. Saskaņā ar politisko reālismu, energoresursu piegādātājvalsts obligāti traucēs patērētājvalstu mēģinājumiem diversificēt enerģētikas tirgu, un darīs visu iespējamu, lai saglabātu savu faktisko monopolstāvokli energotirgū. Tādejādi var secināt, ka Krievijas interesēs ir bremzēt Centrālās un Austrumeiropas valstu mēģinājumus ieviest alternatīvus enerģijas avotus, mazināt dabasgāzes īpatsvaru nacionālajā enerģētikā, diversificēt dabasgāzes padeves, piemēram, būvējot alternatīvus gāzes vadus, tādus kā „Nabucco”. Bet pētāmā reģiona – jauno Eiropas Savienības dalībvalstu – interesēs ir mazināt savu atkarību no Krievijas dabasgāzes jomā, jo šajā jomā kompānijai „Gazprom” ir faktiskais monopolstāvoklis. Jauno ES dalībvalstu interesēs ir arī atbalstīt un piedalīties energoresursu padeves diversifikācijas projektos, jo alternatīvo dabasgāzes padeves vadu esamība pienesīs kopēju labumu gan reģionam, gan visai Eiropas Savienībai, padarot to mazāk atkarīgāku no Krievijas ar tās „ekonomizētu” ārpolitiku. Šajā gadījumā, pēc politiskā

reālisma piekritēju domām, Krievijas intereses obligāti nonāks pretrunā ar jauno ES dalībvalstu interesēm.

Pēc politiskā reālisma teorētiķu atzinuma, valsts galvenais mērķis starptautiskajā politikā ir savas drošības panākšana. Šis apgalvojums skar arī enerģētikas sfēru. Uzreiz pēc „gāzes kara” starp Krieviju un Ukrainu 2006. gada sākumā, kad 1. janvārī pulksten 10.00 no rīta dabasgāzes padeves Ukrainai samazinājās pār 120 miljoniem kubikmetru diennaktī, bet jau nākamajā dienā, 2. janvārī, dabasgāzes padeves Austrijai samazinājās par trešdaļu, Ungārijai – par 40%, Polijai – par 14%, Slovākijai – par 40%, enerģētiskās drošības jautājumam Centrālajā un Austrumeiropā sāka piemīt vitālā svarīguma raksturs.¹ Ironiski, ka tajā pat 2006. gadā notika „Lielā Astotnieka” („G8”) samits Sanktpēterburgā, Krievijā. Jau gadu iepriekš par samita galveno tematu tika pieteikta enerģētiskā drošība. Jāatzīst, Krievija izdarīja visu iespējamo un neiespējamo, lai šis temats tiešām kļūtu par visaktuālāko visā pasaulē.

Enerģētiskās drošības jautājums tika skatīts ES un NATO līmenī. 2006. gada 29. novembrī Rīgā Ziemeļatlantijas padomes (NATO) sanāksmē valstu un valdību vadītāji pieņēma Deklarāciju, kuras 45. pants tika veltīts tieši enerģētikai. Tajā tika atzīmēts, ka Alianses drošības intereses var ietekmēt arī vitāli svarīgu resursu plūsmas pārtraukums. NATO dalībvalstis atbalstīja koordinētu starptautisku darbu, lai novērtētu riska faktorus, kas var skart enerģētikas infrastruktūru, un uzlabotu enerģētikas infrastruktūras drošību. Ievērojot to, NATO dalībvalstu vadītāji uzdeva padomes Pastāvīgajai sesijai konsultēties par vistiešākajiem riska faktoriem enerģētikas drošības jomā, lai definētu jomas, kurās NATO var uzlabot Alianses dalībvalstu drošības interešu aizsardzību un pēc pieprasījuma palīdzēt valsts un starptautiskajos darbos.²

Enerģētiskās drošības veicināšanai ir pārnacionāls raksturs. Tikai visām reģiona valstīm darbojoties kopā, var panākt atkarības mazināšanos no viena dominējošā dabasgāzes piegādātāja – Krievijas Federācijas. Šāda „pārnacionāliskuma” nepieciešamību nosaka energoresursu patērētājvalstu potenciāls, kas enerģētikas jomā krietni mazāks par piegādātājvalsts potenciālu. Tāpēc, var nonākt pie secinājuma, visām pētāmā reģiona valstīm, visām ES dalībvalstīm, jādarbojas kopā, lai veicinātu kopēju enerģētisku drošību. Tādā gadījumā kādu valstu pasīvā rīcība šajā jautājumā, vai pat pretdarbība, var šķīst aizdomīga un kopējām ES interesēm neatbilstoša. Tas, savukārt, var dot pamatu domāt par valsts politisko atkarību no energoresursu piegādātājvalsts, jeb par enerģētiskās atkarības ietekmi uz valsts ārpolitisko patstāvību, kas ir galvenais šī pētījuma jautājums.

¹ Панюшкин В., Зыгарь М. Газпром: новое русское оружие. Москва: Захаров, 2008, с. 161.

² Rīgas samita Deklarācija. Ozoliņa Ž. (red.) *Politikas gadagrāmata Latvija 2006*. Rīga: Zinātne, 2007, 214. lpp.

Kopumā, var teikt, politiskā reālisma teorija var būt derīga, skaidrojot attiecību un uzvedības būtību starp energoresursu piegādātājvalsti un patērētājvalstīm pētāmajā reģionā. Šāda teorija skaidri definē šo attiecību galvenos spēlētājus, mērķus un arī spēles noteikumus. Tas būtiski atvieglo energoprocesos iesaistīto pušu interešu noteikšanu, kas palīdz saprast tos pamatus, uz kuriem balstītas gan piegādātājvalsts, gan patērētājvalstu ārējā politika.

Taču, kā atzīmēts nodaļas sākumā, attiecību būtību var skaidrot nevis politiskais reālisms, bet diskusija starp politiskā reālisma teoriju un modernākiem teorētiskiem tecējumiem. Tieši tāpēc attiecības starp energoresursu piegādātāju un patērētājiem ir lietderīgi apskatīt arī no neolīberālisma paveida – globalizācijas, savstarpējās atkarības teorijas un transnacionālisma pozīcijām, jo politiskā reālisma postulāti mūsdienu starptautiskajās attiecībās bieži uzskatāmi par anahronismu, neatbilstošu pasaules realitātei.

Domājot par enerģētikas sfēru mūsdienu pasaulē, ir jārunā par to, kā par globalizācijas procesa neatņemamu sastāvdaļu. Energoresursu transportēšanas kanāli – naftas un dabasgāzes vadi, dzelzceļi un jūras ceļi ir viens no globalizācijas izplatīšanas veidiem. Cilvēki, piemēram, Japānā vai ASV ieļauj savu automobiļu tvertnēs benzīnu, izgatavotu no Saūda Arābijas naftas, vai cilvēki Itālijā vai Lietuvā, gatavojot sev ēdamo, ieslēdz plīti gāzi, kas tika iegūta Sibīrijā. Šie piemēri, šķiet banāli un primitīvi, skaidri iezīmē to situāciju, kāda notiek mūsdienu globalizētajā pasaulē. Šajā pasaulē arvien vairāk un vairāk cilvēks un valsts kļūst saistīti viens ar otru. No energoresursu padeves ir atkarīga ne tikai cilvēku dzīve, jo energoresursi nozīmē elektrību, bet elektrība nozīmē gan pārtikas ražošanu, gan informācijas apmaiņas plūsmas u.tml., bet arī valstu ekonomikas, balstītas uz energoresursu patērēšanu. Tas viss tālāk saista energoresursu piegādātājus ar patērētājiem vienā ķēdē, padarot tos par savstarpēji atkarīgiem.

Savstarpēja atkarība ir vēl viena mūsdienu pasaules pazīme, viegli projicējama uz pētāmo jautājumu – attiecībām starp energoresursu piegādātāju un patērētājiem. Īsi runājot, patērētājs ir atkarīgs no energoresursu padeves, bet piegādātājs – no energoresursu apmaksas. Šis apgalvojums attiecināms gan uz Centrālās un Austrumeiropas valstu atkarību no Krievijas dabasgāzes, gan uz pašu Krieviju, kuras valsts budžets joprojām lielā mērā atkarīgs no izejvielu, tajā skaitā arī dabasgāzes, pārdošanas uz ārzemēm. Īpaši jāatzīmē arī tāds fakts, ka Krievijas dabasgāzes padeves infrastruktūra vairāk orientēta tieši uz rietumiem – uz Eiropu, nevis uz citiem tirgiem – Āziju vai Ameriku, tāpēc Krievijas prezidenta Vladimira Putina vārdiem par Krievijas atkarību no energoresursu patērētāja Eiropā ir nopietns pamats. Tādējādi, Krievijas draudi pārtraukt energoresursu padevi Eiropas virzienā un pārorientēties uz Āzijas patērētājiem, šodien, šķiet, mazticami, jo, pirmkārt, no infrastruktūras viedokļa transportēt energoresursus eiropiešiem ir daudz vieglāk, bet, otrkārt, no ekonomikas viedokļa

eiropietis ir daudz konkurētspējīgāks un maksātspējīgāks, nekā āzietis. Līdz ar to situāciju enerģētikas tirgū Centrālajā un Austrumeiropā var nosaukt par savstarpējo atkarību starp galveno dabasgāzes piegādātāju – Krievijas monopolu „Gazprom” un patērētājiem jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Protams, atklāts paliek jautājums par šīs savstarpējās atkarības simetriju. Ja enerģētikas jomā atkarīgākās ir patērētājvalstis, tad ekonomikā – piegādātājvalsts atkarības līmenis tomēr ir pietiekami liels, lai tas varētu līdzsvarot savstarpēju atkarību starp Krieviju un jaunajām ES dalībvalstīm.

Attiecībās starp energoresursu piegādātāju un patērētājiem atrodamas arī transnacionālisma pazīmes. Jāatgādina, ka transnacionālisma teorija akcentē arī nevalstisko aktieru piedalīšanos starptautiskajā politikā, it īpaši tādu aktieru kā starptautiskās organizācijas un transnacionālās korporācijas. Ja vēlreiz uzmanīgi paskatītos uz energoresursu tirgu Centrālajā un Austrumeiropā, tad kļūst skaidrs, ka tīri formāli tajā darbojas privātie uzņēmumi un transnacionālās korporācijas, kuru intereses un finansiālie aktīvi atrodas ārpus to mītnes zemēm. Arī Krievijas dabasgāzes monopols uzņēmums „Gazprom” var tikt uzskatīts par transnacionālo korporāciju, jo „Gazpromam” pieder akciju daļas citās gāzes kompānijās Eiropā. Centrālās un Austrumeiropas valstu dabasgāzes kompānijās „Gazproma” ietekme izskatās īpaši stipra, jo „Gazprom” ir lielākais šo kompāniju resursu piegādātājs. Tāpēc transnacionālās saites starp energoresursu pārdevēju un pircējiem ir acīmredzamas.

Transnacionālisms uzsver arī starptautisko attiecību aktieru savstarpēju sadarbību – valstis sadarbojas ar starptautiskām organizācijām un transnacionālām korporācijām kā līdzvērtīgie partneri, noslēdzot vienošanās, parakstot līgumus utt. Šāda sadarbība ir vērojama arī jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs, it īpaši enerģētikas jomā. Ņemot vērā šīs sfēras stratēģisko svarīgumu valsts drošībai, nereti atsevišķu valstu energokompāniju sadarbība notiek ar valsts klātbūtni un atbalstu. Arī kompānijas „Gazprom” pārstāvji bieži redzami oficiālajās Krievijas delegācijās, kad, piemēram, prezidents atrodas valsts vizītē ārzemēs .

Transnacionālisma teorija paredz liberālāku pieeju ārpolitikai un it īpaši ekonomikai. Brīvā tirgus darbības principi ir neaizskarami. Ņemot vērā politiskās un ekonomiskās integrācijas procesus, Eiropas Savienībā izveidojās praktiski ideālie apstākļi transnacionālajai sadarbībai. Lielākajos uzņēmumos, tostarp arī enerģētikas jomā, ar savu kapitālu piedalās daudzu valstu kompānijas. Tas viss veicina Eiropas tirgus atvērtību arī trešo valstu kompāniju priekšā. Un kompānija „Gazprom”, izmantojot liberālā tirgus priekšrocības, mēģina „iefiltrēties” Eiropas dabasgāzes tirgū. Tā, piemēram, „Gazprom” mēģinājis nopirkt britu gāzes kompāniju „Centrica”, taču Lielbritānijas valdība, atceroties par Krievijas „gāzes

kariem” ar saviem kaimiņiem, iestājās pret šādu pirkumu, un darījums beigu beigās nenotika.¹

Kopumā var teikt, ka attiecības starp energoresursu piegādātāju un patērētājiem formāli tiek organizētas pēc transnacionālisma principa, pirmajā plānā izvirzot gāzes uzņēmumus. Situācija pašā Eiropas enerģētikas tirgū dod pamatu saskatīt savstarpējās atkarības tendences tajā. Arī Eiropas Savienības liberālā ekonomiskā politika – valsts lomas mazināšanās ekonomikā, pati par sevi paredz transnacionālo vērtību dominēšanu Eiropas ekonomiskajā telpā.

Analizējot attiecības starp dabasgāzes piegādātājvalsti un patērētājvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā, var nonākt pie secinājuma, ka tajās saskatāmas gan politiskā reālisma teorijas pamatnostādņu pazīmes, gan transnacionālisma un savstarpējās atkarības teorijas principu pazīmes. Saliekot visas šīs pazīmes kopā, rodas pamats apgalvot, ka pētāmajā jautājumā šīs teorijas saplūda kopā, izveidojot interesantu un savdabīgu teorētisko konstrukciju.

Starptautiskajā arēnā valstis, it īpaši energoresursu piegādātājvalsts, rīkojas, balstoties uz klasiskā politiskā reālisma pozīcijām un pieņemtajiem uzstādījumiem, taču savu ekonomisko un politisko mērķu sasniegšanā (nacionālo interešu nodrošināšanā) tās izmanto transnacionālismam atbilstošus paņēmienus. Situāciju, kad enerģētiskā atkarība tiek izmantota citas valsts ārpolitikas ietekmēšanā pētāmajā reģionā, no starptautisko attiecību teorijas pozīcijām var apzīmēt kā „reālismu transnacionālisma tērpā” – aktieri, mērķi un uzvedība atbilst politiskajam reālismam, bet attiecību forma un spēles noteikumi – transnacionālismam un savstarpējās atkarības teorijai. Domāt politiskā reālisma kategorijās energoresursu piegādātājvalsti piespiež nacionālo interešu panākšanas kāre, bet rīkoties atbilstoši transnacionālismam spiež Rietumu standarti politikā un ekonomikā.

Līdz ar reālisma un transnacionālisma savijumu šai nodaļai pieder vēl viens būtisks secinājums. Apskatot attiecības starp Krieviju un jaunajām ES dalībvalstīm caur starptautisko attiecību teorijas prizmu, var apgalvot, ka Krievija šajās attiecībās ir stiprāka pār Eiropas Savienību. Krievijas stiprums neizpaužās energoresursu daudzumā, bet tās ārpolitiskajā filozofijā. Eiropas Savienība ir savas liberālās politikas upuris. Pieņemtas attiecību veidošanas normas un tradīcijas, balstītas uz transnacionālisma pamatprincipiem, efektīvas attiecībās ar tik pat liberāliem spēlētājiem no Rietumu pasaules, bet attiecībās ar Krieviju, kuras ārpolitika balstās uz politiskā reālisma principiem, transnacionālās normas kļūst par smagu nastu, kas bieži neļauj Rietumu valstīm operacionāli atbildēt uz Krievijas agresīvo politiku. Arī Krievijas iekšpolitikā valsts cieši saistīta ar energokompānijām, un līdz ar to tās var cerēt uz valsts atbalstu arī ārzemju darījumos, *a priori* padarot Krievijas enerģētikas kompānijas par

¹ Blitz J., Wagstyl S. Blair Rules Out Blocking Gazprom Bid For Centrica. *The Financial Times*, 25.04.2006.

konkurētspējīgākām ne tikai pašā Krievijas tirgū, bet arī tajās valstīs, kur Krievijai ir zināma politiskā ietekme.

Tādā gadījumā īpaši interesanta kļūst jauno dalībvalstu loma ES kopējās ārpolitikas veidošanas procesā. Bieži Krievija sauc šīs valstis par ne īpaši draudzīgām, piemēram, Baltijas valstis vai Poliju. Varbūt šāds „nedraudzīgums” pamatojas ne tikai vēsturiskajā pieredzē, bet arī tādā apstākļī, ka pašas jaunās dalībvalstis bieži piekopj politiskam reālismam atbilstošas vērtības, veidojot savu ārpolitiku? Atbildi uz šo jautājumu var sniegt tikai dziļāka analīze.

Suverenitāte

Ārpolitikas veidošanas process un tās patstāvība ir valsts politiskās suverenitātes neatņemama sastāvdaļa. Šajā nodaļā tiks aplūkotas dažādas valsts politiskās suverenitātes teorētiskās koncepcijas, no kurām tiks mēģināts izcelt to, kura vislabāk atbilst pētījuma problemātikai – enerģētiskās atkarības ietekmei uz valsts ārpolitisko patstāvību. Vēl šajā nodaļā tiks apskatīti valsts suverenitātes draudu veidi, ar kuru palīdzību var noteikt instrumentus, pielietojamus valsts ārpolitiskās autonomijas ietekmēšanai. Nodaļas beigās tiks aplūkotas mūsdienu ārpolitikas pamatpazīmes, kuras var pozitīvi vai negatīvi ietekmēt valsts ārpolitiskās patstāvības aizsargātību, kā arī tiks apskatīta valsts ārpolitiskās patstāvības operacionalizācijas problēma.

Dažādi pētnieki saprot suverenitātes jēdzienu dažādi, arī laika gaitā tas pārdzīvojis izpratnes transformācijas. Jēdzienu „suverenitāte” ieviesis franču jurists Žāns Bodēns 16. gadsimtā. Sākotnējā izpratnē suverenitāti attiecināja uz feodālām tiesībām, apzīmējot, vispirms, augstākā senjora varu pretnostatījumā vasaļu valdnieku varai. Tomēr, pēc 1648. gadā noslēgtā Vestfālenes miera, suverēnās tiesības, tostarp tiesības uz patstāvīgu ārpolitiku, tika piešķirtas visām Eiropas valstīm, tādējādi liekot pamatus mūsdienu sistēmai, kurā suverenitāte ir jebkuras valsts nepieciešamais atribūts.

Savā darbā ar savdabīgu nosaukumu „Suverenitāte: organizēta divkosība” pētnieks Stīvens Krasners akcentē tādu domu, ka visas valstis izmanto suverenitāti pēc savām vajadzībām, pieminot jēdzienu „suverenitāte”, visi saprot, ka reālītātē tas jau nedarbojas. Krasners izdala četrus suverenitātes izpratnes veidus: starptautiski tiesiskā suverenitāte, Vestfālenes suverenitāte, iekšēja suverenitāte un savstarpējās atkarības suverenitāte.¹

Starptautiski tiesiskā suverenitāte ir saistīta ar politiski tiesiskā statusa parādīšanos starptautiskajā sistēmā. Vai valsts ir atzīta no citu valstu puses? Vai to pieņem par tiesiski līdzvērtīgu? Vai tās pārstāvjiem tiek piešķirta diplomātiskā imunitāte? Vai šī valsts var būt starptautisko organizāciju locekle? Vai tās pārstāvji var slēgt vienošanās ar citām politiski tiesiskām vienībām? Šo koncepciju bieži izmanto starptautisko tiesību zinātnes pārstāvji, bet arī starptautisko attiecību teorētiķi un praktiķi plaši pielieto šādu suverenitātes izpratni.²

Kā atzīmē Stīvens Krasners, gandrīz visi valdnieki tiecās saņemt starptautiski tiesiskās suverenitātes statusu un atzīšanu no citu valstu puses, jo tas deva gan materiālos, gan normatīvos resursus. Suverenitāte var tikt uztverta kā „ieejas biļete starptautiskajā arēnā”. Visām atzītajām valstīm ir tiesiskā līdztiesība. Starptautiskās tiesības pamatojas uz saskaņu

¹ Krasner S. *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999, p. 3.

² *Ibid*, p. 14.

valstu starpā. Atzītās valstis var slēgt līgumus un vienošanos savā starpā, pie tam, šie dokumenti darbosies pat tad, ja valstīs mainīsies valdības. Bet atkarīgām teritorijām nav iespējams slēgt starptautiskus līgumus, jo šīs tiesības pieder centrālajai varai.¹

Taču starptautiski tiesiskā suverenitāte nevar garantēt valsts teritoriālo integritāti vai pastāvēšanu. Starptautiski atzītās valstis tika sadalītas un pat iekļautas citu valstu sastāvā. Ikvienas valsts iekarošana dzēš tās suverenitāti (iekšējo, Vestfālenes, savstarpējās atkarības un arī starptautiski tiesisko suverenitāti), bet iekarošanu nevar uzskatīt par izaicinājumu Vestfāles un starptautiski tiesiskajai suverenitātei kā institucionalizētai formai. Iekarošanas procesi maina robežas, bet neveido jaunus principus un normas.² Vestfālenes suverenitāte nosaka politiskās dzīves organizāciju, kuras pamatā atrodas divi principi: teritorialitāte un ārējo aktieru izslēgšana no iekšējām varas struktūrām. Valdnieki var izjust spiedienu no ārējās vides, bet viņi joprojām var brīvi izvēlēties institūcijas un tādu politiku, kādu tie uzskata par optimālu. Vestfālenes suverenitāte ir apdraudēta, kad ārējie aktieri ietekmē vai nosaka iekšējās varas struktūru.

Iefiltrēties iekšējās varas struktūrās, pēc Krasnera atzinuma, var piespiešanas un brīvprātīgas darbības rezultātā – ar iejaukšanas un aicinājuma palīdzību. Ārzemju aktieri var izmantot savas materiālās iespējas, lai diktētu noteikumus objekta iekšējai varas struktūrai, viņi var pārkāpt vispāratzītus noteikumus un iejaukties kādas valsts iekšējās lietās. Valstis pašas var dibināt pārnacionālās varas struktūras, kuras var ierobežot to iekšējo varu. Valstis var paplašināt aicinājumus iejaukties tās iekšlietās, kas apdraud to Vestfālenes suverenitāti. Kamēr piespiešana un iejaukšanās nonāk pretrunā ar valsts starptautiski tiesisko un Vestfālenes suverenitāti, tikmēr valdību brīvprātīgas darbības, piemēram, aicinājumi neapdraud valstu starptautiski tiesisku suverenitāti, bet apdraud tikai Vestfālenes suverenitāti.³

Vestfālenes suverenitātes fundamentālais pamatprincips ir tāds, ka valsts eksistē atsevišķajā teritorijā, kurā iekšēja politiska vara spēlē vienīgā leģitīma arbitra lomu. Tajā laikā, kad autonomija var tikt apdraudēta gan iejaukšanās, gan aicinājuma rezultātā, neiejaukšanās pamatprincipam arī tiek pievērsta īpaša uzmanība. Daudzu pētnieku acīs, neiejaukšanās princips, kuru var pārkāpt piespiešanas ceļā, nevis brīvprātīga aicinājuma ceļā, ir valstiskuma pastāvēšanas pamatelements. Un, kā atzīmē Stīvents Krasners, tieši mazās valstis visdedzīgāk atbalsta neiejaukšanas principa neaizskaramību.⁴

¹ Krasner S. *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999, p. 16.

² Ibid, p. 20.

³ Ibid, p. 20.

⁴ Ibid, p. 21.

Iekšējās suverenitātes jēdziens mēģina atbildēt uz tādiem jautājumiem: Kā tiek organizēta publiskā vara valstī? Cik efektīvi tā funkcionē? Valsts iekšienē politikas var būt organizētas dažādos veidos, vara var būt koncentrēta viena indivīda rokās, vai sadalīta starp dažādām institūcijām. Valsts varas struktūra var veidoties pēc unitāra vai federāla modeļa. Tikai konfederācijas modelis var iedragāt valsts starptautiski tiesisko suverenitāti, jo kādām vienībām valsts iekšienē ar centra atļauju var tikt piešķirtas tiesības nodarboties ar ārlietām. Varas struktūras veidam, vai tas ir parlamentārais, prezidentālais, republikāniskais vai monarhiskais, nav nozīmes jautājumā, vai valdība spēj kontrolēt pilnīgi visus procesus, kas notiek valsts iekšienē: korupciju, noziedzību, narkotiku izplatību, nodokļu vākšanu utt. Šāda kontrolēšanas spēja lielā mērā ietekmē valsts iekšpolitisko stabilitāti, bet uz valsts starptautiski tiesisko un Vestfālenes suverenitāti tā neattiecas.

Savstarpējās atkarības suverenitātes jēdziens parādījās relatīvi nesen - to var uzskatīt par globalizācijas procesa produktu. Šis suverenitātes paveids raksturo valsts spējas kontrolēt informācijas, ideju, preču vai kapitāla plūsmu pāri robežām. Savstarpējās atkarības suverenitāte nonāk pretrunā ar valsts Vestfālenes suverenitāti, jo globalizācija un transnacionālie procesi piespiež valstis dibināt pārnacionālās institūcijas, kuras regulē pārrobežu sadarbību, diktējot institūciju dalībniekiem noteikumus, kā rīkoties un uzvesties savā starpā.¹ Šādi noteikumi, protams, bieži var ietekmēt valsts varas struktūru un politisko lēmumu pieņemšanas procesu, bet izdevīgums, kuru var pienest dalība kādā konkrētajā pārnacionālajā institūcijā, aicina valstis rast kompromisu un upurēt daļu no savas Vestfālenes suverenitātes.

Pēc pirmā acu metiena, var likties, ka tieši savstarpējās atkarības suverenitāte ir tieši tas suverenitātes veids, kuru vajadzētu pielietot, analizējot ārpolitiskās patstāvības attiecības ar enerģētisko atkarību. Tādas domas var rasties uz tā pamata, ka energoresursu piegādātājvalsts un patērētājvalstis ir savstarpēji atkarīgas. Taču šī pētījuma ietvaros ārpolitisko patstāvību jeb autonomiju lietderīgāk apskatīt kā daļu no Vestfālenes suverenitātes. Šādas aplūkošanas lietderīgums saistīts, pirmkārt, ar to, ka tieši Vestfālenes suverenitāte akcentē valsts pārvaldes aparāta, tostarp arī ārlietu resora, neaizskaramību no ārējas ietekmes. Ja pieņem, ka kāds ārējais aktieris tiecas izmantot kādas valsts enerģētisko atkarību no sevis, lai ietekmētu tās ārlietu patstāvību, tādā gadījumā šis aktieris apdraud tieši Vestfālenes suverenitāti, nevis savstarpējo atkarību, starptautiski tiesisko vai iekšējo suverenitāti. Tāpēc Vestfālenes suverenitāte visizdevīgāk iekļaujas attiecību sistēmā starp enerģētisko atkarību kā ietekmēšanas instrumentu un ārpolitisko patstāvību kā ietekmēšanas objektu.

¹ Krasner S. *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999, p. 21.

Vēl kāds nozīmīgs faktors, kurš apliecina Vestfālenes suverenitātes modeļa izvēles pareizību, ir tas, ka klasiskais politiskais reālisms arī saprot valsts suverenitāti kā nācijas leģitīmās tiesības pasludināt un pildīt likumus savas teritorijas iekšienē un neatkarību no kādas citas nācijas varas un ietekmes. Robert Koheins arī runā par šādas suverenitātes izpratnes līdzību Vestfālenes suverenitātei, kuru savos darbos akcentējis Stīvens Krasners.¹

Mūsdienu pasaulē pastāv pietiekami daudz izaicinājumu un draudu, kuri vērsti pret valsts politisko suverenitāti. Starptautisko attiecību pētnieku starpā pastāv viedoklis, ka mūsdienās tieši globalizācijas procesi visnegatīvāk ietekmē valsts un citu tradicionālo sociālo institūciju struktūru. Jaunie aktieri iedragā valsts suverenitātes tradicionālās prioritātes. Daži teorētiķi runā par valstu „deteritorizāciju” vai „teritoriju beigām”, ar to pasvītrotot nacionālās valsts valdības dominēšanas devalvēšanos. Analizējot suverenitātes apdraudējuma veidus, var sadalīt tos trīs grupās, kur valsts suverenitāte pārdzīvo spiedienu „no augšas”, „no apakšas” un „no ārienes”.²

„No augšas” valsts suverenitāte tiek iedragāta no starptautisko organizāciju un institūciju puses, kuras arvien biežāk iejaucas valsts suverenitātes prerogatīvās. ANO miera uzturēšanas operācijas; NATO intervences, veiktas bez ANO atļaujas; Pasaules Tirdzniecības organizācijas darbība, kura ar saviem norādījumiem un rekomendācijām diktē valstīm „spēles noteikumus” tirdzniecībā un kuras rāmjos valstīm jāved sarunas ne tikai savā starpā, bet arī ar nacionālajiem interešu grupējumiem, partijām, un citiem nevalstiskiem aktieriem; Hāgas Starptautiskā Tiesa, kura izskata lietas, saistītas ar neatkarīgo valstu politisko darbinieku noziegumiem utt. Bez tā visa atrodas vieta arī savas suverenitātes brīvprātīgai ierobežošanai par labu kādai pārnacionālajai organizācijai vai institūcijai. To var nosaukt par suverenitātes transfertu, t.i. suverenitātes daļas brīvprātīgā nodošana struktūrām, kuras veido integrējošās valstis. Šāda tipa pārnacionālā veidojuma pazīstamākais piemērs mūsdienās ir, protams, Eiropas Savienība.³

Īpaši jāatzīmē tas, ka tieši Eiropas Savienības pārnacionālās institūcijas tiek uzskatītas par galveno draudu valsts politiskajai suverenitātei mūsdienu Eiropā. Šajā situācijā visapdraudētākā kļūst Vestfālenes suverenitāte, jo starptautiski tiesiskās suverenitātes atribūti paliek nacionālo valstu rokās. Tā, piemēram, 1996. gadā Francijas prezidents Žaks Širaks vienā no intervijām izteicās par dalībvalstu suverenitātes respektēšanu Eiropas Savienības ietvaros. Pēc Stīvena Krasnera domām, Širaks uzskatīja, ka ES dalībvalstīm jā saglabā to starptautiski tiesisko suverenitāti, vienlaikus meklējot kompromisu Vestfālenes suverenitātes

¹ Keohane R. Hobbes's Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society. In Keohane R. *Power and Governance in Partially Globalized World*. New York: Routledge, 2002, p. 69.

² Цыганков П. *Теория международных отношений*. Москва: Гардарики, 2005, с. 309.

³ Ibid, с. 309.

jautājumā, deleģējot valsts funkciju daļu ES institūcijām, kuras kontrolē starptautisko sadarbību.¹ Arī pētnieka Eli Loiterpahta rakstā „Suverenitāte – mīts vai realitāte?“, kur autors diskutē par Lielbritānijas suverenitāti ES iekšienē, atrodams ļoti zīmīgs izteiciens, kuru var attiecināt uz jebkuru ES dalībvalsti: „Suverenitāte beidzas tur, kur sākas Britānijas starptautiskās saistības.”² Tiešām, jebkuras ES dalībvalsts suverenitātei pienāk gals, kad jāpilda valsts saistības pret ES starptautiskajām institūcijām - lēmumi, regulas un direktīvas.

„No apakšas” valsts suverenitāte var tikt vājināta iekšējās valsts struktūrās un pilsoniskās sabiedrības struktūrās. Daudzās Rietumu valstīs politiskajā sfērā tas izpaužas kā „paradiplomātijas” fenomens, t.i. paralēlajā (attiecībā pret valsts) diplomātijā. Notiek nacionālā monopola erozija ārpolitikas jomā. Galvenokārt tas notiek funkcionālajā, nevis konstitucionālajā līmenī. Valsts mēģina harmonizēt šo procesu, sadalot lomas un atbildības jomas šajā sfērā. Piemēram, federālajās valstīs reģioni un to institūcijas var īstenot savu ārpolitiku. Centrs atļauj subjektiem nodarboties ar ārpolitiku galvenokārt tādās sfērās kā izglītība, ekoloģija utt., t.i. jomās, kuras nav vitāli svarīgas nacionālās drošības ziņā.

Viens no objektīvajiem iemesliem valsts suverenitātes iedragāšanai „no apakšas” ir tas, ka valsts ir pārāk mazs subjekts attiecībā pret globālo ekonomiku, bet vienlaikus valsts ir pārāk smaga nasta reģionu ekonomikai un vēl vairāk privātajiem uzņēmumiem un firmām. Šo fenomenu gan reti kad attiecina uz augsto politiku, jo tas skar ekonomikas, kultūras, tehnoloģiju jomas, tomēr dažreiz tas skar arī augstās politikas sfēru: pretkara demarši, kurus organizē privātstruktūras vai pilsoniskās sabiedrības institūcijas, vai arī privāto mediju „sacelšanās” pret valsti.³

„No ārienes” valsts suverenitāti apspiež nevalstisko grupējumu un organizāciju, piemēram, cilvēktiesību aizsardzības vai ekoloģiskās, aktivizācija. Vēl vairāk valsts zaudē savu monopolu gan ārējās, gan iekšējās lietās, pārdzīvojot spiedienu no transnacionālo korporāciju, firmu, banku un uzņēmumu puses. Visos ekonomikas sektoros ražošanas darbība arvien biežāk tiek veikta, apejot valstis. Mūsdienās bagātību pārdale pasaulē atkarīga nevis no valstu politikas, bet no transfertiem, kurus veic PTO vai Pasaules Banka. Transnacionālās korporācijas spēlē arvien nozīmīgāku lomu fiskālajā sfērā. Privātās kompānijas un transnacionālās korporācijas pārņem no valsts rokām sociālo pārvaldi, nodarbinātības politiku, darba un atalgojuma nosacījumu sastādīšanu. Rezultātā to visu regulē nevis valsts likumdošana, bet pašu kompāniju un firmu iekšējais reglaments.⁴

¹ Krasner S. *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999, p. 19.

² Lauterpacht E. *Sovereignty – Myth or Reality? International Affairs*, 1997, vol. 1, no. 73, p. 149.

³ Цыганков П. *Теория международных отношений*. Москва: Гардарики, 2005, с. 310.

⁴ Ibid, с. 311.

Kā atzīmē Roberts Koheins, suverenitāte vairs nedod valstij priekšrocības sava pārākuma īstenošanā savā teritorijā. Transnacionālā korporācija pieņem lēmumu globālajā līmenī un nacionālo valstu politikas darbojas tikai savu robežu ietvaros, nespējot ietekmēt korporācijas lēmumu kā tādu.¹ Šo atzinumu var attiecināt arī uz pētāmo problēmu – Krievijas dabasgāzes monopols uzņēmums „Gazprom” kā transnacionāla korporācija iedragā jauno ES dalībvalstu suverenitāti, mēģinot ietekmēt to ārpolitisku patstāvību. „Gazprom” pieņem lēmumu Maskavā, un tā meitasuzņēmumi Centrālajā un Austrumeiropā pilda šos lēmumus, pie tam, valstis, uz kuru teritorijas atrodas šie meitasuzņēmumi, nevar ietekmēt kompānijas „Gazprom” lēmumu, kuram piemīt starptautisks raksturs.

Vēl viens valsts politiskās suverenitātes iedragāšanas līdzeklis ir lobiju grupējumi. Pētāmajā jautājumā šim līdzeklim ir īpaši svarīga loma. Lobiju grupu pārstāvji var virzīt kādas kompānijas vai organizācijas intereses gan iekšpolitiskajā, gan ārpolitiskajā līmenī. Var tikt lobētas gan iekšējo, gan ārējo aktieru intereses, bieži ārējo aktieru lomu spēlē lieli uzņēmumi, kuri grib attīstīt savu darbību kādā konkrētajā valstī, mēģinot padarīt šīs darbības nosacījumus pēc iespējas labvēlīgākus. Līdz ar to lobiju grupējumi virza savu pasūtītāju intereses tur, kur tiek pieņemti uzņēmējdarbībai svarīgie lēmumi – valsts likumdošanas un izpildvaras institūcijās. Tāpēc lobiju grupējumu darbība bieži tiek saistīta ar politiskām partijām.

Politiskās partijas bieži pārstāv un aizstāv lielo uzņēmumu intereses, par to saņemot finansiālo atbalstu ziedojumu veidā. Atkarībā no tā, cik atvērta ir valsts, kādā mērā tā ir atkarīga no citām valstīm, cik tā ir globalizēta, paplašinās to ārzemju transnacionālo uzņēmumu un citu aktieru loks, kam ir savas ekonomiskās vai politiskās intereses šajā valstī. Atšķirībā no nacionālajiem uzņēmumiem, kuru atbalsts ar lobiju starpniecību neliekas pārāk aizdomīgs, sadarbība ar ārzemju uzņēmumiem un grupējumiem varētu izraisīt vairāk jautājumu, saistītu ar valsts ekonomisku vai politisku drošību. Tāpēc vēl ļoti nozīmīgs faktors ir tas, kāda ir izveidojusies attieksme pret ārzemju kompānijas mītnes zemi. Jo ciešākas un labākas attiecības starpvalstu līmenī, jo vieglāk virzīt otrās valsts uzņēmumu intereses pirmajā valstī, bet, ja attiecības nav īpaši intensīvas, vai pat sliktas, tad tādu valstu uzņēmumu interešu virzīšana varētu būt diezgan riskanta nodarbošanās. Savas intereses ar lobiju palīdzību var virzīt ne tikai nevalstiskie aktieri, bet arī pašas valstis. Šādas interešu virzīšanas efektivitātei nepieciešami tādi faktori, kā etnisku vai reliģiski tuvu grupējumu esamība otrajā valstī, kā arī ciešās vēsturiskās saiknes. Kā piemēru var pieminēt Stīvena Volta pētījumu par Izraēlas lobiju ASV. Neskatoties uz to, ka daudzi pētnieki uzskata šo tematu par pārāk strīdīgu, jo tas varētu izsaukt antisemitiskās noskaņas sabiedrībā, Volta

¹ Keohane R. *Power and Governance in Partially Globalized World*. New York: Routledge, 2002, p. 74.

izdarītajiem secinājumiem ir tiesības pastāvēt. ASV Tuvo Austrumu politika ir atklāti proizraēliska, to atzīst daudzi eksperti, šo politiku „baro” ne tikai vēsturiskās saiknes starp ASV un Izraēlu vēl no „Aukstā kara” laikiem, bet arī Izraēlas lobījs ASV varas struktūrās. Šo lobiju atbalsta skaitliski diezgan liela un finansiāli diezgan veiksmīga ebreju etniskā minoritāte ASV. Tieši tā mēģina ietekmēt ASV ārpolitiku Tuvo Austrumu flangā par labu ebreju valstij – Izraēlai. Līdz ar to rodas pamats pārdomām par ASV politiskās suverenitātes, konkrētāk – ārpolitiskās patstāvības, draudiem no lobiju puses, jo amerikāņu politika konkrētajā Tuvo Austrumu reģionā var tikt uzskatīta par proizraēlisku, nevis proamerikānisku, jo arābu pasaulē cieš ASV tēls. Ir radies antiamerikānisks noskaņojums musulmaņu vidū, tas, savukārt, būtiski apdraud ASV un to pilsoņu drošību.¹

Nemot vērā ciešo vēsturisko saiti Krieviju ar jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā, var iedomāties, ka arī pati Krievija mēģina izmantot sev labvēlīgus apstākļus, tādus, kā krievvalodīgo minoritātes Baltijas valstīs vai vecie kontakti ar valdības aprindām citās Austrumeiropas valstīs, lai ar to palīdzību lobētu savas valstiskās intereses šajā reģionā. Šādā Krievijas interešu lobēšanā iesaistās gan politiskās partijas, kuras uzskata attiecību intensifikāciju ar Krieviju par savai valstij izdevīgu, gan etniskās un reliģiskās grupas, kuras tradicionāli labvēlīgi noskaņotas pret Krieviju, gan lieli uzņēmumi, kas savā darbā cieši saistīti ar Krievijas kompānijām. Tāpēc jāapgalvo, ka lobiju grupējumi var būt uzskatāmi par vienu no svarīgākajiem kanāliem, ar kuru palīdzību Krievija mēģina ietekmēt jauno ES dalībvalstu ārpolitisko patstāvību.

Runājot par pašu ārpolitiku, tās veidošanas procesu, nedrīkst aizmirst to, ka arī tā mainās un transformējas laika gaitā. Ārpolitika mainās, modernizējoties sabiedrībai kopumā. Pēc pētnieka Edvarda Morsa uzskatiem, Modernizācijas procesi iezīmējas ārpolitikā trīs jomās: tika salauzts klasisks dalījums iekšējā un ārējā politikā, mainījās līdzsvars starp „augsto” un „zemo” ārpolitiku par labu pēdējai un būtiski mazinājās kontroles līmenis, kuru veica valsts savā iekšienē vai starptautiskajā arēnā.² Tas vēlreiz parāda, cik atklāta un brīžiem pat neaizsargāta ir kļuvusi modernās valsts ārpolitika gan pret iekšējo, gan ārējo ietekmi. Savstarpējās atkarības un transnacionālisma tendences dod jaunus ceļus un paņēmienus valsts ārpolitiskās patstāvības draudiem. Arī enerģētikas vitālajam spēkam var piemist milzīga loma, spējot ietekmēt valsts ārpolitisko autonomiju.

Igaunijas ārpolitikas pētnieks Andress Mae rakstā „Igaunijas enerģētiskā drošība un Eiropas Savienība” atklāti uzdod jautājumu: kā Igaunijas ārpolitiku var ietekmēt enerģētiskā

¹ Mearsheimer J., Walt S. *The Israel Lobby*. http://www.lrb.co.uk/v28/n06/mear01_.html (Skat. 15.04.2008.)

² Morse E. *The Transformation of Foreign Policies: Modernization, Interdependence and Externalization*. In: *World Politics*, vol. XXII, no. 3. Princeton: Princeton University Press, 1970, p. 371.

atkarība no ārējā monopolistiskā piegādātāja?¹ Lai rastu atbildi uz šo jautājumu, viņš uzskaita faktoros, kuri var ietekmēt Igaunijas ārpolitisko patstāvību pret energoresursu piegādātājvalsti: valsts ģeopolitiskā situācija, valsts enerģētiskā kapacitāte, valsts energosistēmas savienojums ar piegādātāju un valsts teritorija kā energoresursu tranzīta ceļš. Šis piemērs vēlreiz apliecina to, ka enerģētiskās atkarības ietekme uz valsts ārpolitisko patstāvību var būt noteikta empīriskajā ceļā, analizējot valsts enerģētiskās atkarības līmeni no viena ārējā piegādātāja, kā arī analizējot valsts attiecības ar energoresursu piegādātājvalsti.

Eiropas Ārlietu padomes pētnieki Marks Leonadrs un Niku Popesku darbā „ES un Krievijas attiecību spēku audits”, analizējot ES dalībvalstu bilaterālās attiecības ar Krieviju, sadalīja dalībvalstis četrās grupās: „Trojas zirgi” (Kipra un Grieķija), „Stratēģiskie partneri” (Francija, Vācija, Itālija un Spānija), „Draudzīgie pragmatīki” (Austrija, Beļģija, Bulgārija, Luksemburga, Malta, Portugāle, Slovākija, Slovēnija, Somija un Ungārija), „Vēsi pragmatīki” (Čehija, Dānija, Igaunija, Īrija, Latvija, Lielbritānija, Nīderlande, Rumānija un Zviedrija) un „Jaunie aukstie kareivi” (Lietuva un Polija).² Šādu sadalījumu var projicēt arī uz dalībvalstu ārpolitiku, nosakot vairāk vai mazāk no Krievijas ietekmes pasargātu ārpolitiku. Tādējādi parādās, ka arī valsts ārpolitiskās patstāvības līmenis noskaidrojams empīriskās analīzes ceļā.

Šis nodaļas beigās vērts vēlreiz pievērsties tādām jautājumiem, kā valsts ārpolitiskās patstāvības operacionalizācija. Ja valsts enerģētisko atkarību var izmērīt ar statistisko datu palīdzību, noskaidrojot, cik daudz krievu dabasgāzes patērē viena vai otra valsts, tad ārpolitiskā autonomija principā nevar būt mērojama ciparos un procentos. Jau iepriekš tika noskaidrots, ka ārpolitiskā patstāvība ir daļa no Vestfālenes suverenitātes izpratnes, tādējādi tika noteikti arī šīs suverenitātes draudu galvenais avots – ārējais spēlētājs. Šis ārējais spēlētājs – kompānija „Gazprom” vai Krievijas Federācija – ar savu rīcību apdraud valsts suverenitāti, ietekmējot tās ārpolitiku. Tāpēc valsts ārpolitiskās patstāvības līmenis var būt noteikts tikai empīriskās analīzes rezultātā. Literatūras un informācijas avotu apskatā jau teikts, ka masu saziņas līdzekļu materiāli var kalpot par drošāku materiālu, nekā valstu oficiālās pozīcijas izpaudumi, jo tās uzdevums nav paslēpt valsts ietekmējamības faktu, bet tieši otrādi – to atklāt. Nosakot Krievijas nacionālajām interesēm svarīgākos jautājumus un analizējot jauno ES dalībvalstu attieksmi pret tiem, un bilaterālo sadarbību ar Krievijas Federāciju šajos jautājumos, var arī noteikt, cik atkarīga no Krievijas ir tā vai cita valsts. Par valsts ārpolitiskās patstāvības trūkumu var liecināt valsts līderu saistība ar Krievijas

¹ Mäe A. Estonia's Energy Security and the European Union. In: Kasekamp A. *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2007*. Tallinn: The Estonian Foreign Policy Institute, 2007, p. 91.

² Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007, p. 2.

energomonopolu „Gazprom”, valsts pozīciju maiņa par labu Krievijas interesēm, kā arī ārpolitiskās rīcības neatbilstība valstu nacionālajām interesēm, pirmkārt, jau enerģētiskās drošības jomā.

Leonarda un Popesku lietotus apzīmējumus („Trojas zirgi” utt.) arī var uzskatīt par savdabīgu valsts ārpolitiskās patstāvības operacionalizēšanas mēģinājumu, jo katrā no grupām atrodas valstis ar līdzīgām simpātijām vai antipātijām pret Krieviju. Tāpēc arī šajā pētījumā valsts ārpolitiskās patstāvības līmeni var apzīmēt, nelietojot ciparus un procentus, bet tēlainākus apzīmējumus – tādus, kā patstāvības augstais, vidējais un zemais līmenis, ar augsto līmeni saprotot valsts ārpolitisko pozīciju nesaskaņu ar Krievijas pozīcijām enerģētikas un starptautiskās politikajos jautājumos; ar vidējo – valsts pozīciju saskaņu ar Krievijas interesēm enerģētikas jomā, bet politikā – nē; bet ar zemo patstāvības līmeni – valsts pozīciju saskaņu ar Maskavas interesēm gan enerģētikas, gan politikajos jautājumos. Apskatot pozīciju sakrišanu vai nesakrišanu, protams, jāņem vērā valsts nacionālās intereses, it īpaši valsts enerģētiskās drošības jomā.

Kopumā, rezumējot šajā nodaļā veiktās teorētiskās analīzes rezultātus, var secināt, ka pētāmās problēmas ietvaros valsts ārpolitiskā patstāvība jeb autonomija ir daļa no Vestfālenes suverenitātes, kuras galvenie draudi slēpjas ārējo spēku mēģinājumos ietekmēt valsts varas struktūru, tajā skaitā arī ārpolitikas resoru. Mūsdienās, globalizācijas un savstarpējas atkarības procesu rezultātā, par galveno valsts ārpolitikas ietekmēšanas instrumentu kļuvuši lobiju grupējumi, kuri spēj virzīt ne tikai ārzemju korporāciju intereses, bet arī citu valstu intereses. Valsts ārpolitiskās patstāvības līmeni var noteikt, izmantojot empīrisku analīzi, proti, noskaidrojot valsts enerģētiskās atkarības līmeni un analizējot valsts attiecību intensitāti un raksturu ar energoresursu piegādātājvalsti.

Pētījuma teorētiskā daļa pierādīja enerģētiskās atkarības ietekmes uz valsts ārpolitisko patstāvību teorētisko iespējamību un palīdzēja noteikt līdzekļus, ar kuru palīdzību šāda ietekmēšana var tikt realizēta. Starptautisko attiecību teorija palīdzēja noskaidrot energoresursu piegādātājvalsts un patērētājvalstu attiecību būtību: politikajā reālismā balstītie mērķi slēpjas zem transnacionālisma ārēja veidola. Šī attiecību teorētiskā modeļa projicēšana uz reālo situāciju atvieglos valstu īstu politisku mērķu noskaidrošanu starptautiskajā arēnā, kas tālāk palīdzēs noteikt rezultātus valsts ārpolitiskajai patstāvībai enerģētiskās atkarības ietekmē. Darba zinātniski pētnieciskā daļa sniegs konkrētas atbildes un konkrētiem jautājumiem, analizējot attiecības starp Krievijas Federāciju kā energoresursu piegādātāju un jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā kā patērētājiem.

Krievija kā enerģētiskā lielvara

Darba zinātniski pētniecisko daļu būtu lietderīgi sākt ar sava veida ievadnodaļu, kuras uzmanības centrā būtu Krievijas Federācija kā enerģētiskā lielvara. Lai pētītu Krievijas attiecības ar savu energoresursu patērētājvalstīm – jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā, vajadzētu noskaidrot, cik lielā mērā attaisnojas Krievijas kā „enerģētiskās lielvaras” apzīmējums. Kāds īstenībā ir Krievijas enerģētiskais potenciāls – cik tā ir spēcīga enerģētikas sfērā? Kādas problēmas būtu jāatrisina Krievijai, lai tā pilntiesīgi spētu saukties par enerģētisko lielvaru? Kāda ir Krievijas Federācijas kā enerģētiskās lielvaras ārpolitika? Atbildi uz šiem jautājumiem sniegs tāda fenomena apskats, kā Krievijas „enerģētiskā diplomātija”, kuras esamību gan valsts iekšienē, gan ārpus tās uzsver Krievijas ārpolitikas eksperti. Un, visbeidzot, nepieciešams noskaidrot Krievijas nacionālās intereses un ārpolitiskos mērķus Eiropas reģionā, kuru sasniegšanā tā varētu izmantot jauno ES dalībvalstu ārpolitiskās patstāvības apdraudēšanu ar enerģētikas sektora palīdzību.

Pēdējos gados Krievijas oficiālās amatpersonas arvien biežāk runā par Krieviju kā par enerģētisko lielvaru. Šādām runām pamatu deva Krievijas valsts nostiprināšanās enerģētikas sektorā prezidenta Vladimira Putina valdīšanas laikā. Darba ievadā jau tika atzīmētas tendences (enerģētikas sektora „valstiskošanās” procesi Krievijā, kā arī dabasgāzes monopola uzņēmuma „Gazprom” „saugšana” ar valsts pārvaldes aparātu), kas ļauj saukt Krievijas Federāciju par energoresursu piegādātāju, nevis atsevišķi energokompānijas, pat tik lielas kā „Gazprom”. Tāpēc vēlreiz pievērst uzmanību šim atzinumam nav īpašas vajadzības. Krievijas Federācijas kā energoresursu piegādātāja loma ir fakts, kam atkārtota pierādīšana nav nepieciešama.

Taču enerģētiskās lielvaras statuss nevar parādīties no nekurienes, tam jābūt objektīvi pamatojamam. Ja „Aukstā kara” laikā PSRS militāro kapacitāti mērīja ar kodolraķešu un citu ieroču daudzumu, tad Krievijas enerģētiskā kapacitāte mērāma ar tās enerģētisko potenciālu: cik lieli ir energoresursu rezervju apjomi, cik efektīvi tie tiek apgūstami, kāds ir infrastruktūras attīstības līmenis un uz kādu tirgu šiem resursiem jāaizplūst. Ņemot vērā to, ka pētījums orientēts uz dabasgāzes padeves izmantošanu politisku mērķu sasniegšanā, šajā nodaļā tiks apskatīta tikai ogļūdeņražu (dabasgāzes un naftas) daļa Krievijas enerģētikas sektorā. Dabasgāze tiks skatīta kopā ar naftu tāpēc, ka energoresursu statistikā šie divi resursu veidi parasti apskatāmi kopā, jo to iegūšana un cenu veidošanās ir savstarpēji saistītas. Runājot par enerģētisko potenciālu, uzreiz jāatzīmē tas, ka Krievija patiešām ieņem diezgan specifisku vietu energoresursu ražotāju vidū. Krievija ir vienīgā valsts pasaulē, kura

vienlaicīgi atrodas četros pasaules līderu trio – pēc naftas un dabasgāzes iegūšanas un to rezervēm.

Ogļūdeņraža ieguves dati dažādos informācijas avotos ne īpaši atšķiras, bet arī šeit ir savas īpatnības. Piemēram, reālītātē Krievija atpaliek no ASV pēc iegūtās dabasgāzes apjoma, jo visos ziņojumos, kā amerikāņu gāzes ieguves avoti, parasti norādīti t.s. „sausās” gāzes apjomi, kas nonāk tieši pie patērētāja. 2004. gadā ASV „sausās” gāzes ražošanas apjomi sastādīja 543 miljardus kubikmetru un kopumā tika iegūti 678 miljardi kubikmetru. Savukārt Krievijā skaita visu iegūtu dabasgāzi. Īpatnības manāmas arī naftas iegūšanas skaitīšanā – Krievijā tās iegūšanu skaita kopā ar gāzes kondensātu, kas citās valstīs nav pieņemts.¹

Situācija ar energoresursu rezervēm ir nedaudz sarežģītāka. Ogļūdeņražu statistikā tā ir vismīglainākā joma. Par iemeslu tam kalpo vienotās klasifikācijas pieejas trūkums, kā arī nenoteiktā terminoloģija. Rezervju skaitīšanas sistēmu, kuru izmanto vairākums naftas un dabasgāzes iegūšanas kompāniju mūsdienu pasaulē, formulēja ASV Vērtspapīru un biržu komisija (SEC), tās pamats ir metodoloģija, kuru izstrādāja vēl 20. gs. 60. gados. SEC par pierādītām rezervēm uzskata tikai tās rezerves, kuras var tikt iegūtas zemes dziļu izmantošanas licences darbības laikā. Vēl kāda samērā populāra amerikāņu klasifikācijas metode ir Inženieru naftinieku sabiedrības (SPE) klasifikācija. Šī klasifikācija ņem vērā tikai tās rezerves, kuras izdevīgi izmantot pie esošās ogļūdeņražu cenas un izmantotajām iegūšanas tehnoloģijām. Protams, tas noved pie pastāvīgiem izmaiņām rezerves apjomos, kas bieži negatīvi ietekmē kompāniju kapitalizāciju.²

Krievija šobrīd lieto savu rezervju skaitīšanas sistēmu – t.s. ABC1 sistēmu,³ kuru izmantoja vēl padomju laikos. Šī metode lielā mērā atkarīga no ogļūdeņražu tehnoloģiskās pieejamības, pie tam te vispār netiek ņemta vērā to vērtība. Svarīgi atzīmēt arī to, ka ne vienmēr kļūst skaidrs, vai visas šīs rezerves atspoguļosies praksē un vai tās var uzskatīt par gatavām ieguvei. Tālab, kamēr nav ieviesta unificēta rezervju skaitīšanas metodoloģija, Krievijas valdības dati par ogļūdeņraža rezervēm nedaudz atšķiras no ārzemju kompāniju datiem.

Krievijas Rūpniecības un enerģētikas ministrija paziņojusi, ka Krievijā atrodas 13% pasaules naftas krājumu un 81% pasaules dabasgāzes krājumu. Oficiāli tiek uzskatīts, ka laika periodā, kopš ogļūdeņražu iegūšanas sākuma Krievijas teritorijā, tika iegūti tikai 17% prognozēto naftas resursu un 5% dabasgāzes resursu. Ar tādiem iegūšanas tempiem, kādi

¹ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 15.

² Ibid, с. 16.

³ Ibid, с. 17.

pastāv šobrīd, Krievija var iegūt naftu vēl 22 gadus, bet dabasgāzi – 81 gadu.¹ Amerikāņu eksperti novērtē krievu naftas rezervju daļu apmēram 10-12% no pasaules rezervēm, bet dabasgāzes – 27-30%.²

Kompānija „British Petroleum” savās prognozēs attiecībā uz Krievijas ogļūdeņraža rezervēm ir nedaudz pesimistiskāka par krievu un amerikāņu ekspertiem. Piemēram, naftas rezervju dati ir zemāki par 2,5 reizēm, nekā Krievijas valdības aprēķinos.³ Bet „British Petroleum” dati par dabasgāzes rezervēm Krievijā kopumā saskan ar krievu un amerikāņu ekspertu prognozēm.⁴

Krievijas ogļūdeņraža rezervju izpētes līmenis nav īpaši augsts, kopumā tas sastāda 41%, Austrumsibīrijā – 9,7%, Tālajos Austrumos – 15,5%, bet šelfā – 4,4%.⁵

Vairākums rietumu ekspertu un kompāniju nenoliedz ievērojamu ogļūdeņraža (īpaši dabasgāzes) resursu rezervju esamību Krievijā. Neskaitot rezerves, Krievijai ir arī citas konkurētspējīgas priekšrocības enerģētikas jomā. Ģeogrāfiskais stāvoklis ļauj tai eksportēt ogļūdeņradi visos svarīgākajos tirgos – uz Eiropu, ASV un Āzijas valstīm. Pie tam, Krievija ir viens no lielākajiem ogļūdeņraža tranzīta mezgliem pasaulē – caur tās teritoriju notiek energoresursu padeves no Centrālās Āzijas valstīm.

Krievijas kā enerģētiskas lielvaras lomu var noteikt šādi – tā ir lielākais ogļūdeņraža piegādātājs pasaulē, kas ietekmē cenu veidošanos un regulē energoresursu piedāvājuma un pieprasījuma līdzsvaru. Krievija var regulēt energoresursu piedāvājumu gan rietumu, gan austrumu tirgos, kā arī tā ir nozīmīgs transporta mezgls ogļūdeņradim no Centrālās Āzijas un Kaspijas jūras baseina. Būtībā, runa ir par Krievijas mēģinājumiem atjaunot savu starptautisko statusu, kas tika zaudēts PSRS sabrukuma rezultātā. Tikai tagad par galveno argumentu lielvaras statusa apliecinājumam kalpo nevis militārais potenciāls, bet gan energoresursi un tranzīts.

Enerģētiskās lielvaras statusa iegūšana nevar tikt realizēta, neatrisinot lielās problēmas, kas skar Krievijas enerģētikas sektoru. Pirmā no tām ir **iegūšanas problēma**. Šajā gadījumā runa ir par jauno atradņu apgūšanu un ogļūdeņraža iegūšanas tempu palielināšanu, lai nodrošinātu arvien lielāku iekšējo pieprasījumu, kā arī augošo ogļūdeņraža eksportu gan austrumu, gan rietumu virzienā. Resursu iegūšanu var palielināt tikai apgūstot jaunus, ar ogļūdeņradi bagātus avotus. Tas nozīmē aktīvāku Austrumsibīrijas teritoriju apgūšanu.

Pēc Starptautiskās enerģētikas aģentūras datiem, 2006. gadā ogļūdeņražu iegūšanas tempi Krievijā sastādīja 2,8%, bet līdz 2010. gadam tie sastādīs ap 2,5-3% gadā. Krievijas

¹ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 18.

² Skat.: Pielikums 2.

³ Skat.: Pielikums 3.

⁴ Skat.: Pielikums 4.

⁵ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 20.

Rūpniecības un enerģētikas ministrija prognozē ogļūdeņraža iegūšanas palielināšanu tuvākajā laikā par 2-2,5% gadā. Ekonomiskās attīstības un tirdzniecības ministrijas prognoze ir pesimistiskāka – 1-2% gadā.¹ Bet 2008. gada 1. kvartālā naftas iegūšanas tempi samazinājās par 1%, tādējādi sastādot 9,76 miljonu barelu dienā.² Lieki teikt, ka šādi cipari diez vai var apmierināt enerģētiskās lielvaras ambīcijas.

Otrā ir **tehnoloģiskā problēma**. Krievijas enerģētikas kompleksam vajadzīgs spēcīgs tehnoloģiskais lēciens, lai spētu veikt ogļūdeņraža iegūšanu ģeogrāfiski grūtajos apstākļos kā, piemēram, Štokmanas dabasgāzes atradnē Barenca jūras šelfā vai Jamalas pussalā. Jaunas tehnoloģijas ir vajadzīgas arī tāpēc, lai palielinātu gatavās produkcijas ražošanu, kā arī, lai apgūtu jauno kurināmā veidu, piemēram, šķīdinātās dabasgāzes, ražošanu. Redzot nepieciešamību apgūt jaunās energoresursu atradnes ģeogrāfiski attālinātos rajonos, Krievijas valdība ir gatava pat samazināt nodokļu likmes, tādējādi stimulējot energokompānijas investēt līdzekļus moderno tehnoloģiju attīstībā. Piemēram, kompānijas „Surgutneftegaz” un „Rosneft” jau saņēma no valsts nodokļu atvieglojumus priekš pirmajiem ogļūdeņraža ieguvumiem Austrumsibīrijas atradnēs.³

Trešā ir **transportēšanas** problēma. Nepieciešami jauni ogļūdeņražu eksportēšanas ceļi gan rietumu, gan austrumu virzienā. Vajadzīgi jauni dabasgāzes un naftas vadi, kā arī jāattīsta energoresursu padeves alternatīvie paņēmieni. Dabasgāzes rūpniecisko ražotņu būvniecība dos iespēju izveidot jaunu ceļu, pa kuru krievu dabasgāze nonāks pie patērētāja.

Cetur্তā problēma saistās ar **cenu veidošanas procesa kontrolēšanu**. Ja Krievija grib kļūt par enerģētisko lielvaru, tai vajadzētu, nevis pasīvi vērot, kāda ir konjunktūra pasaules tirgū, bet rast iespēju ietekmēt ogļūdeņraža cenu. Lai to panāktu, nepieciešama pieeja energoresursu galapatērētājam. Ne velti kompānija „Gazprom” mēģina piekopt aktīvu maiņas politiku ar eiropiešu partneriem, kad Eiropas kompānijas saņem daļu no resursu iegūšanas projektiem Krievijas teritorijā, bet „Gazprom” saņem akciju daļu kompānijās, kas pārdod dabasgāzi Eiropā. Šādai politikai ir savs racionāls pamatojums, jo peļņa, kuru gūst kompānijas, kas pārdod gāzi tiešajam patērētājam, ir daudz lielāka, nekā dabasgāzes ražošanas kompānijai, tādai kā „Gazprom”. Piemēram, ja „Gazprom” pārdod dabasgāzi Eiropā par 200 eiro par 1000 kubikmetru, tad galapatērētāji saņem šādu gāzes apjomu pa 600 eiro. Cenu starpība ir acīmredzama.

Krievijas energokompāniju uzdevums ir iegūt savā īpašumā tādu uzņēmumu kapitāla daļas, kuriem pieder dabasgāzes pārdales tīkli, gāzes krātuves, un kas nodarbojas ar gāzes

¹ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 23.

² Belton C. Russia Starts to Pay Price for Its Energy Strategy. *The Financial Times*, April 21, 2008. <http://www.ft.com/cms/s/0/0b9e1cb0-0f3c-11dd-9646-0000779fd2ac.html> (Skat.: 21.04.2008.)

³ Ibid.

pārdošanu galapatērētājam. Pašlaik „Gazprom” nodarbojas ar dabasgāzes vairumtirdzniecību uz ilglaicīgu līgumu pamata, taču kompānijai ir arī diezgan reālas izredzes iespraukties Vācijas un Itālijas dabasgāzes tirgū. Īpaši aktīvi „Gazprom” sadarbojas ar Vācijas energokompānijām, piemēram, Ziemeļeiropas gāzes vada „Nord Stream” projektā kopā tiek saistīta gan dabasgāzes iegūšana Dienvidkrievu atradnē, gan jauna gāzesvada būvēšana un kompānijas „Gazprom” tieša pieeja galapatērētājiem Vācijā. Šāda shēma ir izdevīga gan krieviņiem, gan vāciešiem, bet jaunās ES dalībvalstis Austrumeiropā uzskata to par draudu savai enerģētiskajai drošībai. Piemēram, Polija neatbalsta „Nord Stream” projekta realizāciju, baidoties, ka tai vajadzēs pirkt dabasgāzi no vācu kompānijām par paaugstinātu maksu. Polija gribētu turpināt saņemt gāzi no Krievijas caur Baltkrieviju, kas to, nevis Vāciju padara par gāzes pirmo saņēmēju.

Piektā problēma ir **tranzītģeopolitiskā problēma**. Ja Krievija grib kļūt par enerģētisko lielvaru, tai ir jākontrolē savu energoresursu padeves maršruti līdz galapatērētājiem Eiropā, pat ja tie atrodas kaimiņvalstu teritorijās. Skaidrs, ka tas ir ne tikai ekonomiskais, bet arī politiskais uzdevums. Samērā svarīgi Krievijai ir saglabāt kontroli pār ogļūdeņraža tranzītu no Centrālās Āzijas un Kaspijas jūras reģiona. Šo reģionu resursu padeve uz Eiropu, apejot Krievijas teritoriju, būtiski samazinās Krievijas kā enerģētiskās lielvaras lomu. Ne velti, pēdējos gados Eiropas Savienība arvien uzstājīgāk pieprasa Krievijai ratificēt Eiropas enerģētisko hartu, kuras transporta protokols paredz Krievijas apņemšanos nodot savus cauruļvadus energoresursu tranzītam no citām valstīm pēc fiksētiem tarifiem. Pašlaik Krievijas valdība uzskata šo dokumentu par neatbilstošu Krievijas nacionālajām interesēm, un atsakās pat to apspriest ar Eiropas partneriem.

Jebkurā gadījumā Krievijai ir vitāli svarīgi saglabāt sev lojālus politiskos režīmus Centrālajā Āzijā un kontrolēt ogļūdeņraža padevi no šī reģiona uz visas pasaules tirgu. Nedrīkst aizmirst arī par urāna atradnēm šajā reģionā, kas vēl vairāk palielina valstu enerģētisko lomu. Skaidrs, ka šis uzdevums ir ļoti sarežģīts un ambiciozs, bet tā izpildīšana nepieciešama enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanai. Jau mūsdienās Krievijas statusu apdraud konkurence ar Kaspijas ogļūdeņraža apjomiem, ko saņem patērētāji Turcijā un Eiropā, kā arī Turkmēnistānas un Uzbekistānas energoresursu tiešās padeves uz Ķīnu.

Pēdējā, sestā, problēma ir **Rietumu valstu pretošanās Krievijas enerģētiskās lielvaras statusam**. Enerģētiskās lielvaras statusa piešķiršana valstij, kura ar katru gadu attālinās no demokrātiskām vērtībām, nevar neizsaukt nervozu reakciju gan Eiropā, gan ASV, kuras par savas ārpolitikas mērķi oficiāli pasludinājušas demokrātijas izplatīšanu pasaulē. Pēdējos gados politiķi Eiropā un ASV arvien biežāk apvaino Krieviju „enerģētisko ieroču” žvadināšanā, tieksmē atjaunot Padomju impēriju un mēģinājumos šantažēt rietumus. Lai

pasargātu sevi no iespējamās „enerģētiskās agresijas” no Krievijas puses, Eiropas valstis jau domā par nopietnu rīcību enerģētikas jomā. Pastāv viedoklis par nepieciešamību samazināt krievu energoresursu daļu Eiropas tirgū līdz 25%.¹ Šāda nepieciešamība tiek pamatota ar to pašu argumentu, kuru izmanto arī Krievija, – enerģētisko drošību. Šī pamatojuma pielietojums šķiet simptomātisks, jo, neskatoties uz iespējamām politiskajām domstarpībām, energoresursu padeve no Krievijas uz Eiropu ir gan lētāka, gan drošāka, salīdzinot ar padevi no Tuvajiem Austrumiem vai Ziemeļāfrikas. Kā jau tika atzīmēts iepriekš, Eiropas Savienība ar Enerģētiskās hartas starpniecību, faktiski gribēja ierobežot Krievijas kontroli pār tās cauruļvadiem, kas, protams, nesaskan ar Krievijas nacionālajām interesēm.

Pēdējā laikā pret Krievijas energokompānijām izskanējušas samērā specifiskas prasības, t.i., šo kompāniju pārbaude no citu valstu valdību finanšu regulēšanas dienestiem. Pēc būtības, tas nozīmē ārvalstu auditoru tiešu pieeju visai informācijai par Krievijas energokompāniju darbību. Piemēram, ASV Ārpolitikas padomes 2006. gada ziņojuma „Krievijas nepareizs virziens: ko var darīt un kas jādara ASV” autori pamato šādu prasību ar nepieciešamību nodrošināt augstāku korporatīvās pārvaldīšanas līmeni un biznesa normu ievērošanu Krievijas kompāniju darbībā.² Protams, nav grūti iedomāties, kāda reakcija uz šāda tipa aicinājumiem un piedāvājumiem var rasties Kremlī. Var apgalvot, ka šādas rietumu rekomendācijas tiek uztvertas kā drauds Krievijas suverenitātei, un oficiālā propaganda aktīvi izmanto šo informāciju, lai pārliecinātu iedzīvotājus atbalstīt valdības ideju par enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanu Krievijai, jo rietumu kompānijas un valdība grib ierobežot Krievijas patstāvību, pat nekaunoties paziņot to publiski.

Kopumā, var teikt, ka Krievijas kā enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanai nepieciešams atrisināt veselu virkni problēmu, gan iekšējo, gan ārējo, gan objektīvo, gan subjektīvo. Krievijai jāattīsta ne tikai energoresursu iegūšanas un transportēšanas tehnoloģijas, bet arī jāpārliecina savi kaimiņi nebaidīties no partnerattiecībām ar Krieviju enerģētikas jomā. Krievijai kā valstij diezgan smagi jāstrādā pie sava „tēla spodrināšanas” rietumu demokrātiju starpā, lai tās *a priori* neuztvertu jebkuru Krievijas darbību enerģētikas sfērā kā valsts politikas turpinājumu.

Prezidenta Vladimira Putina valdīšanas laikā Krievijas ārpolitikas ekspertu vidū parādījies tāds termins kā „enerģētiskā diplomātija”. Šī jēdziena nozīme saskan ar tādu terminu, kā ārpolitikas „ekonomizācija”, kurš tika pieminēts jau iepriekš. Jēdziens „enerģētiskā diplomātija” neapzīmē jaunā Krievijas ārpolitikas veida parādīšanos, bet tas ietver sevī tās ārpolitiskās darbības un mērķus, kurus Krievija virza arvien uzstājīgāk pēdējos

¹ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 28.

² *Russia's Wrong Direction: What the United States Can and Should Do*. Washington: The Council on Foreign Relations, 2006, p. 52.

gados. Savā rakstā „Energētika kā politikas instruments” pētnieks Vladimirs Milovs pieminējis šādus Krievijas „enerģētiskā diplomātijas” pamatprincipus: citu valstu enerģētiskā atkarība no Krievijas tiek izmantota politisko mērķu sasniegšanā; jauno energoprojektu atbalsts no valsts puses, jauno cauruļvadu būvēšana, tādējādi paplašinot Krievijas politiskās ietekmes zonu; investoru piesaiste no atsevišķām lojālām valstīm dalībai energoprojektos Krievijā, ar to stiprinot bilaterālās attiecības; iefiltrēšanās citu valstu energoresursu sadales un pārdošanas kompānijās, tādējādi saņemot papildus iespējas politiskai kontrolei pār patērētājvalstīm.¹

Patērētājvalstu valstu enerģētiskās atkarības izmantošana Krievijas politisko mērķu sasniegšanā tiek praktizēta, pēc ekspertu atzinumiem, galvenokārt Krievijas kaimiņvalstīs – jo tuvāk energoresursu piegādātāvalstij atrodas patērētājvalsts, jo lielāka tieksme piegādātājvalstij to politiski ietekmēt. Krievijas attiecības ar postpadomju valstīm ir krāšņākais pierādījums šai likumsakarībai. „Gāzes kari” ar Ukrainu, Gruziju un Baltkrieviju, naftas padeves pārtraukums Lietuvai un Latvijai ir Krievijas „enerģētiskās diplomātijas” pēdējo gadu pazīstamākā izpausme. Politiskās ietekmes sasniegšanā ar enerģētiskās atkarības palīdzību būtisku lomu spēlē tieši dabasgāzes faktors. Ja naftas tirgus pašā Krievijā tiek liberalizēts, tad dabasgāzes sfērā vērojams valsts monopols. Arī naftas alternatīvās piegādes no citiem reģioniem, nevis no Krievijas ir daudz iespējamākas, nekā dabasgāzes piegādes, jo naftas transportēšana ir daudz vieglāka, nekā dabasgāzes, kam vajadzīgi cauruļvadi vai sašķīdināšanas rūpnīcas. Eksperti atzīmē arī tādu likumsakarību – jo tālāk no Krievijas teritorijas, jo vairāk energoresursu alternatīvu avotu.² Tas ir vēl viens faktors, kurš palielina energoatkarības izmantošanas efektivitāti politisko mērķu sasniegšanā Centrālās un Austrumeiropas reģionā.

Tādi „enerģētiskās diplomātijas” pamatprincipi kā jauno energoprojektu atbalsts no valsts puses, jauno cauruļvadu būvēšana, tādējādi palielinot Krievijas politiskās ietekmes zonu un investoru piesaisti no atsevišķām lojālām valstīm dalībai energoprojektos Krievijā, ar to stiprinot bilaterālās attiecības, vairāk attiecas uz Krievijas attiecībām ar Rietumeiropas valstīm. Šeit ļoti svarīgs apstāklis ir Rietumeiropas valstu ilgas attiecības ar Krieviju kā ar energoresursu piegādātāju. Līdz 2006. gada gāzes disputiem ar Ukrainu, Krievijai bija diezgan laba reputācija energoresursu piegādes jomā, pat „Aukstā kara” laikā Padomju Savienība neuzdrošinājās pārtraukt energoresursu padevi uz Rietumeiropu. Tādām valstīm kā Vācija, Itālija, Francija, Nīderlande, Austrija u.c. ir pozitīva pieredze attiecībās ar Krieviju enerģētikas jomā.

¹ Milov V. The Use of Energy as a Political Tool. *The EU-Russia Review*, Issue I, 2006, p. 14.

² Ibid, p. 15.

Realitātē partnerus jaunajiem dabasgāzes transportēšanas projektiem Krievija izvēlas tieši Rietumeiropas valstis, piemēram, Vāciju un Itāliju. Tas ir saistīts ne tikai ar peļņas lielumu, kuru nes sadarbība ar bagātām „vecās Eiropas” valstīm, bet arī ar to „drošības sajūtu”, kura Krievijas pusei rodas, sadarbojoties ar stabiliem partneriem, ko nav skārusi padomju vēstures nasta.

Bilaterālo attiecību stiprināšana ar enerģētikas palīdzību sastopama gan Krievijas attiecībās ar Rietumeiropas, gan Austrumeiropas valstīm, bet īpaši svarīga nozīme ir attiecībām ar tām valstīm, kas atrodas ārpus Eiropas Savienības robežām: Norvēģiju, Alžīru, Lībiju u.c. Šīs valstis ir tiešie konkurenti krievu energoresursiem. Krievijas uzdevums – panākt ciešu sadarbību tieši enerģētikas jomā. Ja Norvēģijai ir cieši kontakti ar Eiropas Savienību, tad dabasgāzes atradnes Alžīrā un Lībijā ir relatīvi jauni un nav pietiekami izpētīti. Piemēram, stiprinot politiskās saites ar tādu režīmu, piemēram, kā Muamāra Kādafi diktatūra Lībijā, kas joprojām atrodas rietumu izolācijā, Krievija tiecas stiprināt arī saiknes enerģētikas sadarbības jomā, krievu kompānijām piedaloties atradņu apgūšanas konkursos un koncesijās. Krievijas dabasgāzes monopola „Gazprom” piekļuve Ziemeļāfrikas resursu atradnēm, uz ko pretendē arī eiropieši, ir stratēģiski ļoti svarīga Krievijai tās centienos palielināt ES valstu atkarību no savām energoresursu padevēm.¹ Bez šaubām, šādu bilaterālo attiecību veidošana nostiprina Krievijas kā enerģētiskās lielvaras pozīcijas.

Krievijas energokompāniju, tostarp arī dabasgāzes monopola „Gazprom”, mēģinājumi saņemt kapitāla daļu kompānijās, kuras nodarbojas ar energoresursu pārdošanu galapatērētājam, ir sastopami gan „vecajā”, gan „jaunajā” Eiropā. Šis apstāklis jau tika pieminēts iepriekš, šādas Krievijas energokompāniju aktivitātes arvien biežāk piesaista Eiropas valstu valdību uzmanību. Tas parāda, cik spēcīgas ir bailes no Krievijas ienākšanas tiešajā enerģētikas tirgū Eiropā. Baiļu līmenis atkarīgs no politisko attiecību rakstura starp Krieviju un konkrētu valsti – jo sliktākas ir attiecības, jo lielākas bailes no krievu iespējamā diktāta enerģētikas sfērā. Šo novērojumu pierāda valstu reālā nostāja pret krievu kapitāla ieplūšanu savās energokompānijās. Piemēram, praktiski visās Centrālās un Austrumeiropas valstīs šīs bailes ir stiprākas, nekā Rietumeiropā, taču arī rietumos ir savs izņēmums – Lielbritānija. Pēdējos gados politiskās attiecības starp Lielbritāniju un Krieviju saasinājās tiktāl, ka tās sāka atgādināt „Aukstā kara” situāciju. Protams, Aleksandra Ļitviņenko noidēšana, Borisa Berezovska un Ahmeta Zakajeva ekstrādīcijas noraidījums, Krievijas agresīvā ārpolitika pret saviem kaimiņiem būtiski ietekmēja Krievijas valsts tēlu Britu salās, padarot to par ļoti nepopulāru sabiedrības vidū. Tāpēc politiķi nevarēja neizmantot iespēju palielināt savu popularitāti vēlētajū vidū un nolēma „pasargāt” savus pilsoņus no Maskavas

¹ Breaking the Grip of Gazprom. *The Financial Times*, April 21, 2008. http://www.ft.com/cms/s/0/24de5726-0f3c-11dd-9646-0000779fd2ac.html?nclick_check=1 (Skat.: 21.04.2008.)

enerģētiskās rokas, liekot šķēršļus kompānijai „Gazprom” ieplūst Lielbritānijas iekšējā dabasgāzes tirgū.

Lielbritānijas gadījums, kā arī daudzi citi piemēri citās valstīs, parāda Eiropas politiku spēju atpazīt Krievijas ārpolitikā „enerģētiskās diplomātijas” notis. Tas deva pamatu eiropiešiem skatīties uz krievu energokompāniju darbību Eiropā kā uz Krievijas ārpolitikas turpinājumu. Šāda uzmanīga attieksme palīdz eiropiešiem veicināt savu enerģētisku drošību, bet vienlaikus bieži tas kavē Eiropas un Krievijas energokompāniju sadarbību, kas var negatīvi ietekmēt pašu enerģētisko drošību, provocējot iespējamo energoresursu deficītu Eiropas tirgū.

Krievijas „enerģētiskā diplomācija” norāda, kādas ir Maskavas intereses enerģētikas jomā Eiropā, bet neatbildēts paliek jautājums par Krievijas citiem ārpolitiskiem mērķiem, kuru sasniegšanā Krievija varētu izmantot savu enerģētisko pārkumu attiecībās ar jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā. Uzreiz var teikt, ka mūsdienā apstākļos, kad Eiropas Savienības sastāvā atrodas valstis, kas ir daudz kritiskāk noskaņotas pret Krieviju (bijušā sociālistiskā bloka valstis), Krievijas mērķis ir nepieļaut vienotās ārpolitiskās pozīcijas izstrādi Eiropas Savienībā, mēģinot sašķelt ES ar iekšēju nesaskaņu vairošanas palīdzību. Enerģētika ir viena no efektīvākajām jomām, ar kuras palīdzību Krievija mēģina vairo labvēļu rindas ES dalībvalstu starpā. Tradicionāli Krievijai labvēlīgas valstis ES sastāvā ir tās, ar kurām Kremlim pastāv jau daudzgadīgas ciešas attiecības, tostarp arī enerģētikas jomā (Vācija, Itālija, Francija u.c.). Tomēr arī „jaunajā Eiropā” Krievija mēģina atrast „labus zēnus”, atbalstot kurus enerģētiski, kā pateicību saņemot par to atbalstu Krievijas pozīcijai tai svarīgajos starptautiskās politikas jautājumos. Detalizēti šāda Krievijas ārpolitiskā prakse jaunajās ES dalībvalstīs tiks analizēta darba nākamajās nodaļās, kad uzmanības centrā nonāks Krievijas attiecības ar divām enerģētiski vairāk atkarīgām un divām relatīvi mazāk atkarīgām valstīm pētāmajā reģionā.

Vēl cits Krievijai stratēģiski svarīgs ārpolitiskais mērķis ir Ziemeļatlantijas alianses paplašināšanās kavēšana. Maskavas ciešās bilaterālās attiecības ar atsevišķām NATO dalībvalstīm var ietekmēt šo valstu attieksmi pret jauno dalībvalstu pieņemšanu aliansē Krievijai izdevīgajā virzienā. Kā jau tika atzīmēts iepriekš – enerģētika ir viena no tām sfērām, kura padara bilaterālās attiecības starp Krieviju un Eiropas valstīm daudz stabilākas un ciešākas. 2008. gada Bukarestes NATO samitā tika noraidīts postpadomju valstu Gruzijas un Ukrainas lūgums piebiedroties NATO aktīvās dalības plānam (MAP), ko daudzi eksperti novērtēja kā Krievijas diplomātijas uzvaru, jo Kremlis uzskata Ukrainas un Gruzijas iestāšanos Ziemeļatlantijas aliansē par draudu savai nacionālajai drošībai. Dīvainā kārtā Krievijas nostāju šajā jautājumā atbalstīja tieši tās valstis, kurām ir ļoti ciešas attiecības ar

Krieviju gan politikas, gan enerģētikas jomā – Vācija un Francija. Tas netieši norāda uz enerģētikas izmantošanas efektivitāti ārpolitisko mērķu sasniegšanā.

Krievijai ir vēl vesela virkne ārpolitisku mērķu, viens no tiem ir kritikas likvidēšana valsts demokrātijas un cilvēktiesību jautājumos. Skaidrs, ka Kremlis diezgan nervozi reaģē uz šāda veida kritiku, it īpaši, ja to izpauž citu valstu oficiālās amatpersonas. Taču krievu demokrācija atrodas tādā stāvoklī, ka eiropiešu politiķi nevar vienkārši aizvērt acis un neiebilst. Tāpēc asāka vai maigāka kritika šajos jautājumos var liecināt par Krievijas ietekmi atsevišķu valstu nostājā. Vienkāršāk runājot, Krievija ar savu energokompāniju starpniecību var „nopirkt” atsevišķu valstu un politiķu klusēšanu demokrātijas un cilvēktiesību jautājumos.

Krievijai ir arī tīri reģionālās intereses Eiropā. Neskaitot jauno energoprojektu atbalstu, kas tika jau pieminēts, Maskava negatīvi uztver Kosovas neatkarības pasludināšanu. Arī atsevišķas ES dalībvalstis saprot Krievijas satraukumu šajā jautājumā un tāpat neatzīst Kosovas neatkarību. Pārsvārā, tām valstīm pašām ir problēmas ar separātistu kustībām, taču solidaritāte ar Krieviju var būt uzskatāma par zināmu reveransu Maskavas pusē, kas varētu nozīmēt šo valstu tuvināšanos ar Krieviju arī citos starptautiskajos jautājumos.

Kopumā, vērtējot Krievijas izredzes kļūt par enerģētisko lielvaru, konstatēts, ka galvenais priekšnosacījums šim statusam ir energoresursu milzīgās rezerves, kuras Maskavai ir. Taču krievu enerģētiķu un politiķu priekšā stāv vesela rinda problēmu, kas saistītas gan ar tehnoloģijām, gan ar ģeopolitiku. Lai atrisinātu visas problēmas, nepieciešams ilgs laika periods. Lai arī ir ļoti daudz problēmu, kas kavē enerģētiskās lielvaras statusa apliecināšanu, Krievija jau realizē lielvaras tipa ārpolitiku, piekopjot „enerģētiskās diplomātijas” pamatprincipus. Šie principi nosaka daudzus ārpolitiskos mērķus, saistītus vairāk ar enerģētiskā varenuma palielināšanu. Taču Krievijas enerģētiskās intereses ārzemēs neatpaliek no politiskajām. Enerģētiskā sadarbība palīdz stiprināt politisko sadarbību un otrādi. Paplašinot savas enerģētiskās saiknes, Maskava paplašina arī politiskās saiknes, mēģinot ietekmēt citu valstu ārpolitisku patstāvību.

Enerģētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība

Šajā zinātniski pētnieciskajā blokā tiks apskatīti četri konkrēti Krievijas Federācijas bilaterālo attiecību piemēri – ar Latviju, Slovākiju, Ungāriju un Poliju. Darba ievadā jau atzīmēts, ka pirmās divas no šīm valstīm ir relatīvi vairāk atkarīgas no krievu dabasgāzes padevēm (Latvija un Slovākija), bet otrās divas – relatīvi mazāk atkarīgas (Ungārija un Polija).¹ Katrai no šīm valstīm ir interesantas bilaterālās politiskās un enerģētiskās attiecības ar Krieviju. Ņemot vērā enerģētiskās atkarības pakāpi, tiks mēģināts noskaidrot šo valstu ārpolitiskās patstāvības apdraudētības līmeni no energoresursu piegādātājvalsts – Krievijas Federācijas puses.

Latvija

Latvija ir pirmā no jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā, kuras attiecības ar energoresursu piegādātājvalsti Krievijas Federāciju tiks analizētas šajā pētījumā. Kā jau tika atzīmēts darba ievadā, kā arī iepriekšējās nodaļās, Latvijas piemērs tika izvēlēts, pamatojoties uz šīs valsts milzīgo atkarību no Krievijas energoresursu, it īpaši dabasgāzes padeves. Latvijas attiecības ar Krieviju būtu apskatāmas arī tāpēc, ka Latvija ir viena no trim ES dalībvalstīm (kopā ar Igauniju un Lietuvu), kas savulaik atradās ar Krievijas Federāciju vienas valsts – PSRS – sastāvā. Pateicoties šim vēsturiskajam apstāklim, visām trim Baltijas valstīm ir ne tikai savstarpēji saistīta enerģosistēma ar Krieviju, bet arī attiecības ar šo lielo kaimiņu veidojās praktiski uz kopīga pamata un pēc līdzīgiem principiem. Visas trīs Baltijas valstis uzstājīgi akcentē padomju okupācijas atzīšanas nepieciešamību no Krievijas puses, ko Maskava atsakās atzīt. Latvijai un Igaunijai ir nesaskaņas ar Krieviju nepilsoņu jautājumā, tālab šīm valstīm Maskava regulāri izsaka kritiku. Kopumā, jāatzīst, ka attiecības starp trim Baltijas valstīm un Krieviju pēc PSRS sabrukuma līdz par mūsdienām ir palikušas diezgan sarežģītas. Baltijas valstu, tostarp arī Latvijas, ārlietu resori, kā arī citas oficiālās valsts iestādes un amatpersonas bieži kritizē Krieviju par tās agresīvo attieksmi pret saviem kaimiņiem, savukārt Maskava „nepaliek parādā” un neaizmirst regulāri apvainot Latviju, Lietuvu un Igauniju nacisma gloricēšanā, krievvalodīgo tiesību ierobežošanā, kā arī citos grēkos.

Taču Latvijas un Krievijas attiecību analīzei „pievienoto vērtību” pieliek tas, ka savās attiecībās ar šīm trim Baltijas valstīm Krievijas Federācija piekopj diezgan interesantu uzvedības modeli. Šis modelis ir ļoti vienkāršs: atkarībā no konjunktūras Krievija izvēlas vienu no šīm valstīm, t.s. „labo zēnu”, un aktivizē ar to gan politisko, gan ekonomisko

¹ Skat.: Pielikums 5.

sadarbību. Vienlaicīgi divām pārējām valstīm tiek parādīts „laba zēna” – viņu kaimiņvalsts – piemērs kā paraugs attiecībām ar Krieviju.¹ Protams, par politisko un ekonomisko pretimnākšanu Maskava pieprasa no „laba zēna” lojalitāti un piekāpību tai svarīgos jautājumos. Enerģētika, tēlaini izsakoties, ir viena no tām „konfektēm”, ar kuras palīdzību Krievija panāk „labo zēnu” nokļūšanu savos apskāvienos. Šis attiecību būvēšanas alegoriskais apskats saskan ar kādu slēdzienu, kuru savulaik paudis amerikāņu vēstnieks Padomju Savienībā Džordžs Kenans, raksturojot PSRS attiecības ar saviem kaimiņiem kā ar vasaļiem - ikviena kaimiņvalsts, kura atsakās būt Maskavas vasaļis, automātiski kļūst par tās ienaidnieku. Šāds attiecību veidošanas pamatprincips bija raksturīgs Krievijai gan 20. gs. vidū, gan arī 21. gs. sākumā.

Daudzi eksperti atzīst, ka pēdējos gados par „labo zēnu” Baltijas valstu vidū Krievija izvēlējās tieši Latviju.² Tiešam, daudzi piemēri apliecina šo apgalvojumu: Rīga un Maskava beidzot parakstīja robežlīgumu, ar to beidzot ilggadīgo strīdu epopeju; Krievija diezgan kūtri reaģēja uz sava diplomāta izsūtīšanu no Rīgas 2008. gada sākumā; pēdējos gados Maskava par saviem vēstniekiem Latvijā ieceļ nevis ierindas diplomātus, bet diezgan pazīstamus valstsvīrus – bijušo enerģētikas ministru Viktoru Kaļuzņiju un bijušo Centrālās vēlēšanas komisijas priekšsēdētāju Aleksandru Vešņakovu, tādejādi parādot Krievijas ārlietu resora īpašu attieksmi pret Rīgu; bet Latvija, savukārt, bija vienīgā no Baltijas valstīm, kuras vadītāja – valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga – devās uz pretrunīgi vērtētajām Uzvaras dienas svinībām 2005. gada 9. maijā Maskavā. Šo sarakstu var papildināt ar daudziem citiem vairāk vai mazāk nozīmīgiem notikumiem, kas veicinājuši valstu savstarpējo tuvināšanos. Protams, nevar noliegt, ka attiecībās starp Latviju un Krieviju tik un tā šobrīd ir pietiekami sarežģītas: Maskavas kritika nacionālo minoritāšu jautājumos ir dzirdama no krievu amatpersonu puses arī šodien; Rīga joprojām nepiekāpās okupācijas atzīšanas jautājumā un turpina aprēķināt zaudējumus no okupācijas. Tādejādi par idilliskām attiecībām starp Rīgu un Maskavu nevar nosaukt, taču tas, ka pašlaik tās ir daudz labākas, nekā Maskavai ar Tallinu vai Viļņu, tas gan ir fakts.

Šajā nodaļā tiks novērtēta Latvijas enerģētiskās atkarības pakāpe no importētajiem krievu dabasgāzes resursiem, tiks analizēts dabasgāzes tirgus Latvijā un Krievijas kompāniju, tostarp arī uzņēmuma „Gazprom”, vieta tajā. Pētījuma gaitā tiks mēģināts noteikt tos ceļus, ar kuru palīdzību Krievija, kā energoresursu piegādātājvalsts, ietekmē Latvijas ārpolitisko patstāvību, tāpat tiks aplūkota Latvijas valdības pozīcija jautājumos, kas ir būtiski nozīmīgi Krievijai sava enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanā. Analīzes rezultātā, pamatojoties

¹ Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007, p. 46.

² Ibid, p. 46.

uz izdarītajiem secinājumiem, tiks mēģināts noskaidrot, cik lielā mērā Latvijas atkarība no Krievijas energoresursiem apdraud tās ārpolitisko patstāvību.

Dabaszgāzes patēriņš ieņem diezgan nozīmīgu vietu Latvijas energoresursu struktūrā – tas sastāda aptuveni 25%¹ no visu lietojamo energoresursu (naftas produkti, cietie kurināmie, elektroenerģija) apjoma. Tas 2006. gadā Latvijā pieauga par 3% un sasniedza 1,72 miljardus kubikmetru. No dabaszgāzes kopējā apjoma 59% tika izlietoti siltuma un elektroenerģijas ražošanai, 7% patērēja iedzīvotāji un 34% rūpnieciskie lietotāji.²

Kā jau tika atzīmēts iepriekš, Latvijas dabaszgāzes apgādes sistēma tika izveidota PSRS laikos pirms 40 gadiem, to vēl joprojām izmanto patērētāju apgādei ar dabaszgāzi ne tikai pašā Latvijā, bet arī Lietuvā, Igaunijā un Krievijas ziemeļrietumu apgabalos, uz kuriem ziemas apstākļos dabaszgāze tiek piegādāta no Inčukalna pazemes gāzes krātuves. Latvijas dabaszgāzes sistēmā aprēķināts ikgadējais patēriņš apmēram 4 miljardi kubikmetru gadā, taču 2006. gadā Latvijas kopējais dabaszgāzes patēriņš bija aptuveni 45% no sistēmas kapacitātes, tādējādi dabaszgāzes apgādes sistēma darbojās bez pārslodzes, nodrošinot visus Latvijas patērētājus ar stabilu dabaszgāzes apgādi.³

Pašlaik Latvijas dabaszgāzes tirgus nav atvērts ārzemju piegādātājiem, jo saskaņā ar 2005. gada 30. jūnijā pieņemto likumu “Enerģētikas likuma atsevišķu pantu spēkā stāšanās kārtības likums” noteikts, ka dabaszgāzes tirgus atvēršana ir atlikta līdz 2010. gada 1. janvārim. Tādējādi ar dabaszgāzes realizāciju Latvijā var nodarboties tikai Latvijas kompānijas.

Ar dabaszgāzes importēšanu, transportēšanu, uzglabāšanu un realizāciju galapatērētājiem Latvijā nodarbojas kompānija „Latvijas Gāze”, kura kontrolē visu dabaszgāzes tirgu valstī. Kompānijai ir 400 000 klientu, visvairāk dabaszgāze tiek patērēta siltuma un elektroenerģijas ražošanā un rūpnieciskajā ražošanā, kas ir attiecīgi 63% un 22% no Latvijā patērētā dabaszgāzes daudzuma.⁴

Pašlaik „Latvijas Gāze” ir privātuzņēmums, bet kompānijas dibināšanas sākumā 1994. gadā tā atradās valsts īpašumā. 1997. gadā Latvijas valdība nolēma pārdot uzņēmuma daļu 32,5% apmērā Vācijas un Krievijas stratēģiskajiem partneriem: konsorcijam „Ruhrgas/PreussenElektra” (16,25%) un kompānijai „Gazprom” (16,25%). 1998. gada decembrī Latvijas valsts 24,64% sev piederošo akciju par privatizācijas sertifikātiem pārdeva valsts iedzīvotājiem un „Latvijas Gāzes” darbiniekiem, tādējādi samazinot valsts daļu uzņēmumā līdz 42,9%. 1999. gadā akciju pārdošanas rezultātā par uzņēmuma līdzīpašnieku

¹ LR Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas 2001. gada pārskats. Enerģētika.

<http://www.sprk.gov.lv/index.php?id=740&sadala=143> (Skat.: 10.04.2008.)

² LR Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas 2006. gada pārskats. Regulēšana enerģētikas nozarē.

<http://www.sprk.gov.lv/index.php?id=5766&sadala=387> (Skat.: 10.04.2008.)

³ Ibid.

⁴ Latvijas Gāze. Kompānija tuvplānā: kompānija. <http://www.lg.lv/pub/default.php?lapa=1&oid=54> (Skat. 10.04.2008.)

kļuva kompānija „Itera-Latvija” (8,9%). 2002. gada 1. februārī Latvijas valsts pārdeva pēdējas sev piederošās „Latvijas Gāzes” kapitāldaļas. Pašlaik uzņēmuma pamatakcioni ir Vācijas konsorcijs „E.ON Ruhrgas International AG” (47,23%), Krievijas korporācija „Gazprom” (34%), kompānija „Itera-Latvija” (16%), bet pārējiem akcionāriem pieder 2,76% uzņēmuma akciju.¹

Formāli Krievijas dabasgāzes monopolam - kompānijai „Gazprom” - nepieder „Latvijas Gāzes” akciju kontrolpakete - tikai 34%, bet, ja uzmanīgāk paraudzītos uz kompāniju „Itera-Latvija”, tad rastos pamats apgalvot, ka arī to kontrolē Kremlim tuvie uzņēmēji, tādejādi palielinot no Maskavas kontrolējamu „Latvijas Gāzes” daļu līdz 50%. „Itera-Latvija” ir starptautiskās kompāniju grupas „ITERA International” meitas uzņēmums. „ITERA International” dibinātājs un oficiālais īpašnieks ir Igors Makarovs, savulaik viņš uzturējies ciešus kontaktus ar „Gazproma” vadītāju Remu Vjahirevu. Pēc neoficiālas informācijas, 90. gados „Gazproma” vadība izmantoja Makarova kompāniju „ITERA International”, lai veiktu diezgan aizdomīgas operācijas, tirgojot dabasgāzi postpadomju valstīm un saņemot nelegālu peļņu. Skaidrs, ka bez „Gazproma” atbalsta nevienam nepazīstams uzņēmums nespētu kļūt pār lielāko privāto dabasgāzes pārdevēju bijušās PSRS teritorijā. Piemēram, „ITERA International” meitasuzņēmumi bija iesaistīti dabasgāzes pirkšanā no Turkmenistānas, un tās pārdošanā Ukrainai. Pēc daudzu ekspertu atzinuma, no šiem darījumiem lielu peļņu guva toreizējā „Gazproma” vadība.² Vladimiram Putinam nākot pie varas, daudzās dabasgāzes pirkšanas un pārdošanas shēmās uzņēmumu „ITERA International” aizvietoja personīgi prezidentam Putinam tuvas kompānijas, taču „ITERA International” netika likvidēta, „Gazprom” un Kremlis joprojām izmanto šo uzņēmumu savās interesēs, ar tās starpniecību realizējot dabasgāzi atsevišķās postpadomju valstīs. Bez šīs neoficiālās informācijas, kompāniju „ITERA International” padara par atkarīgu no uzņēmuma „Gazprom” arī tāds objektīvs apstāklis, ka „ITERA International” nav cita ceļa, pa kuru importēt dabasgāzi uz ārzemēm, kā vienīgi pa kompānijai „Gazprom” piederošajiem cauruļvadiem.

Tādejādi, var teikt, ka pusi no nacionālās dabasgāzes kompānijas „Latvijas Gāze” akcijām kontrolē Kremlim tuvu stāvošās komercstruktūras – kompānijas „Gazprom” un „ITERA International”. „Latvijas Gāzes” pašreizējais faktiskais monopolstāvoklis dabasgāzes tirgū palielina Maskavas iespējas ietekmēt Latvijas dabasgāzes sistēmu, kas, savukārt, būtiski vājina Latvijas enerģētisko aizsardzību pret Krievijas Federācijas iespējamo iejaukšanos Latvijas enerģētikas sistēmā savu nacionālo mērķu sasniegšanai. Krievijas kontroli pār kompāniju „Latvijas Gāze” var uzskatīt par vienu no tiem faktoriem, kurš varētu

¹ Latvijas Gāze. Kompānija tuvplānā: akcionāru struktūras vēsture.
<http://www.lg.lv/pub/default.php?lapa=1&oid=74> (Skat.: 10.04.2008.)

² Панюшкин В., Зыгарь М. Газпром: новое русское оружие. Москва: Захаров, 2008, с. 150.

ietekmēt Latvijas politiķu lēmumu pieņemšanu, jo dabasgāzes cenu kārtējais kāpums varētu negatīvi ietekmēt pie varas esošo politisko spēku popularitāti, tāpēc politiķiem svarīgi panākt pamat produktu (pārtika, elektroenerģija, gāze u.tml.) cenu stabilizāciju priekšvēlēšanu periodā. Lai gan pēdējos gados Krievija regulāri palielina dabasgāzes cenas, Latvijā tās joprojām ir vienas no zemākajām Eiropas Savienībā.

Pēc oficiāliem datiem, kompānija „Gazprom” ir otrais lielākais Krievijas investors Latvijas ekonomikā – 13, 566 miljonu latu 2007. gadā.¹ Starp citu, pirmais lielākais krievu investors arī saistīts ar enerģētiku – tā ir kompānija „Transnefteprodukt” (36, 550 miljonu latu), kurai pieder 34% kompānijas „LatRosTrans” akciju. Tik lielas investīcijas nevar nemeklēt atbalstu varas gaitēnos. Lobijs ir viens no izplatītākiem paņēmieniem lielo uzņēmumu interešu aizstāvībai valsts likumdošanas un izpildvaras līmenī. Vai var apgalvot, ka krievu dabasgāzes uzņēmumiem „Gazprom” un „ITERA”, un līdz ar to Krievijas Federācijas interesēm ir savi atbalstītāji Latvijas parlamentā un valdībā?

Protams, neviens politisks spēks nevar publiski paziņot par to, ka tas aizstāv citas valsts nacionālās intereses, un Latvijas politiskās partijas nav izņēmums. Taču Latvijas iekšpolitiskajā arēnā atrodas partijas, kuras atbalsta krievvalodīgo tiesības un kuras oficiāli atbalsta tuvāku sadarbību ar Krievijas Federāciju – tās ir partijas „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” (PCTVL) un „Saskaņas Centrs” (SC). Neviena no šīm partijām nekad neveidoja valdību, tās atrodas „mūžīgajā opozīcijā” labējai valdošajai koalīcijai. Skaidrs, ka ar balsu mazākumu parlamentā šīs divas t.s. „prokrieviskās” partijas nevar nodrošināt vajadzīgā likuma vai lēmuma pieņemšanu. Tāpēc Krievijas energokompānijām noteikti jāuztur kontakti ar valdošām labējām partijām.

Līdz ar jaunā Krievijas vēstnieka Viktora Kaļuzņija ierašanos Rīgā, sācies jauns posms attiecībās starp Krieviju un Latvijas politiskajām partijām. Var teikt, ka šis jaunais attiecību veidošanās modelis atbilst Krievijas „ekonomizētas” ārpolitikas un „enerģētiskās diplomātijas” pamatprincipiem. Ja agrāk Maskava atklāti atbalstīja krievvalodīgo politiskās partijas un publiski kritizēja labējo partiju nevēlēšanos veidot normālās attiecības ar Krieviju, tad pēc bijušā enerģētikas ministra parādīšanos Krievijas vēstnieka krēslā Maskava mainīja savu toni. Tiesa gan, nevar teikt, ka šis tonis kļuvis maigāks un diplomātisks, tieši otrādi – diplomāts Kaļuzņijs atļāvās ne visai diplomātiski komentēt Latvijas iekšlietas, kritizēt politiķus utt. Taču, par galveno vadmotīvu attiecību veidošanā ar Latviju, Krievija izvēlējās pragmatisku pieeju. Pats vēstnieks vairākās intervijās uzsvēris tieši pragmatismu starpvalstu attiecībās un nepieciešamību atrisināt problēmas. Bet ko nozīmē mūsdienu Krievijas

¹ LR Ārlietu ministrija. Latvijas un Krievijas attiecības. <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/divpusejas-attiecibas/Krievija/> (Skat.: 10.04.2008.)

izpildījumā vārds „pragmatisms”? „Ekonomizētās” ārpolitikas un „enerģētiskās diplomātijas” apstākļos tas nozīmē Krievijas nacionālo interešu sasniegšanu par jebkādu cenu.

Īpašu atzinību no Krievijas puses izpelnījās premjerministra Aigara Kalvīša valdība. Vēstnieks Viktors Kaļūžnijs vienā no intervijām teicis, ka tieši Kalvīša valdības pragmatiskās nostājas dēļ izdevies atdzīvināt Latvijas un Krievijas attiecības.¹ Aigars Kalvītis ir vienīgais Latvijas premjerministrs, kuram bijusi darba tikšanās ar Krievijas prezidentu. Ņemot vērā attiecību sarežģīto vēsturi, tikšanas faktam bija īpaši simboliskā nozīme. Šāda nozīme bija arī bijušā Krievijas prezidenta Borisa Jeļcina un Maskavas patriarha Aleksija II vizītēm Rīgā, kas notika 2006. gada vasarā. Daudzi analītiķi novērtējuši šos notikumus kā sava veida Maskavas reveransi Rīgas pusei un aicinājumu veidot normālu dialogu. Ja šīm vizītēm tiešām bija tāda nozīme, tad Latvijas valdošās aprindas sapratušas to pareizi, jo attiecības starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju patiešām „atdzīvinājās”.

Premjerministrs Aigars Kalvītis gan savas valdīšanas laikā, gan arī pašlaik ir „Tautas partijas” vadītājs. Īpaši jāatzīmē tas, ka kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā un NATO 2004. gada 1. maijā „Tautas partija” atradās visu valdību sastāvā, bet no 2004. gada marta līdz mūsdienām šīs partijas biedru rokās atrodas arī Latvijas ārlietu sektors. Tādejādi, var apgalvot, ka Latvijas oficiālās pozīcijas formulēšanu ārpolitiskajos jautājumos ietekmējuši „Tautas partijas” biedri – ārlietu ministri Rihards Pīks (2004. gada marts – jūlijs), Artis Pabriks (2004 – 2007) un Māris Riekstiņš (2007 – šobrīd).² Tāpēc sadarbība ar valdošo „Tautas partiju” Krievijas pusei ir vieglākais ceļš, lai ietekmētu Latvijas nostāju tai svarīgākajos ārpolitiskajos jautājumos.

Lai šis apgalvojums neliktos nepamatots, jāpiemin tāds apstāklis, ka šogad, atrodoties braucienā Maskavā, bijušais premjerministrs Aigars Kalvītis tikās ar kompānijas „Gazprom” vadību, taču, kā atzīmēja pats Kalvītis, šajā tikšanās reizē viņš pārrunājis Rīgas hokeja kluba „Dinamo” dalību Eiropas Kontinentālajā līgā, kuru sponsorē „Gazprom”. Tā nebija pirmā Kalvīša tikšanās ar „Gazprom” vadību. Vēl būdams premjerministrs, savas darba vizītes laikā Krievijā, 2007. gada martā, Aigars Kalvītis apmeklēja arī kompānijas „Gazprom” galveno ēku, kur tikās ar koncerna prezidentu Alekseju Milleru. Kalvītis un Millers apsprieda jaunās gāzes krātuves attīstības iespējas Latvijā un kompānijas „Gazprom” ieinteresētību piedalīties tajā.³ Kā atzīmē daži analītiķi, „Tautas partijai” attiecībā uz valsts enerģētisko nākotni un

¹ Хотулева И. «Из-за нескольких крикунов Латвия потеряла миллиарды». *Наша Газета*, 24.01.2008. http://www.gorod.lv/novosti/65088/iz_za_neskolkih_krikunov_latviya_poteryala_milliardy (Skat.: 10.04.2008.)

² LR Ārlietu ministrija. Ieskats ārlietu dienesta vēsturē. <http://www.mfa.gov.lv/lv/Ministrija/vesture/4434/> (Skat.: 10.04.2008.)

³ LR Ministru kabinets. Ministru prezidents Aigars Kalvītis ar koncerna „Gazprom” prezidentu pārrunāja sadarbību enerģētiskā. <http://www.mk.gov.lv/lv/aktuali/zinas/2007gads/03/28032007/> (Skat.: 10.04.2008.)

iespējamo atkarību no kompānijas „Gazprom” ir savs, no citām partijām atšķirīgs, viedoklis.¹ Par „Tautas partijas” iesaistīšanos Krievijas enerģētiskā sektora lobēšanā liecina tās pārstāvju attieksme pret neviennozīmīgi vērtēto dabasgāzes elektrostacijas būvēšanu Latvijā. Tuvākajos gados Latvija, tāpat kā citas Baltijas valstis, sastapsies ar elektroenerģijas deficītu, kuru izsauks patēriņa pieaugums un Ignalinas atomelektrostacijas aizvēršana. Tāpēc Latvijas valdība meklē iespēju izvairīties no šī deficīta negatīvajām sekām nākotnē, un domā par jaunu elektrostaciju būvēšanu. Tika piedāvāts izbūvēt elektrokabeļus starp Zviedriju un Latviju un uzbūvēt elektrostaciju gan cietajam kurināmajam, gan dabasgāzei. Dabasgāzes elektrostacijas būvēšana, pēc būtības, neatbilst Latvijas nacionālajām interesēm, jo tas negatīvi ietekmē valsts enerģētisko drošību, palielinot atkarības līmeni no Krievijas dabasgāzes. Gan „Gazprom”, gan „Itera-Latvija” pārstāvji aktīvi lobē dabasgāzes elektrostacijas būvēšanas projekta pieņemšanu Latvijas parlamentā, uzsverot ekonomiskos un ekoloģiskos labumus, ko sniegtu šīs elektrostacijas. Dabasgāzes elektrostacijas atbalstītāju vidū atrodas „Tautas partija”, tā lobējusi dabasgāzes elektrostacijai labvēlīgus nosacījumus, kā arī panākusi, ka Latvijas valdība mazina stingrību attiecībā uz ogļu elektrostacijas projekta realizāciju un svītrojusi tā piesaistīšanu Latvijas-Zviedrijas elektrotīklu savienošanai.² Šādu „Tautas partijas” nostāju var skaidrot ar tās dibinātāja bijušā premjerministra Andra Šķēles saiknēm ar kompānijas „Itera-Latvija” vadītāju Juri Savicki. Kā norāda eksperti, gan Šķēlēm, gan Savickim bija kopējās lietišķās intereses energoresursu transportēšanas lietās, Latvijas kuģniecības privatizācijā un citās jomās.³ 2008. gada marta beigās notika tikšanās starp Juri Savicki, Andri Šķēli un „Tautas partijas” līderu Aigaru Kalvīti. Ņemot vērā pēdējā laikā aktuālo jautājumu par gāzes elektrostacijas būvi, kā arī Kalvīša nesenu braucienu uz Maskavu, šķiet, tieši gāzes jautājums bija galvenais šajā tikšanās.

Krievija izmanto Latvijas enerģētisko atkarību savu ārpolitisko mērķu sasniegšanā. Kā jau tika atzīmēts iepriekšējā nodaļā mūsdienā Krievija savas ārpolitikas „ekonomizācijas” dēļ par primārām interesēm ārzemēs uzskata sava, kā enerģētiskās lielvaras, statusa nodrošināšanu. Par nozīmīgāko enerģētisko projektu Ziemeļaustrumeiropā Krievija uzskata Ziemeļeiropas gāzes vadu jeb projektu „Nord Stream”. Tieši šis projekts ir visambiciozākais pasākums Krievijas enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanā, un tā veiksmīga attīstība ir viena no galvenajām Krievijas ārpolitikas prioritātēm. Ziemeļeiropas gāzesvads, kurš ies pa Baltijas jūras dibenu no Krievijas uz Vāciju, tādejādi apejot tranzītvalstis, izsauca ļoti negatīvu reakciju Igaunijā, Latvijā Lietuvā un Polijā. Latvija, tāpat kā citas Baltijas valstis, ar

¹ Pastalnieks A. Eiropas „Dinamo”. *Republika*, 18.04.2008.

² Dūmiņa Z. Par enerģētisko drošību Latvijā varētu maksāt Gazprom. *Diena*, 08.04.2008.

³ Rulle B. Meistars un čekists. Kas viņus vieno? *Diena*, 25.04.2008.

lielu skepsi raugās uz „Nord Stream” projekta realizācijas ekonomisko un ekoloģisko lietderīgumu. Taču, arī šajā jautājumā Latvija ieņem diezgan interesantu pozīciju.

Pēc „Nord Stream” projekta publiskošanas Latvijas premjerministrs Aigars Kalvītis paziņojis, ka projekta īstenošana neatbilst vienotai ES energopolitikai. Bet 2005. gada septembrī savā intervijā viņš sacījis, ka Latvija būtu gatava būvēt atzaru no Ziemeļeiropas gāzesvada uz savu teritoriju.¹ Arī Latvijas ārlietu ministrs Artis Pabriks tā paša gada decembrī apliecinājis žurnālistiem Latvijas gatavību iesaistīties gāzesvada atzara būvēšanā. Kopumā, Latvijas nostāju šajā jautājumā var nosaukt par atturīgu, jo solidaritāte ar Baltijas kaimiņiem neļauj tai atklāti atbalstīt enerģētiskās drošības jautājumos tik pretrunīgi vērtēto projektu. Taču fakts paliek fakts – Latvija ir vienīgā Baltijas valsts, kur valdība publiski paziņoja par gatavību pievienoties projektam un pat mēģināja piedāvāt veidot dabasgāzes krātuves savā teritorijā, kas nepieciešamas „Nord Stream” funkcionēšanai. Arī šo jautājumu Latvijas premjerministrs apspriedis, tiekoties ar Krievijas prezidentu un koncerna „Gazprom” vadību.

Ko šāda Latvijas nostāja dod Krievijai? Pirmkārt, Krievijas pusei tā ir svarīga psiholoģiskā uzvara. Daudzi eksperti apšaubā „Nord Stream” gāzesvada projekta izredzes tikt īstenotam, akcentējot to, ka šis pasākums nav īpaši rentabls ekonomiskā ziņā, kā arī ir bīstams Baltijas jūras ekoloģijai. Latvijas piedāvājums būvēt atzaru no gāzesvada laikā, kad tikai sākās cauruļvada būvēšana Krievijas teritorijā, dod signālu Maskavai, ka Eiropā ir spēki, kas nopietni uztver projekta īstenošanu kā iespējamu un vienmēr atradīsies partneri, kuri gribēs pievienoties Ziemeļeiropas gāzesvada būvēšanas projektam. Otrkārt, tā ir svarīga taktiska uzvara Krievijai. Latvijas valdības piedāvājums izbūvēt gāzesvada atzaru sniedz Maskavai svarīgu argumentu jebkuros nākotnes strīdos pret Baltijas jūras reģiona valstīm ar gāzesvada būvēšanu saistītos jautājumos. Nepieciešamības gadījumā Maskava var pieminēt Latvijas gatavību pievienoties projektam tad, kad, piemēram, tā pati Latvija vai kāda cita valsts sāks aktīvi pretoties projektam - it kā agrāk gribējāt pievienoties, bet tagad – pretojaties. Un, treškārt, Latvijas piedāvājums izmantot Dobeles gāzes krātuves ir labs trumpis Maskavas rokās iespējamās nākotnes sarunās par šīs krātuves nonākšanu kompānijas „Gazprom” kontrolē vai īpašumā. Pašlaik Krievija diezgan atturīgi raugās uz Latvijas iniciatīvu. Šāda Maskavas uzvedība varētu liecināt par to, ka Krieviju neapmierina vienīgi krātuves cena, nevis pats piedāvājums.

Vēl viens enerģētikas jautājums, kur Latvijas un Krievijas pozīcijas sakrīt, ir t.s. „Gazproma” klauzula. Tā paredz, ka enerģijas ražošanas, pārvaldes un sadales šķiršana tiks attiecināta ne tikai uz ES kompānijām, bet arī uz trešo valstu uzņēmumiem. Ja tie vēlēsies

¹ Латвия рассчитывает подключиться к Северо-западному газопроводу. *Regnum*, 19.09.2005. <http://www.regnum.ru/news/514970.html> (Skat.: 10.04.2008.)

iegūt būtisku līdzdalību vai pat kontroli kādas ES dalībvalsts tīklā, tiem būs jāpierāda un nepārprotami jāievēro tādi paši nošķiršanās noteikumi, kā ES uzņēmumiem. Šādi nosacījumi skars „Gazprom” darbību, naļaujot tai kontrolēt gāzes piegādi Eiropai.¹ Kopumā, pēc daudzu ekspertu atzinuma, šāda ES iniciatīva veicinātu enerģētisko drošību reģionā, mazinot atkarību no energoresursu piegādātāju monopola. Arī Latvijai, sekojot valsts nacionālajām interesēm, būtu izdevīgi atbalstīt šādu rīcību. Taču Latvija ir vienīga no Baltijas valstīm, kas iestājas ne vien pret „Gazprom” klauzulu, bet arī pret plānu sadalīt ES energomonopolus. Latvijas valdība uzsvēra, ka tai šīs iniciatīvas nav pieņemamas, jo Latvijā ir izolēts, no viena piegādātāja atkarīgs tirgus. Vēl bez Latvijas pret Eiropas Komisijas sagatavoto paketi iebilda septiņas valstis – Vācija, Francija, Luksemburga, Austrija, Bulgārija, Slovākija un Kipra.²

ES enerģētikas komisārs Andris Piebalgs vienā no savām intervijām paziņojis, ka šis priekšlikums ir lielā mērā Latvijas valsts interesēs, un izpaudis savu neizpratni Rīgas nostājai šajā jautājumā. Komentējot Latvijas rīcību un iespējamo Krievijas ietekmi uz to, A. Piebalgs sacījis, ka attiecībā uz konkrētām ES dalībvalstīm, ļoti daudz kas ir atkarīgs no tā, kādas ir šo dalībvalstu politiskās attiecības ar Krieviju.³ Pēc Andra Piebalga publiskajiem paziņojumiem par Latvijas valdības nostājas neatbilstību valsts interesēm enerģētikas jomā, Latvijas valdība 2008. gada februārī tomēr nolēmusi atbalstīt „Gazprom” klauzulu.⁴ Šķiet, diez vai Latvijas pēkšņais atbalsts Eirokomisijas iniciatīvām būtu iespējams, ja ES enerģētikas komisārs A. Piebalgs neuzstātos ar iepriekšminēto publisko kritiku.

Miglainā situācija Latvijas valsts nostājā par „Gazprom” klauzulu parāda valsts ārpolitiskās patstāvības ievainojamību un lēmumu pieņemšanas necaurspīdīgumu. Var iedomāties, ka Latvijas sākotnējo pozīciju, kura bija pretrunā ar valsts enerģētiskās drošības apsvērumiem, ietekmēja tās aprindas, kam šis lēmums visvairāk izdevīgs – Krievijas dabasgāzes monopola „Gazprom” lobiji Latvijas varas gaitēnos. Tas, ka Latvija sākumā noraidīja EK iniciatīvas, parāda, cik lielā mērā krievu energomonopols var ietekmēt Latvijas pozīciju.

Tomēr, jāatzīst tas, ka skeptiska attieksme pret Krieviju un tās ārpolitiku Latvijas sabiedrībā neļauj politiskai elitei atklāti atbalstīt Maskavas starptautiskās iniciatīvas vai piekrist tās nostājai svarīgākajos politiskajos jautājumos. Latvija atklāti un aktīvi atbalsta Gruzijas un Ukrainas eiroatlantisko integrāciju, Rīga oficiāli atzinusi Kosovos neatkarību, piesardzīgi novērtē pēdējās parlamenta un prezidenta vēlēšanās Krievijā, akcentējot

¹ Zīle ierosina ES gāzes tirgus liberalizācijā noteikt pārejas periodu Baltijas valstīm. *FinanceNet*, 13.03.2008. <http://www.financenet.lv/zinas/latvija/article.php?id=179642> (Skat.: 10.04.2008.)

² ES enerģētikas komisārs mudina Latviju nevaicot atkarību no viena gāzes piegādātāja. *LETA*, 17.12.2007. <http://www.financenet.lv/zinas/latvija/article.php?id=172287> (Skat.: 10.04.2008.)

³ *Ibid.*

⁴ Dūmiņa Z. Atbalsta Gazprom klauzulu, noraida Latvenergo sadalīšanu un zaļos mērķus. *Diena*, 26.02.2008.

demokrātijas trūkumu utt. Krievija nevar panākt pilnīgu Latvijas ārpolitisko atkarību no sevis, ne tikai tāpēc, ka tās tēls Latvijas sabiedrībā ir pārāk negatīvs, bet arī tāpēc, ka Maskava ārpolitiski ir koncentrēta uz vienu konkrētu jomu. Krieviju kā enerģētisko lielvaru, pirmkārt, interesē jautājumi, kas saistīti ar sava lielvaras statusa nodrošināšanu. Latvijas nostāja enerģētikas jautājumos gan reģionālajā, gan Eiropas līmenī rada nopietnas bažas par energoresursu piegādātājvalsts - Krievijas Federācijas lielo ietekmi šīs valsts ārpolitikā.

Slovākija

Slovākija, līdzīgi Latvijai, ir praktiski pilnīgi atkarīga no Krievijas energoresursu padevēm. 100% Slovākijai nepieciešamās dabasgāzes piegādā Krievijas energomonopols „Gazprom”, 97% nepieciešamo naftu arī piegādā Krievijas energokompānijas.¹ Šie atkarības rādītāji ir vieni no augstākiem Centrālajā un Austrumeiropā. Ja Latvijas un visu Baltijas valstu augstais atkarības līmenis no krievu energoresursiem skaidrojams ar to, ka ilgu laiku šīs valstis atradās PSRS sastāvā, tad Slovākijas ārkārtīgi augstais atkarības līmenis skaidrojams ar to, ka praktiski viss padomju dabasgāzes un naftas eksports uz Rietumeiropu gāja caur toreizējās Čehoslovākijas teritoriju. Arī šodien dabasgāzes un naftas cauruļvadu koncentrācija Slovākijā ir viena no augstākām Centrālajā un Austrumeiropā. Caur Slovākijas teritoriju Krievijas dabasgāzes monopols „Gazprom” transportē vairāk nekā 80% no visa sava gāzes eksporta.² Krievijas energoresursu tranzīta apjomu daudzums Slovākijā pats par sevi izslēdz jebkuru nepieciešamību meklēt energoresursus kaut kur citur, jo daudz lētāk un vieglāk ir pieslēgties tranzītvadiem. Slovākijas teritorijas stratēģiskā nozīme energoresursu tranzītā padara attiecības ar Bratislavu par vienu no Maskavas ārpolitikas prioritātēm Centrālajā Eiropā. Krievijai svarīgi ne tikai saglabāt labas un draudzīgas attiecības ar Slovākijas valdību, tā arī tiecas izmantot šīs valsts enerģētisko atkarību savu politisko mērķu sasniegšanai gan Centrāleiropas reģionā, gan Eiropas Savienībā kopumā.

Ar dabasgāzes pārdošanu galapatērētājam, transportēšanu uz ārzemēm un infrastruktūras uzturēšanu Slovākijā nodarbojas kompānija „SPP”. 2002. gadā Slovākijas valdība pārdevusi 49% „SPP” akciju vācu kompānijai „E.ON Ruhrgas” un franču uzņēmumam „Gaz de France”, atstājot akciju vairākumu valsts īpašumā. Ar „SPP” akciju pirkšanā iesaistījās arī kompānija „Gazprom”. Akciju iepirkšanai „E.ON Ruhrgas” un „Gaz de France” kopā ar „Gazprom” vienojās izveidot konsorciju „SPP”. Darījuma cena sastādīja 2,7 miljardus ASV dolāru, un katram konsorcija dalībniekam bija jāmaksā 900 miljoni, bet „Gazprom” nespēja

¹ Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007, p. 38.

² Slovakia to Sell Off 49 Percent of Russia-West Europe Pipeline. *LCG Energyonline*, 31.08.2001. <http://energyonline.com/Industry/News.aspx?NewsID=5105> (Skat.: 12.04.2008.)

savlaicīgi atrast nepieciešamo summu. Rezultātā par pirkumu samaksāja vācieši un franči, atstājot krieviem divus gadus opciona tiesības akciju atpirkšanai no partneriem.¹ Bet 2005. gadā „Gazprom” atteicās no šī opciona un par 49% „SPP” akciju īpašniekiem kļuva Vācijas un Francijas gāzes kompānijas.

Saskaņā ar ES direktīvu 2003/55/EC un Slovākijas enerģētikas sektora likumu, 2006. gadā kompānija „SPP” formāli atdalīja dabasgāzes tranzītu no pārdošanas galapatērētājiem iekšējā tirgū, dibinot divus meitasuzņēmumus – „SPP-Preprava” un „SPP-Distribucija”. 2006. gadā kompānijai „SPP” bija 1 461 517 klientu, absolūtais vairākums no tiem bija mājsaimniecības (1 391 890). Slovākijas iekšējā tirgū pārdotās dabasgāzes apjoms 2006. gadā sastādīja 6 283 miljonus kubikmetrus. Kopumā, caur saviem gāzesvadiem 2006. gadā kompānija „SPP” pārvadājusi 73,8 miljardus kubikmetrus dabasgāzes.²

Analizējot Slovākijas iekšējo dabasgāzes tirgu, manāms apstāklis, kas būtiski atšķir Slovākijas piemēru no Latvijas un Baltijas valstu situācijas. Atšķirībā no Latvijas, Slovākijā kompānijai „Gazprom” nepieder nacionālās dabasgāzes pārdales un transportēšanas kompānijas akciju daļa. Tādejādi Krievijai caur savu monopolu „Gazprom” nav formālo iespēju kontrolēt Slovākijas iekšējo dabasgāzes tirgu, kas, savukārt, apgrūtina „Gazprom” iespējas lobēt savas intereses slovāku politiskajās aprindās. Bet ir zināms, cik cieši sadarbojas kompānija „Gazprom” ar saviem partneriem – vācu koncernu „E.ON Ruhrgas” un franču kompāniju „Gaz de France”, kas ar savu klātbūtni kompānijā „SPP” ietekmē Slovākijas iekšējo dabasgāzes tirgu. Situācijā, kad „SPP” pilnīgi atkarīga no „Gazprom” dabasgāzes padevēm, skaidrs, ka „Gazprom” intereses kļūst arī par vācu un franču gāzes gigantu interesēm. Nav skaidrs, vai „Gazprom” izmanto savus partnerus „SPP” kompānijā, lai ietekmētu Slovākijas varas pārstāvjus, vai arī izmanto tiešos kontaktus. Ņemot vērā vēl padomju laikos iedibinātos kontaktus starp valstsvīriem Maskavā un Bratislavā, kā arī tādu nebūt tik mazsvarīgu apstākli, ka gan slovāki, gan krievi ir slāvi - tiešie kontakti bez jebkādiem starpniekiem liekas daudz reālāki.

Marks Leonards un Niku Popesku savā pētījumā „ES-Krievijas attiecību varas audits” pieskaitījuši Slovākiju pie „draudzīgiem pragmatīkiem”, bet Latviju, kā jau tika atzīmēts iepriekšējā nodaļā, – pie „vēsiem pragmatīkiem”. Slovākijas „draudzīgums” attiecībā pret Krieviju skaidrojams, pirmkārt, ar to, ka attieksme pret Krieviju slovāku sabiedrībā ir diezgan pozitīva,³ un, otrkārt, attiecībās starp Krieviju un Slovākiju nav tik sarežģītu problēmu, kādas Maskavai ir attiecībās, piemēram, ar Baltijas valstīm. Visumā, jāatzīmē

¹ Зайко А. Дан приказ ему на Запад. *Компания*, Nr. 261, 21.04.2003.

² *SPP Annual Report 2006*. http://www.spp.sk/Archiv/English/Annual_report_2006.pdf (Skat.: 12.04.2008.)

³ Ministerstvo zahraničnych veci Slovenskej republiky. Rusko.

<http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open> (Skat.: 12.04.2008.)

Krievijas un Slovākijas attiecību īpašais raksturs, tiešām, tās atšķiras no daudzām bilaterālām attiecībām, kādas Krievijai ir ar citām jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā.

Jau kopš savas parādīšanās Eiropas politiskajā kartē 1993. gadā, Slovākijai bija īpašas attiecības ar Krievijas Federāciju. Šīs attiecības atšķīrās no visu citu bijušo sociālistisko valstu attiecībām ar Maskavu tajā ziņā, ka tajās praktiski nejuta „aizvainotā jaunākā brāļa” noskaņojuma. Ja visas citas Austrumeiropas valstis pēc komunisma krišanas nolēma tuvināties ar Rietumiem un neslēpa skepsi attiecībā pret nestabilās Krievijas lomu starptautiskajā politikā, tad Slovākija ar Vladimīru Mečiaru (1993 – 1998) priekšgalā labprāt uzturēja ciešus kontaktus ar Krieviju. Vienlaikus Bratislavas attiecībās ar Briseli un Vašingtonu bija nozīmīgas nesaskaņas, kā rezultātā Slovākija tika izslēgta no NATO paplašināšanas programmas 1997. gadā.

1998. gada martā Slovākijā pie varas nāca Mikulaša Dzurindas valdība (1998 – 2006), kura atdzīvināja Slovākijas attiecības ar Eiropas Savienību un NATO. Tas vainagojās ar Slovākijas iestāšanos šajās organizācijās 2004. gada maijā. Vienlaikus ar tuvināšanos rietumiem, Slovākija saglabāja labas attiecības arī ar Krieviju. Premjera Mikulaša Dzurindas laikā Slovākijas ārlietu ministra posteni ieņēma Eduards Kukans. 1964. gadā Kukans beidzis Starptautisko attiecību institūtu Maskavā, Krievija nevarēja neizmantot iespēju veicināt Slovākijas ārlietu ministra prokrieviskās noskaņas un uzaicināja viņu 2004. gadā uz Maskavu Starptautisko attiecību institūta 60.- tās gadadienas svētkos, kur viņš atkārtoti uzsvēris Bratislavas īpašas attiecības ar Maskavu. Atrodies Krievijā, E.Kukans pat kļuvis par Sanktpēterburgas Valsts universitātes Starptautisko attiecību fakultātes goda profesoru.¹ Ar šādiem uzmanības žestiem Kremlis mēģinājis pret sevi labvēlīgi noskaņot Slovākijas ārlietu ministru, tādejādi cerot uz Krievijas interešu tālāko respektēšanu Slovākijas valdībā.

Lai gan Slovākijas attieksme pret Krieviju un tās interesēm Eiropā vienmēr bijusi labvēlīgāka un maigāka, nekā citu Centrālās un Austrumeiropas valstu pozīcijas, Kremlis ne vienmēr bijis pilnīgi apmierināts ar Bratislavas rīcību starptautiskajā arēnā. Pirmkārt, Maskavai nepatika Slovākijas ciešā sadarbība ar ASV militārajā jomā, kas sāka īpaši aktīvi attīstīties Mikulaša Dzurindas valdīšanas laikā, un, otrkārt, Krievija uzskatīja par izaicinājumu Bratislavas atbalstu demokratizācijas procesiem Ukrainā. Pēc Slovākijas iestāšanās ES attiecības ar Kijevu kļuva par Bratislavas ārpolitikas prioritāti. Slovākija aktīvi iestājās par Ukrainas integrāciju Eiropas Savienībā un NATO. Bet 2005. gada aprīlī Eduards Kukans paziņoja par Slovākijas ieinteresētību piedalīties kopīgajos projektos ar Ukrainu Kaspijas energoresursu tranzīta jomā, kas varētu mazināt Slovākijas enerģētisko atkarību no

¹ Аралов С. Будущий словацкий премьер надеется на Россию. *Axis Global Challenges Research*, 20.06.2006. <http://www.axisglobe-ru.com/article.asp?article=321> (Skat.: 12.04.2008.)

Krievijas.¹ Protams, visas šīs aktivitātes nevarēja nostiprināt labvēlīgu noskaņojumu Maskavā.

Maskavai par laimi, 2006. gadā Slovākijā notika dziļa valdības krīze, kuras rezultātā tika sarīkotas ārkārtas parlamenta vēlēšanās. Situācijā, kad valsts atrodas tik lielajā ekonomiskajā un enerģētiskajā atkarībā no citas valsts – Krievijas, praktiski visi nozīmīgie politiskie spēki ir ieinteresēti saglabāt labas attiecības ar šo energoresursu piegādātājvalsti, pie tam, energokompānijas viegli atrod savu interešu aizstāvjus politisko partiju biedru rindās. Pēc daudzu vērotāju viedokļa, Maskava 2006. gada jūnija vēlēšanās atbalstīja nevis Mikulaša Dzirundas Slovākijas kristīgo demokrātu savienību, bet Roberta Fico Sociāldemokrātisko partiju. Priekšvēlēšanu kampaņas laikā Roberts Fico īpaši akcentēja nepieciešamību attīstīt ciešāku sadarbību ar Maskavu gan politiskajā, gan ekonomiskajā sfērā.²

Kad 2006. gada Slovākijas parlamenta vēlēšanās uzvaru guva sociāldemokrāti, par premjerministru kļuva Roberts Fico. Slovākijas parlamenta rezultāti izsauca diezgan neviennozīmīgu reakciju ārzemēs. Rietumeiropa un ASV ar nožēlu uztvēra Mikulaša Dzirundas partijas zaudējumu un ar lielu skepsi skatījās uz Roberta Fico spēju īstenot visus priekšvēlēšanu solījumus. Savulaik Vašingtona atbalstīja Dzirundas ekonomiskās reformas un panāca Slovākijas ārpolitikas proamerikāniskās pozīcijas stiprināšanu, tāpēc kristīgo demokrātu zaudējums tika uztverts kā amerikāņu interešu iedragāšana, jo sociāldemokrāti solīja izvest Slovākijas kontingentu no Irākas. Krievijas politiskajās aprindās vēlēšanu rezultāti tika uztverti pozitīvi, jo Maskava skatījās uz Fico uzvaru kā uz proamerikāņu spēku zaudējumu bijušā Varšavas bloka valstīs.³

Par sava veida pierādījumu Roberta Fico valdības lojalitātei pret Kremļa interesēm var kalpot disputs par slovāku kompānijas „Transpetrol” akciju daļu. Uzņēmums „Transpetrol” nodarbojas ar naftas produktu transportēšanu un cauruļvadu uzturēšanu Slovākijas teritorijā. 51% kompānijas akciju pieder Slovākijas valdībai, bet 49% – krievu kompānijai „Yukos”. Pēc „Yukos” vadītāja Mihaila Hodorkovska apcietināšanas un kompānijas bankrotēšanas, visi „Yukos” aktīvi, kas atrodas ārpus Krievijas teritorijas, kļuva par strīdus objektu starp „Yukos” ārzemju akcionāriem un Krievijas valsti. Pēc oficiālās informācijas 49% „Transpetrol” akciju joprojām pieder Nīderlandē reģistrētai kompānijai „Yukos Finance”,⁴ kas nebūt neapmierina Kremli. 2008. gada aprīlī, atrodoties darba vizītē Bratislavā, Krievijas premjerministrs Viktors Zubkovs vēlreiz akcentēja Krievijas uztraukumu lietā par

¹ Аралофф С. Будущий словацкий премьер надеется на Россию. *Axis Global Challenges Research*, 20.06.2006. <http://www.axisglobe-ru.com/article.asp?article=321> (Skat.: 12.04.2008.)

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Transpetrol. Shareholder Structure and Administrative Bodies of the Company. <http://www.transpetrol.sk/English/Default.aspx?catId=6> (Skat.: 12.04.2008.)

„Transpetrol” akcijām. Slovēkijas premjerministrs Roberts Fico uz to atbildēja, ka kompānija „Transpetrol” nopirks 49% akciju no „Yukos” un, iespējams, tās tālāk nodos Krievijas pusei, pagaidām nenosaucot šī darījuma iespējamo cenu.¹ Situācija ap „Transpetrol” akcijām ir Slovēkijas iekšēja ekonomiskā lieta, un tas, ka arī savās iekšējās lietās Slovēkijas valdība gatava ņemt vērā Kremļa ekonomiskās un politiskās intereses, liecina par Bratislavas un Maskavas ārkārtīgi ciešo sadarbību. Tā atstāj tādu iespaidu, ka viena no pusēm šajā sadarbībā ir atkarīga no otras, un atkarīgā partnera lomu šeit spēlē tieši Slovēkija.

Slovēkijas un Krievijas bilaterālo attiecību analīzes rezultātā var nākt pie secinājuma, ka abas valstis vienmēr mēģinājušas uzturēt īpašas attiecības savā starpā, uzsverot nepieciešamību padziļināt un attīstīt esošo attiecību līmeni. Starp Slovēkiju un Krieviju nav vērojamas kādas nopietnas politiskās un ekonomiskās nesaskaņas vai konflikti. Šķiet, ka Slovēkijas valdība sapratusi, ka valsts enerģētiskā un līdz ar to arī ekonomiskā atkarība no Krievijas ir tik totāla, ka cīnīties pret to ir bezjēdzīgi un daudz izdevīgāk gūt no šīm attiecībām peļņu. Apskatot Slovēkijas valdības rīcību atsevišķos gadījumos, var rasties priekšstats par tās zināmu politisku atkarību no Kremļa gribas. Būtu dīvaini, ja Krievija, savas „ekonomizētās” ārpolitikas vadītā, nemēģinātu izmantot Slovēkijas enerģētisko atkarību arī tās ārpolitikas ietekmēšanai. Slovēkija, būdama ES un NATO dalībvalsts, šķiet, īpaši pievilcīga tam, lai Maskava mēģinātu izmantot to, kā savu interešu aizstāvi šajās organizācijās. Lai pierādītu vai, otrādi, noraidītu šo apgalvojumu, jāapskata Slovēkijas Republikas oficiālā nostāja jautājumos, kas ir īpaši svarīgi Krievijas nacionālajām interesēm.

Vispirms, jāsāk ar jautājumiem, kas ir svarīgi Krievijas enerģētiskās lielvaras statusa apliecināšanai, t.i. ar enerģētiku. Ir zināms, ka Maskava ir ieinteresēta saglabāt pēc iespējas lielāku kontroli pār Centrālās Āzijas un Kaspijas jūras reģiona energoresursu transportēšanu uz Eiropu, tāpēc Ukrainas naftas vada Odesa – Brodi atdzīvināšana, kuru cenšas panākt Ukrainas valdība, nav Krievijas interesēs. Kremlis mēģina visādā ziņā diskreditēt šo projektu – Kaspijas naftas transportēšanu uz Poliju un Slovēkiju caur Odesas ostu Ukrainā. Šī projekta veiksmē lielā mērā atkarīga no Slovēkijas dalības tajā, jo Ukraina plāno savienot Odesa – Brodi naftas vadu tajā skaitā arī ar Slovēkijas vadu sistēmu, lai tā funkcionēšana būtu rentablāka. Kā jau iepriekš minēts, 2005. gadā Slovēkijas ārlietu ministrs Eduards Kukans atbalstījis šo projektu un apliecinājis Slovēkijas gatavību piedalīties. Īpaši jāuzsver tas, ka šis projekts ir Centrālās un Austrumeiropas reģiona enerģētiskās drošības interesēs, jo tas ļautu diversificēt energoresursu padeves, mazinot atkarību no Krievijas eksporta, tādejādi tas varētu mazināt arī Slovēkijas atkarību no Krievijas naftas.

¹ Кузнецова В. Премьер по особым поручениям. *Время Новостей*, Nr. 57, 04.04.2008.

Pēc Roberta Fico nākšanas pie varas, Slovākija sāka izrādīt arvien mazāku interesi par Odesa – Brodi naftas vada projektu. Savu lomu šeit spēlēja arī Viktora Janukoviča atgriešanās Ukrainas premjerministra postenī, kura iezīmējās ar Odesa – Brodi vada projekta zināmi iesaldēšanu. 2007. gadā Janukovičs mēģināja vest sarunas ar Fico par „Tranpetrol” vadu izmantošanu Odesa – Brodi naftas vada funkcionēšanas vajadzībām, zinot par Polijas arvien pieaugušajām bažām par Krievijas ietekmi kompānijā „Transpetrol”.¹ Protams, ka neskaidrības Ukrainas varas struktūrās daudz vairāk ietekmēja projekta Odesa – Brodi lēno attīstību, taču arī Slovākijas atturīgā attieksme pret dalību tajā zināmā mērā demoralizē visus iespējamus šī projekta dalībniekus, jo tie paliek neizpratnē par to, kādā veidā nafta no Odesas nonāks pie saviem patērētājiem Centrālajā Eiropā.

Tādejādi, Maskavas ieguvums no Bratislavas pozīcijas koriģēšanas attiecībā pret Odesa – Brodi naftas vadu, ir acīmredzams. Kremlim izdevās atlikt uz vēl nenoteiktu laiku konkurējošā energoresursu transportēšanas ceļa iedarbināšanu. Tas bija nepieciešams Krievijas enerģētiskās lielvaras statusa nodrošināšanai.

Būtisks Eiropas enerģētiskās drošības jautājums, kas ir svarīgs Krievijas interesēm, jau tika pieminēts iepriekšējā nodaļā, t.i. „Gazprom” klauzula. Slovākija ir viena no nedaudzajām mazajām ES dalībvalstīm, kura iestājusies pret Eiropas Komisijas priekšlikumu atdalīt energoresursu transportēšanu no pārdošanas. Tas šķiet nedaudz dīvaini, jo Slovākijas iekšējā dabasgāzes tirgū gāzes pārdošana galapatērētājiem („SPP-Distribucija”) jau ir atdalīta no gāzes transportēšanas („SPP-Preprava”), arī dabasgāzes ārējais piegādātājs „Gazprom” formāli nav iesaistīt iekšējā dabasgāzes tirgū. Tāpēc Slovākijas pozīcija attiecībā pret šī paša principa ievērošanu visas ES mērogos nešķiet sevišķi loģiska. Bet uzreiz ir skaidrs, kam šī pozīcija ir ļoti izdevīga, protams, – Maskavai.

Kopumā, jāteic, ka enerģētikas jomā Slovākija ir drošs Krievijas interešu sabiedrotais, jo bieži tās pozīcija ES enerģētiskās drošības jautājumos vairāk atbilst Krievijas nacionālajām interesēm, nevis Slovākijas, nemaz nerunājot par kopējām Eiropas interesēm. Bet kas attiecas uz politisko sfēru? Arī tajā atrodami interesanti novērojumi.

Krieviju ļoti uztrauc ASV plāni izvietot pretraķešu aizsardzības sistēmas elementus Polijā un Čehijā. Maskavai ir svarīgi šajā jautājumā sašķelt ES un NATO, parādot, ka īstenībā šie sistēmas elementi ir vērsti pret Krieviju, nevis pret Irānu, kura oficiāli tiek saukta par Eiropas drošības draudu, un tādejādi Krievija uzskata šo sistēmas elementu izvietojumu savu robežu tuvumā par biedu nacionālajai drošībai. 2007. gadā Slovākijas valdība piekritusi ASV piedāvājumam izvietot savā teritorijā amerikāņu pretraķešu sistēmas elementus gadījumā, ja

¹ Socor V. Slovak Detour Would Defeat Odessa-Brody Oil Transport Project. *Eurasia Daily Monitor*, 28.02.2007. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371953 (Skat.: 12.04.2008.)

Polija un Čehija attieksies to darīt savā teritorijā. Tas bija nepatīkams pārsteigums visiem amerikāņu plānu pretiniekiem, tostarp arī Krievijai.

Taču 2008. gada sākumā premjers Fico izklāstīja Slovēkijas negatīvo attieksmi pret ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu izvietošānu Čehijā un Polijā, skaidrojot savu viedokli ar noskaņojumu slovēku sabiedrībā un ar to, ka eiropieši nevar piekrist citu valstu (ASV) karaspēku ienākšanai Eiropā.¹ Ar šādu pozīciju Slovēkija atkal radījusi pārsteigumu, bet tad – pretraķešu aizsardzības sistēmas atbalstītājus. Varbūt Bratislavas oficiālās pozīcijas maiņa šajā jautājumā skaidrojama tikai ar konsekvences trūkumu Slovēkijas ārpolitikā. Bet rodas aizdomas, ka ārpolitiskās pozīcijas maiņu ietekmēja stingra pretreakcija no Krievijas puses attiecībā uz pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu izvietošānu Centrālajā Eiropā. Ņemot vērā to, ka daudzas jaunās ES dalībvalstis atbalsta ASV plānus un pat piedāvā savu teritoriju, lai izvietotu amerikāņu sistēmas elementus, tad Slovēkijas pozīcija atkal izceļas uz kopējā fona. Protams, Bratislavas pašreizējā pozīcija šajā jautājumā atbilst Maskavas interesēm, jo līdz ar to rodas pamats sava veida pretestības kustībai ES un NATO iekšienē pret amerikāņu plāniem izvietot pretraķešu aizsardzības sistēmas elementus Eiropā.

Slovēkija ir viena no nedaudzajām jaunajām ES dalībvalstīm, kura atbalsta Krievijas pozīciju Kosovas neatkarības jautājumā. Oficiāli Bratislava pamato savu nostāju šajā jautājumā ar to, ka tā jau agrāk uzsvērusi nepieciešamību atrisināt Kosovas problēmu tikai uz Belgradas un Prištinas konsensa pamata. Bet tāpēc, ka Kosova pasludinājusi savu neatkarību, neņemot vērā protestus Serbijā, Slovēkija nevar uzskatīt šo soli par leģitīmu.² Savukārt, praktiski visas citas jaunās ES dalībvalstis nav tik principiālās Kosovas jautājumā, un gandrīz uzreiz atzinušas tās neatkarību.

Iespējams, Slovēkijas īpašā pozīcija Kosovas jautājumā skaidrojama ne tikai ar principālītāti, bet arī ar to, ka pašā Slovēkijā dzīvo procentuāli liela ungāru etniskā grupa, kura labprāt pievienotos Ungārijai.³ Ņemot vērā to, ka dabasgāzes un naftas maģistrāles iet pārsvarā pa Slovēkijas dienvidiem, kur dzīvo etniskie ungāri, tad zaudēt šīs teritorijas Bratislavai īpaši negribētos. Taču, neskatoties uz Kosovas precedenta iespējamo bīstamību Slovēkijai, diez vai Eiropas Savienības iekšienē ir iespējamas valstu robežu maiņa. Tāpēc Slovēkijas pozīcija Kosovas jautājumā izskatās vairāk pēc reveransa Maskavas pusē, jo Bratislava tāpat, kā visas citas jauno ES dalībvalstu galvaspilsētas, varēja atzīt Kosovas

¹ Лычѳв Д. Словаки, по мнению премьера Фицо, настроены против радара в Чехии. *Radio Praha*, 31.03.2008. <http://www.radio.cz/ru/novosti/102528> (Skat.: 12.04.2008.)

² Groch M. Slovakia Takes a Cautious Line on Kosovo Independence. *Insight Central Europe*, 22.02.2008. <http://incentraleurope.radio.cz/ice/article/101193> (Skat.: 12.04.2008.)

³ Ivanji A. Martti Ahtisaari's Compromise Proposal for the Kosovo. *Eurotopics*, 12.03.2007. http://www.eurotopics.net/en/magazin/magazin_archiv/kosovo_2007_03/debate_kosovo_2007_03/ (Skat.: 12.04.2008.)

neatkarību un neviens to īpaši neizceltu, taču Kosovas neatkarības pretinieku esamība Centrālajā Eiropā gan stiprina Krievijas pozīcijas šajā jautājumā.

ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu izvietošanā Polijā un Čehijā, kā arī Kosovas problēma ir nozīmīgākie jautājumi, kur Slovēkijas pozīcijas krasi atšķiras no citu jauno ES dalībvalstu pozīcijām, un kuras dīvainā kārtā sakrīt ar Maskavas nostāju. Bet tie nav vienīgie jautājumi, kur Slovēkijai un Krievijai ir līdzīgi uzskati, piemēram, savulaik Slovēkija bija vienīga ES dalībvalsts Centrālajā Eiropā valsts, kura iestājās pret ES miera uzturēšanas misiju Moldovā, kā arī Bratislava daudz skeptiskāk izturas pret PSRS lomas pārskatīšanu Otrā pasaules kara laikā, kas ir tik aktuāli mūsdienu Centrālajā un Austrumeiropā. Šo sarakstu varētu turpināt un turpināt.

Kopumā, jāsaprot, ka Slovēkijas gadījums ir viena no košākajām ilustrācijām tam, kā valsts enerģētiskā atkarība nosaka ārpolitisko patstāvības līmeni. Situācija ir unikāla arī tāpēc, ka tiek radīts iespaids par to, ka Slovēkija labprāt, praktiski bez jebkādas piespiešanas atbalsta Krievijas uzskatus daudzos svarīgos jautājumos. Tas, protams, zināmā mērā apgrūtina Slovēkijas nacionālo interešu atdalīšanu no energoresursu piegādātājvalsts – Krievijas Federācijas – nacionālajām interesēm. Taču nekoncekvence ārpolitikā un bieža pozīcijas maiņa ļauj runāt par Slovēkijas ārpolitikas augsto ietekmējamības līmeni. Un šī ietekmētāja lomu spēlē tieši Krievijas Federācija, kura ar ekonomisko un enerģētisko instrumentu palīdzību dod signālus Slovēkijas valdošajām aprindām, kā vajadzētu reaģēt uz Krievijas nacionālajām interesēm svarīgiem starptautiskajiem jautājumiem.

Ungārija

Šajā pētījumā Ungārija kalpo kā piemērs tādai valstij, kura ir mazāk atkarīga no Krievijas energoresursu piegādēm. Jā, atšķirībā no Latvijas un Slovēkijas, Ungārijas enerģētiskās atkarības līmenis no Krievijas dabasgāzes ir viens no zemākiem jauno ES dalībvalstu starpā, bet tik un tā tas tomēr ir pietiekami augsts, jo aptuveni 80% Ungārijai nepieciešamās dabasgāzes nāk tieši no Krievijas energogiganta „Gazprom”.¹ Tāpēc Ungārijas atkarības līmenis ir tikai relatīvi zems. Sākot pētīt Ungārijas un Krievijas attiecības, uzreiz jāatzīmē tas, ka pēdējos gados uz pārējo jauno ES dalībvalstu fona tās izskatās citādākas. Šis apstāklis padara Budapeštas un Maskavas attiecību analīzi īpaši interesantu. Diezgan neparastas ir arī Krievijas kompānijas „Gazprom” aktivitātes Ungārijā, tāpēc būtu lietderīgi apskatīt tos momentus, kuros ir vērojama uzņēmuma „Gazprom” īpašā attieksme pret Ungāriju un tās enerģētisko tirgu.

¹ Cohen A. Europe's Strategic Dependence on Russian Energy. *The Heritage Foundation*, 05.11.2007. <http://www.heritage.org/Research/Europe/bg2083.cfm> (Skat.: 15.04.2008.)

Taču vispirms neliels ieskats Ungārijas iekšējā enerģētiskajā tirgū. Ar dabasgāzes un naftas pārdošanu galapatērētājiem, transportēšanu un infrastruktūras uzturēšanu Ungārijā nodarbojas kompānija „MOL”. Uzņēmums „MOL” ietilpst kompāniju grupā „MOL Group”, kuras sastāvā atrodas arī slovāku energokompānija „Slovnafit” un ungāru kompānija „Tisza Chemical Group”. „MOL Group” stratēģiskais partneris ir vadošā energokompānijā Horvātijā „INA”. 2007. gadā „MOL Group” kapitalizācija sastādīja 14 miljardus ASV dolāru, bet kompānijas tīrā peļņa – 1,116 miljards ASV dolāru, kas ir par 10% vairāk, nekā pērn. 2006. gada decembrī „MOL Group” kļuva par 100% privāto uzņēmumu.¹ Pēc oficiāliem datiem kompānijas „Gazprom” un arī citu Krievijas energokompāniju īpašumā nav nozīmīgu „MOL Group” akciju daļu. Taču tas nenozīmē, ka „Gazprom” īpašumā nav enerģētisko aktīvu Ungārijā - par to detalizēti nedaudz vēlāk.

Krievijas dabasgāzes monopolam „Gazprom” ir īpašas attiecības ar Ungāriju. Pēc dažu ekspertu atzinuma, šai valstij „Gazprom” vadība „simpatizē”. Lai saprastu šo „īpašu labvēlību” pret Budapeštu, vajadzētu analizēt kompānijas „Gazprom” un tās ungāru partneru attiecības, noteikt krievu gāzes giganta intereses Ungārijā, kā arī esošos aktīvus un to izmantošanu „Gazprom” stratēģisko mērķu sasniegšanā.

Pēdējos gados par Ungāriju arvien biežāk runā kā par Ukrainas mantinieci krievu dabasgāzes transportēšanas jomā. Šīm runām deva pamatu lielākās ungāru bankas „OTP Bank” 10% akciju pārošana bijušajam „Gazprom” pārstāvniecības Ungārijā vadītājam Mergetam Rahimkulovam. Tas notika 2008. gada janvārī. Bankas 10% akciju vērtība, pēc Budapeštas fondu biržas datiem, sastāda aptuveni 1,5 miljardu ASV dolāru. Pēc neoficiālās informācijas Rahimkulovs varēja palīdzēt savam bijušajam darba dēvējam – kompānijai „Gazprom”, piedaloties lielo gāzes krātuvju būvēšanas projektos, tādejādi mazinot iespējamus „Gazprom” zaudējumus, ja Ungārijas teritorijā tiks uzbūvēts alternatīvais gāzesvads „Nabucco”.²

Ungārijas nozīme krievu dabasgāzes transportēšanā uz Rietumiem skaidrojama ar nodokļu atmaidēm, kuras savulaik Budapešta piešķīrusi visiem ārvalstu investoriem, kas savu kapitālu ieguldīja ungāru ekonomikā. 2002. gada rudenī Ungārijas valdība piedāvāja ārzemniekiem, kuri līdz 2003. gada 1. janvārim reģistrēs savas firmas Ungārijā, maksāt ienākuma nodokli 3% apmērā. Piemēram, galvenās krievu energoresursu tranzītvalsts – Ukrainas – ienākuma nodokļa likme sastādīja 30%. Neskatoties uz laika trūkumu, daudzi uzņēmēji paspēja pierēģistrēt savas kompānijas Ungārijā. 2002. gada 5. decembrī nelielajā Čabdu ciematā tika reģistrēta firma „Eural Trans Gas”, kuras pamatkapitāls sastādīja 2 miljonus ungāru forintu jeb aptuveni 13 000 ASV dolāru. Kompāniju dibinājuši trīs rumāņi –

¹ MOL Plc. *Annual Report 2007*. <http://www.mol.hu/repository/384294.pdf> (Skat.: 15.04.2008.)

² Макеев Н. Голубой Дунай. *Компания*, № 498, 11.02.2008.

Luīza Lukača, Mihajs Savu, Anka Negreanu – un Izraēlas pilsonis Zeevs Averbuhs-Gordons. Par „Eural Trans Gas” ģenerāldirektoru kļuvis bijušais Ungārijas izglītības ministrs Andrašs Knops. Neilgi pirms kompānijas dibināšanas ukraiņu kompānijas „Naftogaz Ukraini” vadītājs Jurijs Bojko un Andrašs Knops parakstīja Maskavā līgumu par Centrālās Āzijas dabasgāzes padevi ukraiņu patērētājiem. Jau pēc mēneša „Eural Trans Gaz” sāka pārdot dabasgāzi Ukrainas pusei. Pēc vairāku ekspertu atzinuma, aiz „Eural Trans Gaz” dibināšanas stāvēja „Gazprom”, kura vadība jau sen izmantojusi Ungāriju savās komerciālajās interesēs. Tā, piemēram, savulaik ar Budapeštu bija saistīta tādu kompāniju darbība, kā „Intergazkomplekt” un „Interprokom”, kas nodarbojās ar aprīkojuma pārdošanu kompānijai „Gazprom”, un kuru akcionāri bija „Gazprom” vadītāja Rema Vjahireva un kompānijas dibinātāja un bijušā Krievijas premjerministra Viktora Černomirdina radnieki.¹

Pēc kompānijas „Heritage Capital Management” novērtējuma, 2003. gada „Gazprom” zaudējumi no „Eural Trans Gaz” darbības sastādīja 760 miljonus ASV dolāru, bet Krievijas budžets nesaņēma vairāk nekā 180 miljonus ASV dolāru.² Tomēr „Eural Trans Gaz” darbojās līdz 2005. gadam, kamēr Ungārijā bija spēkā ienākuma nodokļa atlaides. Pēc preferenču atcelšanas „Eural Trans Gaz” funkcijas sāka pildīt Šveicē reģistrētais uzņēmums „RosUkrEnerg”.

Nodokļu atlaižu darbības laikā daudzi bijušie „Gazprom” menedžeri pārcēlās uz dzīvi Ungārijā. Īpaša uzmanība jāpievērš nozīmīgākajam no viņiem – bijušajam „Gazprom” pārstāvim Megdetam Rahimkulovam. Viņš ir viens no bagātākajiem cilvēkiem Ungārijā. Arī pēc savas aiziešanas no „Gazprom” viņš turpinājis cieši sadarboties ar šo kompāniju. Sākumā Rahimkulovs ar savas kompānijas „Kafijat Kft” starpniecību nopircis no „Gazprombank” 100% ungāru bankas „AEB Bank” akciju. Šis pirkums palīdzēja viņam turpināt savas uzņēmējdarbības attīstību, nodarbojoties galvenokārt ar dažādu aktīvu pārpārdošanu. Vēlāk Megdeta Rahimkulova īpašumā nonāca lielas akciju paketes ķīmiskajā kombinātā „Borsod Chem” un telekomunikācijas kompānijā „Antenna Hungaria”. Ķīmisko ražotni viņš arī savulaik „mantojis” no „Gazprom”, vēl 2000. gadā Rahimkulovs nopircis „BorsodChem” „Gazprom” meitasuzņēmuma „SIBUR” vajadzībām, bet vēlāk viņš pats to izpircis. Ja savulaik „Gazprom” nopircis „BorsodChem” par 50 miljoniem ASV dolāru, un arī pats Rahimkulovs vēlāk nopircis šo uzņēmumu par to pašu cenu, tad 2006. gadā britu investīciju fonds „Permira” samaksājis Rahimkulovam par „BorsodChem” akciju kontrolpaketi jau 230 miljonus ASV dolāru.³

¹ Makeev H. Голубой Дунай. *Компания*, № 498, 11.02.2008.

² Ibid.

³ Ibid.

Nereti Megdets Rahimkulovs darbojās tikai „Gazprom” interesēs. 2007. gadā viņš samaksājis vairāk nekā 1 miljardu ASV dolāru par 6% ungāru naftas kompānijas „MOL” akciju.¹ Pēc Ungārijas enerģētiskā tirgus speciālistu viedokļa, šo akciju paketi Rahimkulovs nopircis tieši „Gazprom” vajadzībām, skaidrojot viņa starpniecību ar „Gazprom” nevēlēšanos oficiāli iegādāties „MOL” kapitāldaļas, baidoties no iespējamām ES soda sankcijām sakarā ar energoresursu pārdošanas kompāniju atdalīšanu no resursu transportēšanas uzņēmumiem. Bet ar Rahimkulova „MOL” akciju daļas palīdzību „Gazprom” varētu kontrolēt dažas gāzesvadu maģistrāles savām vajadzībām, nepārkāpjot ES likumdošanu.²

Savā darbā Ungārijā kompānija „Gazprom”, protams, izmanto ne tikai slepenās shēmas un starpnieku palīdzību, bet arī tiešās investīcijas. Krievu dabasgāzes gigantom jau pieder vesela rinda lielu rūpniecisko objektu Ungārijā. Piemēram, „Gazprom” apmainīja 25% daļību Dienvidkrievijas gāzes atradnes apgūšanu pret koncernam „E.ON Ruhrgaz” piederošiem aktīviem Ungārijā. „Gazprom” saņēmis 50% gāzes uzņēmumos „E.ON Foldgaz Trade” (gāzes vairumtirdzniecība un mārketing) un „E.ON Foldgaz Storage” (gāzes pazemes glabāšana), kā arī 25% reģionālajā elektroenerģētikas un gāzes kompānijā „E.ON Hungaria”.

Ar ko var skaidrot „Gazprom” īpašu ieinteresētību Ungārijas enerģētikas aktīvu pirkšanā? Liekas, atbilde meklējama tajā, ka dažas eiropiešu enerģētiskās kompānijas – austriešu „OMV”, ungāru „MOL”, turku „Botas”, bulgāru „Bulgargaz” un rumāņu „Transgaz” – pašlaik kopīgi realizē gāzes vada „Nabucco” būves projektu. Šī gāzes vada projektētā jauda ir 31 miljards kubikmetru gadā, kas ies no Kaspijas šelfa uz Eiropu caur Turciju un Balkāniem. Gāzesvada funkcionēšana pazeminās Eiropas Savienības atkarību no Krievijas energoresursu padeves, tādejādi šī projekta realizācija nonāk pretrunā ar Maskavas interesēm. ES jau akceptējusi „Nabucco” finansēšanas plānu, projekta aptuvenā cena ir 5,1 miljardi ASV dolāru, pēc prognozēm, gāzesvada būvēšanas darbi tiks pabeigti 2012. gadā. „Nabucco” konkurē arī ar krievu „Gazprom” un itāļu „ENI” projektēto gāzesvadu „South Stream”, kurš ies caur Melno jūru un Balkāniem uz Rietumeiropu. Pēc „Gazprom” aprēķiniem, „South Stream” gāzesvada jauda sastādīs aptuveni 30 miljardus kubikmetru gadā. Šī projekta realizācijā ļoti ieinteresēta ir Itālija, kura to aktīvi virza Eiropas Savienības struktūrvienībās. No vienas puses – itāļu lobijs ES varas institūcijās un no otras – gāzes infrastruktūra Ungārijā, varētu ļaut kompānijai „Gazprom” pārorientēt savu dabasgāzes eksportu no Ukrainas teritorijas uz jauno „South Stream” maršrutu. Šī projekta realizācija nestu Krievijai uzreiz divus labumus: pirmkārt, būtu izbeigta Maskavas atkarība no Kijevas gāzes tranzīta jautājumā, un, otrkārt, tuvība eirozonas tirgum nestu lielāku peļņu kompānijai „Gazprom”.

¹ Lukas E. *The New Cold War. How the Kremlin Menaces Both Russia and the West*. London: Bloomsbury, 2008, p. 233.

² Makeev H. Голубой Дунай. *Компания*, № 498, 11.02.2008.

Šodienas situācijā Maskavai jādabojas īpaši aktīvi un ātri, jo jau 2012. gadā, iespējams, savu darbu sāks „Nabucco”, kas varētu samazināt „South Stream” rentabilitāti, ja tas tiktu iedarbināts vēlāk, nekā „Nabucco”. Pie tam, nedrīkst aizmirst lielo skepsi Eiropas sabiedrībā attiecībā pret „South Stream” projektu, kas kopā ar citu krievu projektu – „North Stream”, vēl vairāk palielinātu Eiropas atkarību no krievu energoresursu piegādes.

Pēc kompānijas „Gazprom” interešu un tās Ungārijā esošo enerģētisko aktīvu noteikšanas un analīzes, tālāk nepieciešams noskaidrot, kādā veidā Maskava virza savas nacionālās intereses Ungārijā. Lai to izdarītu, vajadzētu apskatīt pašlaik pie varas esošās ungāru politiskās elites attieksmi pret krievu enerģētiskā giganta aktivitātēm Ungārijā un iespējamajām saiknēm ar to, kā arī aplūkot pēdējo gadu bilaterālās politiskās attiecības starp Budapeštu un Maskavu.

Pašlaik pie varas esošais Ungārijas premjerministrs Ferencs Ģurčāns ieņēmis savu posteni 2004. gada septembrī. Tajā laikā Ungārija atradās sarežģītā ekonomiskā un sociālā situācijā, iestāšanās Eiropas Savienībā prasīja no ungāru valdības izpildīt bezdeficīta valsts budžetu, tas, savukārt, mazinājis valsts izdevumus sociālajai sfērai. Ungārijas ekonomikas atdzīvināšanai bija nepieciešamas ārzemju investīcijas. Tāpēc Ģurčāna vadītā Sociālistu partija savā politiskajā programmā akcentē Ungārijas attiecību stiprināšanu ne tikai ar Rietumeiropu, bet arī ar Krieviju.¹

Premjerministrs Ferencs Ģurčāns ir viens no bagātākiem cilvēkiem Ungārijā, pirms savas politiskās karjeras sākšanas viņš bija samērā liels uzņēmējs, kas kapitālu uzkrājis, privatizējot valsts īpašumā esošos uzņēmumus. Tādejādi, kā atzīmē politiskie analītiķi, Ģurčānam ir raksturīga uzņēmēja pieeja politisko jautājumu risināšanā. Ferencs Ģurčāns politiskais sabiedrotais – Brīvo Demokrātu partijas līderis Janošs Koka pagātnē arī bijis veiksmīgs uzņēmējs. Tieši Janošs Koka, būdams Ungārijas ekonomikas ministrs, atbild par valsts attiecībām ar krievu dabasgāzes monopolu „Gazprom”.² Analizējot Ungārijas premjerministra izteikumus par „Gazprom” darbību Ungārijas iekšējā enerģētikas tirgū un Eiropas Savienībā kopumā, liekas, ka viņš uztver to vairāk kā uzņēmējs, nevis kā politiķis. Lieki teikt, ka Kremļis ir apmierināts ar tādu Ungārijas valdības pozīciju.

Bilaterālās attiecības starp Maskavu un Budapeštu atdzīvinājās tieši Ferencs Ģurčāns nākšana pie varas. Divu valstu attiecību stiprināšanā savu lomu nospēlēja ne tikai labie cilvēciskie kontakti starp Krievijas prezidentu Vladimiru Putinu un Ungārijas premjerministru Ferencu Ģurčānu, bet arī Ungārijas īpašais ārpolitikas ceļš. Politologs Vladimirs Sokors nosaucis Ungārijas pašreizējo ārpolitisko virzienu par „trešā ceļa” kursu.

¹ Socor V. Putin-Gyurczany Meeting Steers Hungary's Government on the „Third Path”. *Eurasia Daily Monitor*, 21.09.2006. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371466 (Skat.: 15.04.2008.)

² Ibid.

Īstenībā, šis virziens nozīmē Ungārijas ārpolitisko kursu starp Rietumu institūcijām, kuru sastāvā atrodas Ungārija, un Krievijas Federāciju, ar kuru sadarboties ir ieinteresēts Ģurčāns un viņa tuvākie sabiedrotie. „Trešā ceļa” koncepts kādreiz jau bija populārs ungāru labējo un kreiso populistu starpā, taču pēc Ungārijas iestāšanās ES un NATO tas zaudējis jebkādu racionālu pamatu.¹ Taču ungāru valdības ciešā sadarbība ekonomikas un enerģētikas jomā ar Krieviju rada ilūziju par „trešā ceļa” kursa atjaunošanu Ungārijas ārpolitikā.

Attiecībās ar Budapeštu Maskava īpaši uzsver sadarbību enerģētikas jomā. Jāatzīmē, ka ekonomiskās saites starp abām valstīm ir nozīmīgas, bet, ņemot vērā Krievijas un Ungārijas ekonomisko potenciālu, nav sevišķi intensīvas. 2006. gadā tirdzniecības apgrozījums starp šīm valstīm sastādīja 8 miljardus ASV dolāru. Galvenokārt, sadarbība notiek gāzes un naftas sfērā, kodolenerģētikā, transporta jomā un banku sektorā. Atrodoties darba vizītē Budapeštā 2007. gada decembrī, Krievijas premjerministrs Viktors Zubkovs uzsvēris ambiciozu projektu trūkumu Krievijas un Ungārijas ekonomiskajās attiecībās.²

Kopš 2006. gada Maskava sākusī aktīvas konsultācijas ar Budapeštu par Ungārijas dalību „South Stream” gāzesvada būvēes projektā. Kremļis centās panākt ungāru puses piekrišanu, jo bija ieinteresēts iegūt savās rokās lielas dabasgāzes krātuves Ungārijas teritorijā. Neskatoties uz negatīvo reakciju Briselē un Vašingtonā, Budapešta ar lielu entuziasmu piekritusi piedalīties „South Stream” projektā. Gan Krievijas prezidents Vladimirs Putins, gan Ungārijas premjerministrs Ferencs Ģurčāns savas tikšanās laikā Sočos 2006. gadā īpaši atzīmēja to, ka, ja Ungārija piekritīs piedalīties „South Stream” projektā, tad tā pārvērtīsies par reģiona enerģētisko lielvaru. Šāds notikumu attīstības scenārijs iepriecinājis ne tikai ungāru premjeru, bet arī krievu prezidentu, kas, ļoti iespējams, liecina par Maskavas uzticību pašreizējai Ungārijas valdībai.

„South Stream” projektā par „reģionālo enerģētisko lielvaru” kļūst tā valsts, kuras teritorijā atradīsies gāzesvada funkcionēšanai nepieciešamās gāzes krātuves, un kur galvenais vads sadalīsies daudzos sīkākos vados, kuri ies dažādos virzienos – uz Itāliju un uz Vāciju. Gāzes vada sazarošanās vieta automātiski kļūtu par visa „South Stream” projekta centru. 2006. gadā sarunu laikā Krievija apliecināja, ka tieši Ungārija būs tā valsts, kuras krātuvēs glabāsies dabasgāze un kuras teritorijā gāzesvads sadalīsies un ies dažādos virzienos. Budapeštu iepriecināja šādas perspektīvas un tā piekrita sadarboties ar Maskavu „South Stream” projekta ietvaros. Taču 2007. gadā Maskava, mēģinot iesaistīt Austriju gāzesvada projekta realizācijā, tai piedāvājusi to pašu, ko savulaik apsolīja Ungārijai – dabasgāzes

¹ Socor V. Putin-Gyurczany Meeting Steers Hungary's Government on the „Third Path”. *Eurasia Daily Monitor*, 21.09.2006. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371466 (Skat.: 15.04.2008.)

² В. Зубков считает, что в экономических отношениях России и Венгрии необходимо ставить более амбициозные задачи. *ПРАЙМ-ТАСС*, 07.12.2007. <http://www.4delo.ru/inform/news/388878.html> (Skat.: 15.04.2008.)

glabāšanu un vada sadalīšanu Austrijas teritorijā. Protams, ka Krievijas rīcība izsaukusi zināmu neizpratni Ungārijas valdībā. Premjerministrs Ferencs Ģurčāns izteicis šaubas par Ungārijas dalību „South Stream” projektā un apšaubījis šī pasākuma panākumus gadījumā, ja Krievija pārorientēs dabasgāzes glabāšanu no Ungārijas uz Austriju. Bet sarunu procesa rezultātā 2008. gada 28. februārī Kremlī Ungārija un Krievija parakstīja vienošanos, saskaņā ar kuru Ungārija oficiāli pievienojās „South Stream” projektam. Pēc ekspertu prognozēm gāzesvada būvēšana sāksies jau 2008. gada beigās, bet pirmā gāze tiks transportēta jau 2013. gadā. Pēc vienošanās parakstīšanas Ferencs Ģurčāns atzīmējis, ka Krievija ar savu „South Stream” projektu bija daudz ātrāka par alternatīvo gāzesvadu atbalstītājiem.¹

Kopumā iespējams konstatēt, ka Krievijas un Ungārijas bilaterālajām attiecībām ir raksturīga tieši enerģētiska ievirze. Abas puses mēģina neapgrūtināt attiecības ar pagātnes jautājumiem, koncentrējoties tikai uz to, kas varētu padarīt ciešāku ekonomisko sadarbību. Pats Ferencs Ģurčāns raksturojis attiecības starp Budapeštu un Maskavu šādiem vārdiem: „Mēs sakām, ka vairāk pievērsīsimies nākotnei, nevis pagātnei, mazāk ideoloģijai, bet vairāk pragmatismam, mazāk politikai, vairāk ekonomikai”.² Abu pušu attieksmē darbojas merkantilisms un reālpolitika, savstarpēja izdevība ir pārāka par nacionālajām interesēm.

Atliek vien noskaidrot Budapeštas nostāju Krievijai svarīgos starptautiskajos jautājumos. Ņemot vērā nesen apspriesto Ungārijas un Krievijas attiecību raksturu, būtu lietderīgi sākt tieši ar enerģētikas jautājumiem. Kā jau tika atzīmēts iepriekšējās nodaļās, lai nodrošinātu enerģētiskās lielvaras statusu, Krievijai nepieciešams saglabāt Kaspijas jūras baseina energoresursu transportēšanas ceļus savās rokās. Gāzesvads „Nabucco” ir tāds alternatīvais ceļš, kurš apdraud Maskavas intereses šajā jomā. Neskatoties uz ļoti ciešu sadarbību enerģētikas jomā, Krievijai neizdevās pārliecināt Ungāriju atteikties no dalības „Nabucco” projektā. Iespējams, Kremlim pat nebija tāda mērķa, jo Budapeštas atteikums no „Nabucco” izskatītos pārāk sirreāli un izsauktu pārāk asu reakciju Briselē un Vašingtonā. Gāzes vads „Nabucco” ir visas Eiropas Savienības mēroga projekts, tāpēc tā likvidācija ir maz ticama. Taču Maskava var mēģināt dažādi kavēt projekta ātrāku attīstību. Iekavēt projekta realizāciju Krievija var, piemēram, demoralizējot tā dalībniekus ar daudz pievilcīgāku piedāvājumu („South Stream”) un mazinot ticību projekta veiksmīgai realizācijai.

Pēc Ungārijas principiālās piekrišanas piedalīties „South Stream” gāzes vada būvē, ungāru premjerministrs Ferencs Ģurčāns nosaucis projektu „Nabucco” tikai par fantāzijām, savukārt, „South Stream” - par reālu rīcību. Šie vārdi izraisīja vērienīgu reakciju Eiropas

¹ Белов С. Безальтернативный «Южный поток». *Российская Газета*, № 4601, 29.02.2008.

² Премьер Венгрии Ф.Дюрчань признал, что российский газопроводный проект «Южный поток» обошел Nabucco. *ПРАЙМ-ТАСС*, 28.02.2008. <http://www.prime-tass.ru/news/show.asp?id=762084&ct=news> (Skat.: 15.04.2008.)

politiskajās aprindās. Ilgu laiku daudziem nebija skaidrs, vai šī Ungārijas skepse vainagosies ar Budapeštas izstāšanos no „Nabucco” projekta vai arī tā ir tikai ungāru premjerministra emocionāla reakcija uz projekta lēno attīstību. Ģerčāna vārdi, kas tika teikti neilgi pēc viņa tikšanās ar Vladimiru Putinu, bija liela Maskavas morālā uzvara cīņā pret alternatīvo gāzes vadu. Lai arī vēlāk Ferencs Ģerčāns apliecināja Ungārijas dalību „Nabucco” projektā, tomēr nenoteiktības laiks bija zaudēts un arī skepse attiecībā pret gāzes vada projekta realizāciju tikai palielinājusies. Skaidrs, ka tik skeptiski izsacīties par „Nabucco” projektu mudinājis krievu rokās esošais enerģētiskais ierocis, taču šī ieroča funkcija bija nevis Ungārijas premjera biedēšana, bet viņa pievilināšana, solot milzīgas priekšrocības, ko sniegtu viņa valstij dalība „South Stream” projektā.

Kas attiecas uz Ungārijas pozīciju jautājumos par Krievijai svarīgu starptautiskās politikas realizēšanu, tad šajā gadījumā Maskavas un Budapeštas intereses nesakrīt. Piemēram, Ungārija principā būtu gatava ierīkot savā teritorijā amerikāņu pretraķešu aizsardzības elementus gadījumā, ja Čehija vai Polija atteiktos to darīt. Kā pierādījums Ungārijas gatavībai stiprināt Eiropas kopējo drošību var tikt uzskatīts ungāru valdības 2006. gada lēmums būvēt savā teritorijā NATO pretraķešu sistēmas elementu – radiolokācijas staciju. Tādējādi Budapešta nepiekrīt Maskavai, ka ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu būve Centrālajā un Austrumeiropā apdraudētu Krievijas drošību.

Ungārija arī nepiekrīt Krievijas nostājamai Kosovos problēmas risināšanā. 2008. gada martā Ungārija atzinusi Kosovos neatkarību. Iespējams, Budapeštas pozīcija šajā jautājuma skaidrojama ar ungāru etnisko minoritāšu iespējamo tieksmi apvienoties savā vēsturiskajā dzimtenē. Īpaši daudz etnisko ungāru dzīvo Rumānijā, Serbijā un Slovākijā. Viņi dzīvo galvenokārt pie Ungārijas robežām, kas būtiski atvieglo to iespējamo apvienošanos ar Ungārijas valsts teritoriju.¹ Tāpēc, iespējams, nākotnē Kosovos neatkarības jautājums var kalpot par izdevīgu argumentu Budapeštas rokās etnisko ungāru ceļam pievienoties Ungārijai.

Maskavas interesēs ir nepieļaut Ukrainas un Gruzijas integrāciju Ziemeļatlantijas aliansē. Šajā jautājumā Ungārijai ir interesanta pozīcija. Daudzu bilaterālo tikšanos laikā Ungārijas oficiālās amatpersonas apliecināja savu gatavību atbalstīt Kijevas centienus iestāties NATO. Eiroatlantiskās integrācijas jautājumā Ungārija sadarbojās ar Ukrainu gan politiskajā, gan militārajā jomā. Taču NATO samita laikā 2008. gada aprīlī Bukarestē Ungārija bija vienīgā Centrāleiropas valsts, kas atbalstīja Vācijas un Francijas iebildumus attiecībā pret NATO

¹ Ivanji A. Martti Ahtisaari's Compromise Proposal for the Kosovo. *Eurotopics*, 12.03.2007. http://www.eurotopics.net/en/magazin/magazin_archiv/kosovo_2007_03/debate_kosovo_2007_03/ (Skat.: 12.04.2008.)

dalības rīcības plāna (MAP) piešķiršanu Ukrainai un Gruzijai.¹ Budapeštas pozīcija šajā jautājumā liekas aizdomīga. Ņemot vērā Maskavas aso pretestību Ukrainas un Gruzijas eiroatlantiskajai integrācijai, nedrīkst izslēgt to, ka Ungārijas pozīciju ietekmējusi tieši Krievijas nostāja.

Kopumā, analizējot Ungārijas un Krievijas bilaterālās attiecības, kā arī Krievijas un kompānijas „Gazprom” darbību un intereses Ungārijā, iespējams secināt, ka enerģētiskās atkarības ietekme uz valsts ārpolitisko patstāvību Ungārijas gadījumā vērojama mazākajā apjomā, nekā, piemēram, Slovākijas gadījumā. Kaut vai Ungārijas atkarības līmenis no Krievijas importētas dabasgāzes ir relatīvi zemāks, nekā citās jaunajās ES dalībvalstīs Centrālajā un Austrumeiropā, taču tas joprojām ir pietiekami augsts, lai ļautu runāt par tā ietekmi uz Ungārijas ārpolitiku. Kompānija „Gazprom” ar katru gadu tikai palielina savu ietekmi ungāru enerģētikas jomā, iegādājoties arvien vairāk un vairāk enerģētisko aktīvu Ungārijā. Tas liecina par to, ka Krievija patiešām izvēlējusies Ungāriju par sava ambiciozā gāzesvada „South Stream” projekta centru Centrāleiropā. Tas nozīmē, ka tuvākajos gados Krievijas ietekme Ungārijas politiskajās aprindās tikai palielināsies. Attiecībās ar Budapeštu Maskava izmanto savas enerģētiskās iespējas kā vilinājumu, nevis kā draudu, atšķirībā no saviem principiem dažās citās Eiropas valstīs. Rodas iespaids, ka tāda situācija, kā mūsdienā Ungārijā, Krievijai ir vajadzīga vairāk, nekā Krievija Ungārijai. Ungāru valdība ar Ferencu Ģurčānu priekšgalā izvēlējas pragmatisku pieeju attiecību veidošanai ar Krieviju, kas padara Ungārijas enerģētiskās atkarības izmantošanu tās ārpolitiskās pozīcijas ietekmēšanai par ļoti produktīvu, jo Krievijai pašā svarīgākajā jautājumā – enerģētikā – Budapešta ir drošs Maskavas sabiedrotais.

Polija

Polijā līdzīgi Ungārijai ir relatīvi zemākā atkarība no Krievijas energoresursu padeves jauno ES dalībvalstu starpā. Aptuveni 70% Polijā patērētās dabasgāzes nāk no Krievijas energomonopola „Gazprom”.² Šis rādītājs ir tikai par 10% zemāks, nekā jau iepriekšējā nodaļā minētajai Ungārijai. Neskatoties uz enerģētiskās atkarības līmeņa līdzību, Varšavas bilaterālajām attiecībām ar Maskavu ir gandrīz pretējs raksturs, nekā tas ir Budapeštai. Pētnieki Marks Leonards un Niku Popesku pieskaitījuši Poliju pie „jaunajiem aukstajiem karotājiem”, tādējādi uzsverot Polijas vadītāju kareivīgo retoriku pret Krieviju, kā arī Maskavas un Varšavas attiecību vispārējo sarežģītību. Šajā nodaļā tiks aplūkoti ne tikai tādi

¹ Socor V. Ukrainian and Georgian Membership Prospects Intensely Debated at NATO Summit *Eurasia Daily Monitor*, 04.04.2008. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372944 (Skat.: 15.04.2008.)

² Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007, p. 49.

tradicionāli jautājumi, kā valsts enerģētiskais sektors un kompānijas „Gazprom” aktivitātes un intereses Polijā, bet arī tiks mēģināts atrast iemeslu tam, kāpēc Polijas un Krievijas attiecības pēdējos gados kļuvušas tik saasinātas. Tieši atbilde uz šo pēdējo jautājumu palīdzēs noteikt enerģētiskās atkarības izmantošanas efektivitāti valsts ārpolitiskās patstāvības ietekmēšanā Polijas gadījumā.

Polijas dabasgāzes resursi nodrošina tikai trešdaļu no tai vajadzīgā apjoma. Gandrīz 90% no visa gāzes importa Polijā sastāda krievu dabasgāze. Katru gadu Polija ieved vairāk nekā 10 miljardus kubikmetru dabasgāzes, tajā skaitā arī 7 miljardus kubikmetru no Krievijas Federācijas.¹ Dabasgāzes padeves līgumi starp Krievijas kompāniju „Gazprom” un Polijas dabasgāzes monopolu „PGNiG” tiek noslēgti uz 25 gadiem, viens no tik ilglaicīgu līgumu noslēgšanas iemesliem ir tas, ka vidējā cena krievu gāzei joprojām ir trešdaļu zemāka, nekā holandiešu vai norvēģu dabasgāze.

Vajadzētu atzīmēt, ka dabasgāzes daļa valsts enerģētiskajā bilancē Polijā ir aptuveni 10%, tas ir viens no zemākiem rādītājiem Centrālajā un Austrumeiropā. Analizējot Polijas enerģētikas tirgu, dabasgāzes nelielo īpatsvaru tajā var skaidrot ar to, ka pašā Polijā ir energoresursu – akmeņogļu – atradnes, un tāpēc ievērojamu daļu poļu nacionālajā enerģētikā sastāda tieši akmeņogles. Saskaņā ar pieņemto valdības programmu „Polijas enerģētiskā politika līdz 2020. gadam”, dabasgāzes daļa enerģētikas tirgū pakāpeniski pieaugs līdz 15-25%, galvenokārt pateicoties importa apjomu pieaugumam. Pēc poļu ekspertu prognozēm, dabasgāzes patēriņš Polijā jau 2010. gadā pārsniegs 25 miljardus kubikmetru, tas ir divreiz vairāk, nekā 20. gs. 90. gadu otrajā pusē.²

Polijas dabasgāzes tirgū monopolstāvoklis pieder kompānijai „PGNiG”. Kompānija pieder Polijas valstij, tikai ļoti neliela akciju daļa pieder privātiem īpašniekiem. Krievu koncerns „Gazprom” oficiāli nav kompānijas „PGNiG” akcionārs, taču tas ir lielākais „PGNiG” partneris dabasgāzes tirdzniecības jomā. Polija saņem krievu gāzi ne tikai pa gāzes vadu „Jamala-Eiropa”, kas iet caur Baltkrievijas teritoriju, bet arī pa gāzes vadu, kas iet caur Ukrainu. 2003. gadā kompānija „PGNiG” noslēgusi līgumu par Centrālāzijas dabasgāzes padevēm ar kompāniju „Eural Trans Gas”, bet pēc tās likvidēšanas 2005. gadā ar dabasgāzes reeksportu starp Poliju un Ukrainu nodarbojas jau iepriekšējās nodaļās minētais uzņēmums „RosUkrEnergo”. Ir zināms, ka Ukrainas valdība ar Jūliju Timošenko priekšgalā mēģina izslēgt šo kompāniju no dabasgāzes pārdošanas shēmas starp kompāniju „Naftogaz Ukraini” un tās partneriem Centrālajā Āzijā, Krievijā, Polijā un Slovākijā. Jaroslava Kačiņska valdība atbalstīja ukraiņu kolēģu iniciatīvu, akcentējot „RosUkrEnergo” necaurspīdību. Taču 2008.

¹ Чичкин А. Газовый «Пасьянс» Польши. *Российская Газета*. <http://www.rg.ru/bussines/rinky/198.shtm> (Skat.: 20.04.2004.)

² Ibid.

gada aprīlī „PGNiG” kopā ar slovāku energokompāniju „SPP” paziņoja, ka atbalsta kompāniju „RosUkrEnergo” tās strīdos ar Ukrainas valdību.¹ Interesanti ir tas, ka poļu valsts energomonopols „PGNiG” oficiāli paziņojis par savu atbalstu kompānijai „RosUkrEnergo” pēc Polijas premjerministra Donalda Tuska vizītes Maskavā 2008. gada februārī. Tas, savukārt, varētu liecināt par Varšavas gatavību piekāpties Maskavas priekšā „RosUkrEnergo” jautājumā.

Nemot vērā apstākli, ka pašlaik Polija ir viena no galvenajām krievu dabasgāzes tranzītvalstīm, ir skaidrs, ka kompānijai „Gazprom” ir īpašas intereses šajā valstī. Krievijas energomonopola intereses saistītas galvenokārt ar dabasgāzes tranzīta jomu, tāpēc par vienu no svarīgākajiem jautājumiem energodialogā starp Poliju un Krieviju var uzskatīt gāzes vada „Jamala-Eiropa” darbību. Vada būve beidzās 1999. gadā, un jau 2000. gadā caur to kompānija „Gazprom” eksportēja 14 miljardus kubikmetru dabasgāzes. 2005. gada jūlijā Polijā sāka funkcionēt kompresorstacijas „Čchanuva” un „Šamotuli”, bet 2006. gada februārī – kompresorstacija „Zambruva”. Ar „Zambruvu” stacijas darbības sākumu gāzes vads „Jamala-Eiropa” sācis funkcionēt pilnā apjomā – transportējot 33 miljardus kubikmetru dabasgāzes gadā.² Šī gāzes vada nozīme saistīta ar to, ka pašlaik šis ir vienīgais alternatīvais ceļš krievu dabasgāzes eksportam uz Rietumeiropu, kas neiet caur Ukrainas teritoriju. Ir labi zināmas Kremļa vēlmes mazināt savu atkarību no Kijevas energoresursu transportēšanā. Šī vēlme viegli skaidrojama ne tikai ar to, ka pēdējos gados starp Maskavu un Kijevu arvien biežāk rodas politiskās domstarpības, bet arī ar to, ka Ukraina kā energoresursu tranzītvalsts ir diezgan nestabils partneris, nereti krievu energomonopols „Gazprom” apvairo savus ukraiņu partnerus dabasgāzes „nesankcionētā atņemšanā” jeb vienkārši runājot – gāzes zagšanā. Tāpēc 20. gs. 90. gados Krievija kopā ar Baltkrieviju, Poliju un Vāciju sāka realizēt jauna gāzes vada būves projektu. Gan baltkrievu, gan poļu partneri bija ieinteresēti šī vada būvē savu valstu teritorijā, jo tas deva iespēju piekļūt pie viena no lētākajiem kurināmiem – dabasgāzes, pie tam, krievu dabasgāzes tranzīts solīja sniegt ievērojamu peļņu Baltkrievijas un Polijas budžetam.

1993. gadā gāzes vada „Jamala-Eiropa” poļu daļas pārvaldīšanai tika dibināta kompānija „EuRoPol Gaz”, kur „Gazprom” daļa sastāda 48%.³ Prezidenta Vladimira Putina valdīšanas laikā, kad politiskās attiecības starp Krieviju un Poliju ievērojami pasliktinājās, poļu politiskajās aprindās palielinājās kompānijas „EuRoPol Gaz” darbības kritika. Radikāli noskaņotie labējie politiķi uzskatīja kompāniju „EuRoPol Gaz” un gāzes vadu „Jamala-Eiropa” par Krievijas iespēju tieši ietekmēt politiku Polijā. Tāpēc gāzes vada pilnvērtīgai

¹ Гавриш О. Запад ей не поможет. *Коммерсантъ Украина*, № 74, 25.04.2008.

² Газпром Экспорт. Ямал-Европа. <http://www.gazexport.ru/?pkey1=000020001200001> (Skat.: 20.04.2008.)

³ EuRoPol Gaz. The Firm. http://www.europolgaz.com.pl/english/firma_geneza.htm (Skat.: 20.04.2008.)

funkcionēšanai nepieciešamo infrastruktūras elementu (kompresorstaciju) būve zināmā mērā bija apgrūtināta. Piemēram, 2002. gadā „EuRoPol Gaz” poļu akcionāri atteicās veikt kompānijas akciju papildus emisiju, kuru pieprasījis „Gazprom”, lai pabeigtu gāzes kompresorstaciju būvi, un piedāvāja kompānijai „Gazprom” pašai par saviem līdzekļiem veikt stacijas būvdarbus.¹ Savu lomu šajā procesā nospēlēja arī gāzes disputs starp Krieviju un Ukrainu, kas norisinājās 2005. un 2006. gadu mijā. Šajos strīdos Polijas valdība pilnīgi atbalstīja Kijevu, uzskatot to par „Gazprom” šantāžas upuri. Arī poļu masu saziņas līdzekļos kompānijas „Gazprom” tēls kļuvis arvien negatīvāks un nepopulārāks. Gan pats „Gazprom”, gan tam piederošie uzņēmumi tika uzskatīti par Kremļa politiskās cīņas instrumentiem, kas var tikt pielietoti arī pret Poliju. Protams, daudzi politiķi Varšavā nevarēja atturēties neizmantojuši šādu noskaņojumu, lai palielinātu savu popularitāti vēlēšanu vidū. Taču, neskatoties ne uz poļu politiķu grūtībām, ne valsts kompāniju „PGNiG”, uzņēmumam „EuRoPol Gaz” 2006. gadā izdevās pabeigt un nodot ekspluatācijā kompresorstaciju „Zambruva”.

2007. gada vasarā Polijas valdība apvainoja kompāniju „Gazprom” mēģinājumos novest līdz bankrotam uzņēmumu „EuRoPol Gaz”. Poļu puse apgalvoja, ka „Gazprom” liedz kompānijai „EuRoPol Gaz” izmaksāt parādu krievu partneriem par piegādāto gāzi. Pēc Maskavas rēķiniem, „EuRoPol Gaz” parāds sastādījis 700 miljonus ASV dolāru. Varšava skaidrojusi šādu „Gazprom” rīcību ar tā vēlēšanos iegūt „EuRoPol Gaz” akciju kontrolpaketi, piespiežot poļu akcionārus pārdot savas akcijas.² Var teikt, ka tas bija asākais konflikts starp „Gazprom” un poļu energokompāniju „PGNiG”, taču 2007. gadā beigās poļu puse pilnīgi pretēji izmainīja savu atturīgo nostāju attiecībā pret kompāniju „Gazprom”. Polijas dabasgāzes monopols kompānija „PGNiG” piedāvājusi kompānijai „Gazprom” uzsākt sarunas par gāzes vada „Jamala-Eiropa” paplašināšanu, t.i. par otra paralēlā gāzesvada būvi. Arī kompānijai „PGNiG”, tāpat kā „Gazprom”, pieder 48% „EuRoPol Gaz” akciju, tāpēc poļu puse ir ieinteresēta šī uzņēmuma veiksmīgā darbībā nākotnē. Pēc ekspertu atzinuma, Polijas puse bija spiesta piedāvāt krieviem paplašināt gāzes vadu „Jamala-Eiropa”, ar to palielinot savu enerģētisko atkarību no Krievijas dabasgāzes tranzīta, jo ar laiku dabasgāzes transportēšanas apjomi gāzes vadā „Jamala-Eiropa” var ievērojami samazināties. Apjomu iespējamā samazināšanās ir saistīta ar jauna gāzesvada „Nord Stream” būvniecību. Tāpēc, palielinot gāzesvada „Jamala-Eiropa” tranzīta iespējas, Polija vēlētos pārorientēt Krievijas dabasgāzes plūsmu no „Nord Stream” uz „Jamala-Eiropa”.³ Bet jāatgādina tas, ka ar šo pašu

¹ Эмиссию EuRoPol Gaz заблокировали. *Ведомости*, № 108(671), 26.06.2002.

² Печко В. Газпром претендует на EuRoPol Gaz. *Взгляд*, 22.06.2007.
<http://www.vz.ru/economy/2007/6/22/89674.html> (Skat.: 20.04.2008.)

³ Цырлина Е. Польша заманивает «Газпром». *РБК Daily*, 23.10.2007.
<http://www.rbcdaily.ru/2007/10/23/tek/299527> (Skat.: 20.04.2008.)

piedāvājumu – paplašināt gāzesvadu „Jamala-Eiropa” – jau diezgan sen pie Maskavas virzījās Minska, bet „Gazprom” visu laiku atteica. Ņemot vērā to, ka „Gazprom” izdevās sasniegt zināmus panākumus baltkrievu gāzes tirgū, iegūstot savā īpašumā kompānijas „Beltransgaz” daļu, bet Polijā tai joprojām ir lielas problēmas sadarbībā ar poļu gāzes kompānijām, tāpēc Varšavas piedāvājums paplašināt gāzes vadu „Jamala-Eiropa” arī Maskavā tika noraidīts.

Ziemeļeiropas gāzes vads „Nord Stream” ir tas, kas būtiski ietekmējis attiecības starp Varšavu un Maskavu. Neskatoties uz to, ka šis projekts ir stratēģiski svarīgs kompānijai „Gazprom” un tās vācu partneriem – koncerniem „E.ON” un „BASF”, tas vairāk saistīts ar politisko attiecību veidošanos starp Poliju un Krieviju, nevis ar ekonomiskajām interesēm. Tāpēc tagad var pāriet pie Polijas un Krievijas politisko attiecību apskata pēc Polijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā. Lakoniski šīs attiecības var raksturot kā nemiitīgu lejuplīdi. Tik sliktas bilaterālās attiecības starp Maskavu un Varšavu, kādas tās ir vērojamas pēdējos gados, starp divām valstīm vēsturē nebija redzētas jau sen. Kā iemeslu tam var minēt trīs būtiskus faktoros.

Pirmais faktors ir vēsturiskais, tas īpaši asi uzliesmoja 2005. gadā, kad Krievija atzīmēja Otrā Pasaules kara 60. – to uzvaras gadadienu. Uz svinībām Maskavā citu līderu starpā tika uzaicināts arī Polijas prezidents Aleksandrs Kvasņevskis. Prezidents pieņēma šo aicinājumu un aizbrauca uz svinībām Maskavā. Poļu politikas eksperti atzīst, ka Kvasņevskis uzdrošinājās doties uz Maskavu tikai tāpēc, ka viņš neplānoja piedalīties prezidenta vēlēšanās, kas pēc tam notika Polijā. Ja Kvasņevskis domātu par savu turpmāko politisko karjeru, viņš droši vien nekad neuzdrošinātos braukt uz Uzvaras dienas svinībām Maskavā, jo šis solis bija ārkārtīgi nepopulārs poļu sabiedrībā. 2005. gadā veiktajās aptaujās liela daļa (45,8%) poļu respondentu atbildēja, ka prezidents Kvasņevskis pārstāvējis Maskavā nevis Poliju, bet tikai personiski sevi.¹ Polijā, tāpat kā citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, daudzi cilvēki uzskata Uzvaras dienu nevis par atbrīvošanas dienu, bet par padomju okupācijas sākuma datumu, tāpēc prezidenta Kvasņevska brauciens tika uzskatīts kā nacionālais pazemojums.

Šādas jūtas veicināja arī Krievijas oficiālais atteikums atzīt poļu virsnieku nošaušanu Katiņā 1940. gadā par poļu tautas genocīda aktu, kā arī Maskavas nevēlēšanās atvainoties par 1939. gadā noslēgtā t.s. „Molotova-Ribentropa pakta” slepeno protokolu, saskaņā ar kuru 1939. gada beigās Polijas neatkarīgā valsts tika likvidēta. Polijas sabiedrībā šāda Maskavas rīcība tikai vēl vairāk sagrāva Krievijas tēlu, bet Polijas politiķos veicināja pretkrieviskās

¹ Nowakowski M. Polska – Rosja. *Wprost*, No. 16(1168), 19.04.2005.

retorikas aktivizēšanos savās politiskajās programmās. Īpaši aktīva šajā ziņā izrādījās konservatīvā partija „Prawo i Sprawiedliwosc” ar dvīņu brāļiem Kačiņskiem priekšgalā.

Pasliktinoties attiecībām starp Maskavu un Varšavu, Polijas presē sāka parādīties raksti par to, ka Polija un Krievija ir mūžīgie pretinieki, ka poļu un krievu tautu draudzība un radniecība ir mīts, ka Krievijas tirgus nav īpaši svarīgs Polijas ekonomikai, ka Maskavas politikas īstais mērķis ir Varšavas apspiešana u.tml. Polija tika pieskaitīta pie rietumu civilizācijas ar tās demokrātiskām tradīcijām un cilvēktiesībām, bet Krievija – pie austrumu civilizācijas ar aziātiska tipa despotiju un represijām pret savu tautu un agresiju pret kaimiņvalstīm.¹

Polijas un Krievijas bilaterālo attiecību pasliktināšanās vēsturiskais faktors izpaužas tā, ka Polija ir vienīga Austrumeiropas valsts, kura vēsturiski uzskata sevi par Maskavai līdzvērtīgu starptautisko attiecību subjektu. Lai arī pēc Otrā Pasaules kara Varšava atradās Maskavas ietekmes sfērā, taču pirms un pēc tam tā mēģināja izplatīt savu ietekmi Austrumeiropas reģionā, kas, protams, no Kremļa bieži izsauca asu reakciju. Par apliecinājumu tam var uzskatīt nākamo faktoru.

Otrais faktors ir Ukraina, bet konkrētāk runājot – Polijas atbalsts „oranžajai revolūcijai” Ukrainā. Polijas valdība jau sen atbalstīja Ukrainas virzību Eiropas Savienībā un NATO, tāpēc tās atbalsts prorietumnieciski noskaņotajam partijas „Mūsu Ukraina” vadītājam Viktoram Juščenko 2004. gada prezidenta vēlēšanās nebija nekāds pārsteigums. Savukārt, atbalstot prokrieviski orientēto kandidātu Viktoru Janukoviču, Kremlis saprata to, ka rietumi atbalstīs viņa pretinieku – Viktoru Juščenko. Tomēr Krievijas prezidents Vladimirs Putins nebija gaidījis tik aktīvu atbalstu Viktoram Juščenko, it īpaši no Aleksandra Kvasņevska, kuru uzskatīja par personīgu draugu.

Pēc masu protesta akciju sākuma Kijevā, kad liela daļa ukraiņu nevarēja samierināties ar prezidenta vēlēšanu otrās kārtas rezultātu falsifikāciju, saskaņā ar kuru uzvarējis Viktors Janukovičs, Aleksandrs Kvasņevskis piedāvāja starpnieka pakalpojumus strīdā starp abiem Viktoriem – uzvarējušo Janukoviču un zaudējušo Juščenko. Tieši tautas protesti un rietumu valstu atbalsts tiem piespieda Ukrainas valdību atkārtot prezidenta vēlēšanu otru kārtu, kurā uzvaru guva Viktors Juščenko.

Juščenko panākumus Polijas politiskā elite uztvēra kā savu uzvaru, bet Kremlis un personīgi prezidents Putins – kā savu zaudējumu. Poļu sabiedriskā doma Krieviju atspoguļoja kā agresoru, kurš iejaucās citas valsts iekšlietās, turpretim, krievu valsts medijos Polija bija kļuvusi par vienu no galvenajiem Maskavas ienaidniekiem, kas tiecas sašaurināt Krievijas ietekmes zonu Eiropā. Ir zināmi prezidenta Putina vārdi par Aleksandra Kvasņevska teikto,

¹ Nowakowski M. Polska – Rosja. *Wprost*, No. 16(1168), 19.04.2005.

ka Krievijai vajag aiziet no Ukrainas – Krievijas prezidents rekomendējis savam poļu kolēģim vairāk domāt par savām mājām, nevis par citām, uzsverot Polijas smago ekonomisko situāciju.¹

Ar jaunā prezidenta Leha Kačiņska stāšanās amatā 2005. gada decembrī Polijas sadarbība ar Ukrainu kļuva īpaši aktīva. Polija, kooperējoties ar Baltijas valstīm un dažām NVS valstīm (Ukrainu, Moldovu, Gruziju un Azerbaidžānu), bija sākusi veidot sava veida fronti cīņai pret Krievijas ietekmi postpadomju telpā. Polija, tāpat kā Baltijas valstis, ne tikai mēģina veicināt postpadomju valstu politisko neatkarību no Krievijas, aktīvi atbalstot Ukrainas un Gruzijas eiroatlantisko integrāciju, bet arī iesaistās enerģētikas projektos, lai samazinātu savu un citu postpadomju valstu enerģētisko atkarību no Krievijas energoresursiem un to tranzīta. Īpaši jāatzīmē tas, ka gan savā priekšvēlēšanu kampaņā, gan savā darbā prezidenta postenī Lehs Kačiņskis bieži pieminējis nepieciešamību veicināt Polijas enerģētisko drošību, ko iespējams sasniegt, mazinot valsts atkarību no Krievijas energoresursiem. Šādas retorikas parādīšanos ietekmējis ne tikai gāzes disputs starp Krieviju un Ukrainu, kura rezultātā arī Polija 2006. gada sākumā uz dažām dienām nesaņēma dabasgāzi pilnā apmērā, bet daudz lielākā mērā – Krievijas un Vācijas energokompāniju apņemšanās būvēt Ziemeļeiropas gāzes vadu.

Trešais būtiskais faktors, kas nopietni apgrūtina Polijas un Krievijas bilaterālās attiecības, ir gāzes vads „Nord Stream”. Šo gāzes vadu Polijas valdība uzskata par draudu savai nacionālajai drošībai. Tāds fakts, ka izmantojot „Nord Stream”, Krievija varēs eksportēt savu dabasgāzi taisni uz Vāciju, uztrauc Poliju ne tikai tāpēc, ka tā varētu tikt izslēgta no gāzes tranzīta, tādejādi zaudējot ievērojamu peļņu, bet arī tāpēc, ka Polija būs spiesta pirkt krievu dabasgāzi nevis pie Baltkrievijas robežas, bet no Vācijas kompānijām, kas, protams, būtiski palielinās gāzes cenu.

Polijas aizsardzības ministrs Radoslavs Sikorskis nosaucis Ziemeļeiropas gāzesvada projektu par Putina-Šrēdera paktu,² velkot paralēles ar Molotova-Ribentropa paktu, tādejādi uzsverot, ka galvenā zaudētāja no šī projekta īstenošanas būs tieši Polija. Tāpēc Polijas valdība ar prezidenta Leha Kačiņska brāli Jaroslavu priekšgalā par vienu no svarīgākajiem ārpolitiskajiem uzdevumiem uzskatīja „Nord Stream” projekta realizācijas kavēšanu. Lai sasniegtu šo mērķi. Polija sāka aktīvi sadarboties ar Baltijas valstīm, kuras arī uzskatīja „Nord Stream” par draudu savai enerģētiskajai drošībai, kā arī mēģināja piesaistīt Eiropas Savienības un NATO institūcijas. Polijas politiķi bieži uzsvēra un uzsver arī pašlaik Ziemeļeiropas gāzes vada ekonomisko nerentabilitāti, kā arī kaitējumu, kuru nesīs projekta īstenošana Baltijas jūras ekoloģijai. Neredzot īpašu entuziasmu Rietumeiropas valstu starpā,

¹ Радзивинович В. Пусть Путин сам думает о доме. *Gazeta Wyborcza (InoSMI.ru)*, 29.12.2004. <http://www.inosmi.ru/translation/216023.html> (Skat.: 20.04.2008.)

² Nowakowski M. Energetyczna zimna wojna. *Wprost*, No. 19(1222), 2006.

Polija mēģināja piesaistīt ES valstu uzmanību tās attiecībām ar Krieviju, bloķējot 2006. gada novembrī sarunas starp ES un Krieviju par Partnerības līguma pagarināšanu. Kā iemeslu savai rīcībai Varšava minēja gaļas ieviešanas aizliegumu uz Krieviju, ko Maskava pamatojusi kā poļu uzņēmumu sanitāro prasību nepildīšanu.

Polija arī liegusi „Nord Stream” darbiniekiem apskatīt savu ekonomisko zonu Baltijas jūrā, kā arī skatīja teritoriālo jautājumu ar Vāciju un Dāniju par jūras dibena piederību pie dāņu salas Bornholma. Akcentējot savas tiesības uz jūras dibena daļu šajā rajonā, Polija mēģināja ietekmēt gāzes vada būves ceļu, pārvirzot to uz ziemeļiem no Bornholmas, tādējādi aizkavējot gan vada projektēšanu, gan arī palielinot tā būvniecības izmaksas.

2007. gada 16. novembrī par Polijas premjerministru kļuva Donalds Tusks, kura pozīcija attiecību veidošanā ar Krieviju ir daudz maigāka, nekā viņa priekšgājējam – Jaroslavam Kačiņskim. Līdz ar Tuska nākšanu pie varas, attiecībās starp Poliju un Krieviju sāka iezīmēties pozitīvās noskaņas. Tā, 2007. gada decembrī Krievija paziņoja par ierobežojumu atcelšanu poļu gaļas ieviešanai Krievijā. Kremlis paziņoja, ka abas puses patstāvīgi nonākušas pie problēmas risinājuma bez ES iesaistīšanas.¹ 2008. gada februārī Tusks devās uz Maskavu, lai tiktos ar savu krievu kolēģi – premjerministru Viktoru Zubkovu un prezidentu Vladimiru Putinu. Jāatzīmē tas, ka Jaroslavs Kačiņskis savas darbības laikā tā arī netikās ar Krievijas kolēģiem, izņemot tikai ES-Krievijas samītus. Savā tikšanās reizē ar Vladimiru Putinu Donalds Tusks paziņoja, ka abām valstīm jau apnikusi „aukstuma” atmosfēra attiecībās, uz ko Putins atbildējis, ka normālā dialoga atjaunošana palīdzēs atrast izeju no jebkuras grūtas situācijas.² Par apliecinājumu „atkušņa” sākumam Varšavas un Maskavas attiecībās var kalpot Polijas veto atcelšana ES un Krievijas Partnerības līguma apspriešanai, kas notika 2008. gada aprīļa sākumā.

Runājot par Krievijas politiskajām interesēm Polijā, vispirms vajadzētu pieminēt ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu izvietojumu valsts teritorijā. Skaidrs, ka Krievija vēlētos, lai šie elementi atrastos pēc iespēja tālāk no tās robežām, tāpēc Maskava negatīvi vērtē pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu būvi Polijā. Taču, vienlaikus, Kremlis saprot, ka tādu attiecību līmenim pastāvēt, kāds tas bija pēdējos gados, diez vai Polija atteiksies no ASV piedāvājuma. 2008. gada aprīlī ASV beidza sarunas ar Čehiju, kuras teritorijā arī tiks izvietoti pretraķešu aizsardzības sistēmas elementi, bet sarunas ar Poliju joprojām turpinās. Varšava mēģina panākt pēc iespējas lielāku materiālo atbalstu no ASV savas militāras jomas modernizācijai, tāpēc, pēc ekspertu atzinuma, sarunas starp Varšavu un Vašingtonu iekavējās

¹ Ястржембский: Запрет на ввоз польского мяса был отменён без помощи Евросоюза. *Regnum*, 18.12.2007. <http://www.regnum.ru/news/934152.html> (Skat.: 20.04.2008.)

² Переговоры в Москве показывают, что и Польша, и России надоела атмосфера «холода». *Российская Газета*, 08.02.2008.

un abas puses nevar nonākt pie kopsaucēja. Taču, šķiet, ka principiālo lēmumu - izvietot savā teritorijā amerikāņu pretraķešu aizsardzības sistēmas elementus - Polijas valdība jau pieņēmusi sen, un visas pašlaik notiekošās sarunas ir tikai par šī pasākuma cenu. Tāpēc Krievijas mēģinājumi ietekmēt Polijas rīcību attiecībā uz amerikāņu pretraķešu vairoga celšanu, nemitīgi draudot ar savu raķešu pārorientēšanu uz militārajiem objektiem Polijā, mūsdienu politiskajā realitātē izskatās gandrīz bezcerīgi.

Vēl kāds Krievijai ļoti būtisks politisks jautājums attiecībās ar Poliju ir tranzīts uz Kaļiņingradas apgabalu. Pēc Polijas un Lietuvas iestāšanās ES 2004. gadā, Kaļiņingradas apgabals kļuvis par Krievijas anklāvu ES iekšienē. Gan Lietuva, gan Polija izmanto jautājumus, kas saistīti ar tranzītu no Krievijas uz Kaļiņingradu, savās attiecībās ar Maskavu. Piemēram, regulējot preču un cilvēku pārvadāšanas nosacījumus – tranzītvīzu cenu kāpumi u.tml. Viļņa un Varšava parāda Maskavai, ka arī tās savā ārpolitikā var izmantot agresīvās metodes. Ņemot vērā diezgan zemo dzīves līmeni Kaļiņingradā, tās iedzīvotāji var atļauties doties uz Krieviju tikai izmantojot dzelzceļu, jo iedzīvotāju vairākums nevar atļauties lidot lidmašīnā, bet prāmju satiksme ar Sanktpēterburgu, tās laukietilpīguma un dārdzības dēļ nav rentabla. Tāpēc Krievijai ir vitāli svarīgi panākt pēc iespējas vieglākus tranzīta nosacījumus savu pilsoņu braucieniem caur Polijas un Lietuvas teritoriju.

Daudzi politiķi Polijā un Lietuvā uzskata Kaļiņingradas apgabalu par stabilitātes draudu šajā reģionā. Tajā ir viens no lielākiem noziedzības rādītājiem pašā Krievijā, pie tam, šis apgabals atrodas vienā no pirmajām vietām valstī pēc HIV saslimušo skaita. Kaļiņingradas apgabals nopietni piesārņo Baltijas jūru, apdraudot reģiona ekoloģisko drošību. Krievija cenšas uzlabot situāciju Kaļiņingradas apgabalā, dotējot reģiona ekonomiku un piesaistot ārzemju kapitālu. Maskava ir ieinteresēta sadarbībā ar ES šajā jautājumā, un Polijas, arī Lietuvas sadarbība ar Krieviju Kaļiņingradas jautājumā ir ļoti svarīga. 2005. gadā Polija izsniedza Kaļiņingradas apgabala iedzīvotājiem 160 000 vīzu.¹ Tas ir ļoti nozīmīgs skaits, un Krievija negribētu, lai tās pilsoņi būtu izolēti no pārējās Eiropas, tādejādi tā cenšas nebojāt attiecības ar Poliju Kaļiņingradas jautājumā.

Taču arī Kaļiņingradas jautājumā ir savas grūtības. Kopš PSRS sabrukuma Krievija piedāvā Polijai uzbūvēt jaunu ceļu (gan autoceļu, gan dzelzceļu), kas savienotu Kaļiņingradas apgabalu ar Krieviju. Pēc projektiem tas ietu caur Polijas un Baltkrievijas teritoriju. Tāda ceļa esamība diversificēs preču un cilvēku tranzīts, mazinot Krievijas atkarību no transporta koridora, kas iet caur Lietuvas teritoriju. Taču Polija nav īpaši aktīva šajā ziņā. Savulaik prezidents Aleksandrs Kvasņevskis salīdzinājis Krievijas piedāvājumu ar Nacistiskās Vācijas piedāvājumu Polijai uzbūvēt autoceļu, kas savienotu Vāciju ar tās

¹ Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007, p. 49.

anklāvu – Austrumprūsiju, un piebilda, ka ceļa būvēšana caur Poliju neatbilst tās nacionālajām interesēm.¹

Kopumā, jāatzīst, ka vesela virkne problēmu un nesaskaņu Polijas un Krievijas attiecībās padara enerģētiskās atkarības izmantošanu valsts ārpolitiskās patstāvības ietekmēšanai par maz efektīvu. Polija, atšķirībā no daudzām citām jaunajām ES dalībvalstīm ir neatkarīgāka no Krievijas energoresursiem, jo tai pašai ir ievērojamas akmeņogles atradnes, pie tam dabasgāzes daļa valsts enerģētikā nav tik nozīmīga. Pēdējos gados Polijas un Krievijas politiskās elites ir naidā viena pret otru, un daudzas amatpersonas gan Maskavā, gan Varšavā neslēpj savu skepsi pret bilaterālo attiecību veidošanos starp abām valstīm. Situācijā, kad sadarbība ar kompāniju „Gazprom” poļu sabiedrībā tiek pielīdzināta Polijas nacionālo interešu nodevībai, retais poļu politiķis uzdrošināsies atklāti atbalstīt kompānijas „Gazprom” vai Krievijas intereses Polijā. Tāpēc enerģētikas izmantošana attiecībās ar Poliju (pēdējos gados „Gazprom” nemitīgi palielina cenas uz savu gāzi) nenes Maskavai vēlamus rezultātus. Droši vien to var skaidrot ar „Auksto karu”, kas bija vērojams attiecībās starp Poliju un Krieviju pēdējos gados. Varbūt „atkusnis”, kuru atnesa Donalda Tuska valdība, atdzīvinās politisko un enerģētisko dialogu starp abām valstīm, līdz ar to pastiprinot krievu lobiju Varšavā, kas spētu padarīt enerģētiskās atkarības izmantošanu efektīvāku, lai iespaidotu Polijas ārpolitiku.

¹ Крупнов Ю. Калининград – ключ к Новой Европе. *Русский Переплет*, 16.08.2002.
<http://www.pereplet.ru/text/krupnov16aug02.html> (Skat.: 20.04.2008.)

Nobeigums

Šajā darbā veiktā analīze parāda, ka tādas parādības kā enerģētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība var būt sasaistītas viena ar otru un savstarpēji viena otru ietekmē. Sasaiste vērojama gan starptautisko attiecību teorijas ietvaros, gan arī politiskajā un ekonomiskajā praksē jaunajās ES dalībvalstīs Centrālajā un Austrumeiropā. Tāpēc pētījuma nobeigumā tiek norādīti tie secinājumi un slēdzieni, kas radās teorētiskās un praktiskās analīzes rezultātā, kā arī tiek atbildēts uz tiem jautājumiem, kas bija uzdoti maģistra darba ievadā.

Klasiskā politiskā reālisma un neolīberālisma paveidu – savstarpējās atkarības teorijas un transnacionālisma – teorētisko pamatnostādņu projicēšana uz mūsdienu situāciju jauno ES dalībvalstu un Krievijas Federācijas enerģētikas sektorā, kā arī uz bilaterālajām attiecībām starp Centrālās un Austrumeiropas valstīm un Kremli, atklāj šo procesu būtību un norāda spēlētāju (valstu un to energokompāniju) galvenos mērķus enerģētikas un politikas jomā. Gan daudzās jaunajās ES dalībvalstīs, gan Krievijā enerģētikas sektorā jūtama pastiprināta valsts dalība tajā, kas skaidrojams ar postsociālistiskās ekonomikas lēno parēju uz liberālā tirgus standartiem, kā arī ar enerģētikas stratēģisko lomu valsts nacionālās drošības jomā. Valsts klātbūtne aktualizē klasiskā politiskā reālisma principu piemērošanu attiecībām starp energoresursu patērētājvalstīm un piegādātājvalsti. Brīvais tirgus un ES liberālā ekonomiskā politika aktualizē transnacionālisma un savstarpējās atkarības tendences attiecībās starp energoresursu patērētājiem un piegādātājiem.

Enerģētiskā tirgus dalībnieki, it īpaši piegādātājs, šī darba ietvaros – Krievijas Federācija, rīkojas, balstoties uz klasiskā politiskā reālisma principiem un uzstādījumiem, bet savus ārpolitiskos un ekonomiskos mērķus tas sasniedz, izmantojot transnacionālismam raksturīgās formas un paņēmienus. Tādejādi attiecības starp energoresursu piegādātājvalsti un patērētājvalstīm starptautisko attiecību teorijas ietvaros raksturojamas kā „reālists transnacionālisma tērpā”. Šāda teorētiskā konstrukcija paredz to, ka enerģētikas jomā galvenie aktieri ir nacionālās valstis ar savām interesēm un tieksmi veicināt savu drošību, bet savu mērķu panākšanā aktieri izmanto transnacionālās ekonomiskās saiknes, savstarpējo atkarību un liberālā tirgus nosacījumus. Nacionālo interešu panākšanas kāre spiež energoresursu patērētājvalstis un piegādātājvalsti domāt klasiskā politiskā reālisma kategorijās, bet rīkoties atbilstoši transnacionālismam spiež Eiropas Savienībā piekoptie liberālie standarti politikā un ekonomikā.

Klasiskā politiskā reālisma un neolīberālisma nostādņu projicēšana uz attiecībām starp jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā un Krievijas Federāciju noved pie

tādā atzinuma, ka šajās attiecībās Maskavai pārāka. Pārākums saistīts ne tikai ar Krievijas varenumu enerģētikas it īpaši dabasgāzes jomā, bet arī ar Kremļa ārpolitikas stilu. Jau kopš padomju laikiem Krievijas ārpolitikā vērojamas klasiskā politiskā reālisma tendences, kas īpaši atdzima prezidenta Vladimira Putina valdīšanas laikā. Maskavas ārpolitikas agresivitāte pārnēsās arī uz enerģētikas jomu. Toties Eiropas Savienība piekopj liberālās vērtības gan ārpolitikā, gan ekonomikā, kas būtiski vājina ES pozīcijas enerģētikas dialogā ar Krieviju. ES ir pašu liberālo vērtību upuris, jo dialoga otrā puse – Maskava – pret liberālām vērtībām attiecas diezgan atturīgi. ES pozīcijas enerģētikā spēj pastiprināt tikai visu dalībvalstu solidaritāte, kas pašlaik gan nav vērojama.

Valsts, kura ārpolitikā vadās pēc klasiskā politiskā reālisma principiem, cenšas panākt savas nacionālās intereses, izmantojot jebkādu ceļus un paņēmienus, tostarp arī citu valstu ārpolitikas ietekmēšanu. Tāpēc valsts ārpolitiskā patstāvība, tāpat kā valsts politiskās suverenitātes Vesfālenes modelis, paredz ārējo aktieru izslēgšanu no politisko lēmumu pieņemšanas procesa. Ārējais aktieris izmanto lobijus, lai šo procesu ietekmētu un panāktu sev izdevīga ārpolitiskā lēmuma pieņemšanu. Jo vairāk šis lēmums neatbilst valsts nacionālajām interesēm, piemēram, enerģētiskās drošības jautājumos, jo izdevīgāks tas ir ārējam aktierim, piemēram, ārzemju energokompānijai. Tad ir pamats vairāk runāt par valsts ārpolitiskās patstāvības trūkumu. Šī ārpolitiskās autonomijas izpratne enerģētikas sfērā pilnīgi projicējama uz attiecībām starp jaunajām ES dalībvalstīm un Krievijas Federāciju

Krievijas centieni pierādīt savu enerģētiskās lielvaras statusu atstāj iespaidu arī uz tās ārpolitiskām prioritātēm tajā skaitā arī jaunajās ES dalībvalstīs. Pēc energoresursu iegūšanas apjomiem un arī rezervēm Krievija ir viena no vadošajām valstīm pasaulē, taču valdības un energokompāniju priekšā stāv vesela rinda joprojām neatrisinātu problēmu, piemēram, tādu kā enerģētiskās infrastruktūras novecošanās, jauno atradņu trūkums un ogļūdeņražu iegūšanas tempu mazināšanās. Neskatoties uz šiem trūkumiem, Krievijas valdība prezidenta Putina valdīšanas laikā koncentrējās uz diviem galvenajiem jautājumiem: pastiprināt valsts dominēšanu enerģētikas sektorā Krievijas iekšienē, un palielināt ārzemju patērētāju atkarību no krievu energoresursiem ārpus Krievijas robežām. Valsts dominēšana Krievijas enerģētikas sektorā izpaudās dabasgāzes monopola „Gazprom” „saugšanā” ar valsts pārvaldes aparātu un arī citu lielāko gāzes un naftas kompāniju („Yukos”, „Sibneft”, „Rusneft”, „Slavneft” u.c.) nonākšanā valsts kompāniju „Rosneft” un „Gazpromneft” īpašumā. Mēģinājumi palielināt ārzemju patērētāju atkarību no Krievijas energoresursiem izpaudās jauno cauruļvadu projektu „Nord Stream” un „South Stream” virzīšanā no Kremļa un „Gazprom” puses. Kremļa politika enerģētikas jomā izpaudās t.s. „enerģētiskajā diplomātijā”, kur ārpolitiskie mērķi ir sasniedzami ar enerģētikas izmantošanas palīdzību, un kur par valsts

galvenajām ārpolitiskām prioritātēm kļūst enerģētikas jautājumi: jauno energoprojektu atbalsts, pretošanās alternatīvo projektu īstenošanai un monopolstāvokļa saglabāšana uz energoresursu tranzītu no Centrālās Āzijas reģiona valstīm. Tieši šos mērķus Krievija tiecas panākt attiecībās arī ar jaunajām ES dalībvalstīm Centrālajā un Austrumeiropā.

Jauno ES dalībvalstu atkarība no Krievijas energoresursu padevēm kļūst par brīnišķīgu ietekmēšanas instrumentu, ar kura palīdzību Maskava mēģina panākt savu ārpolitisko mērķu sasniegšanu. Valsts enerģētiskās atkarības līmeņa sasaisti ar ārpolitisko patstāvību iespējams noskaidrot tikai pētot bilaterālās attiecības starp energoresursu patērētājvalsti un piegādātājvalsti. Jauno ES dalībvalstu enerģētiskās atkarības līmeni no Krievijas var noteikt kā relatīvi augstu: Igaunija, Latvija, Lietuva un Slovākija; un relatīvi zemu: Čehija, Polija, Slovēnija un Ungārija. Pētot divu enerģētiski relatīvi atkarīgāku (Latvija un Slovākija) un divu relatīvi neatkarīgāku (Polija un Ungārija) valstu bilaterālās attiecības ar Krievijas Federāciju un kompāniju „Gazprom”, var konstatēt likumsakarības, raksturīgas gan pirmās, gan otrās grupas valstīm.

Enerģētiskās atkarības faktora izmantošanas efektivitāte valsts ārpolitiskās patstāvības ietekmēšanā atkarīga no sekojošiem apstākļiem: valsts valdošo aprindu ieinteresētība vai neieinteresētība sadarbībā ar kompāniju „Gazprom”, Krievijas Federācijas kā valsts un koncerna „Gazprom” tēla popularitāte vai antipopularitāte valsts sabiedriskajā domā, kā arī pašas valsts svarīgums Kremlim un kompānijai „Gazprom” jauno enerģētisko projektu ietvaros. Visi šie apstākļi atkarīgi no bilaterālo attiecību vēstures un arī sadarbības intensitātes. Piemēram, Baltijas valstīm un Polijai ir diezgan sarežģīta un pretrunīgi vērtētā bilaterālo attiecību vēsture ar Krieviju, un līdz ar to Maskavas tēls šo valstu iedzīvotāju acīs joprojām tiek vērtēts piesardzīgi un arī Krievijas ekonomiskās aktivitātes vērtējamās kā potenciāli bīstamas valsts nacionālajai drošībai. Taču valdošo aprindu spēcīgās saiknes ar kompāniju „Gazprom”, kā arī Krievijas lobiju grupējumu atvieglo valsts ārpolitikas ietekmēšanu, jo valsts vadītāju daļa redz vispirms savu personīgo izdevīgumu attiecībās ar „Gazprom”, nevis valsts enerģētiskās drošības draudī.

Valsts stratēģiskais svarīgums jauno energoprojektu attīstības kontekstā ievērojami palielina Maskavas centienus ieinteresēt valdošās aprindas sadarboties ar „Gazprom” un arī ietekmēt konkrēto valstu ārpolitisko nostāju pret šiem energoprojektiem. Ja Maskava paredz kādas valsts teritoriju izmantot jauno cauruļvadu būvēšanas projektu attīstībā, tad šīs valsts politiskā elite tiek zondēta ar īpašu intensitāti (piemēram: Ungārija, Slovēnija, Latvija). Līdzīga situācija notiek valstīs, kuras mēģina iesaistīties citos alternatīvajos energoprojektos, tādos kā gāzesvads „Nabucco” vai Odesa-Brodi naftas vads, tad arī šajos gadījumos Maskava mēģina atrunāt šo valstu valdības un energokompānijas no iesaistīšanas minētajos projektos,

piedāvājot iesaistīties Krievijas projektos vai pieminot, cik atkarīga ir šī valsts no krievu energoresursu padevēm (piemēram: Slovākija, Ungārija). „Gazprom” veiksmīgums šajos gadījumos atkarīgs gan no valsts enerģētiskās atkarības līmeņa, gan no „Gazprom” lobiju spēka, gan no Krievijas un „Gazprom” tēla popularitātes valsts sabiedrībā. Pateicoties šim apstāklim pēdējos gados „Gazprom” cietis neveiksmi, mēģinot iespaidot Igaunijas, Lietuvas un Polijas valdošās aprindas un energokompānijas sev svarīgajos jautājumos, piemēram, gāzesvada „Nord Stream” atbalstīšanā.

Tomēr enerģētiskās atkarības faktors paliek noteicošais, jo ikviena valsts ir spiesta rēķināties ar energoresursu piegādātājkompanijas interesēm, ja tā cenšas saglabāt enerģētisko stabilitāti un ir ieinteresēta veicināt savu enerģētisko drošību. Tāpēc šī darba hipotēze (enerģētiskā atkarība no viena ārējā energoresursu piegādātāja apdraud patērētājvalsts ārpolitisko patstāvību) var būt uzskatāma par pierādītu. Jo vairāk energoresursu piegādātājs jūt patērētāja atkarību no sevis, jo vairāk tas cenšas ietekmēt tā ekonomiku un politiku. Šāds uzvedības modelis it īpaši raksturīgs energoresursu piegādātājiem (valstīm un energokompānijām), kuri nepieņem liberālās ekonomikas vērtības un neatdala ekonomiskās intereses no politiskām. Tāda rīcība ir raksturīga mūsdienu Krievijai, Venecuēlai, Irānai, bet 20. gs. 70. gados – arābu valstīm.

Nemot vērā visus iepriekš minētos apstākļus un bilaterālo attiecību analīzi starp energoresursu patērētājvalstīm un piegādātājvalsti, var noteikt jauno ES dalībvalstu ārpolitiskās patstāvības līmeni. Augsts patstāvības līmenis ir Igaunijai, Lietuvai un Polijai; vidējais: Čehijai un Latvijai; bet zems: Slovēnijai, Slovākijai un Ungārijai. Igaunija, Lietuva un Polija patstāvīgāki pateicoties tieši vēsturisko apstākļu dominēšanai attiecību veidošanā ar Krieviju, kā arī ar Maskavas un „Gazprom” tēla nepopularitāti sabiedrības vidū, kas neļauj valdošajām aprindām atklāti atbalstīt sadarbību ar Krieviju enerģētikas jomā. Čehijā un Latvijā arī piesardzīgi skatās uz sadarbību ar Maskavu enerģētikas jomā, taču tieksme iesaistīties jaunajos krievu energoprojektos, kā arī valdošo aprindu saiknes ar „Gazprom” padara šo valstu pozīciju pret „Gazprom” darbu Eiropas Savienībā daudz maigāku, taču svarīgākajos starptautiskās politikas jautājumos Prāga un Rīga atrodas opozīcijā Maskavai. Krievija izvēlējusies Slovēniju, Slovākiju un Ungāriju par savu energoprojektu (gāzesvads „South Stream”) aktīviem partneriem, piedāvājot apmainīt energoaktīvus šo valstu teritorijās ar daļām projektā „South Stream”. Tas padara šīs valstis par Maskavas advokātiem un interešu aizstāvjiem ES iekšienē. Vienlaikus ar to atsevišķos politiskajos jautājumos šo valstu pozīcijas nesakrīt ar Maskavas nostāju, taču pats attiecību tonis ļauj runāt par Slovēnijas, Slovākijas un Ungārijas īpašajām attiecībām ar Krievijas Federāciju.

Taču nedrīkst aizmirst, ka visas jaunās ES dalībvalstis Centrālajā un Austrumeiropā vismaz dabasgāzes jomā atrodas lielajā atkarībā no Krievijas energokompānijas „Gazprom”, un enerģētiskās drošības loģika prasītu šādā situācijā mazināt atkarību no viena lielā piegādātāja un diversificēt energoresursu padeves ceļus, attīstot alternatīvus energoprojektus. Pētāmā reģiona valstu enerģētiskās atkarības palielināšana no Krievijas, un vēl vairāk – šo valstu valdību nepretošanās šim procesam, pat tā atbalstīšana, noved pie domas, ka šīs valstis lielā mērā iespaidojušās no energoresursu piegādātāja. Tāpēc šīm valstīm, kuru ārpolitiskā patstāvība tiek iespaidota no ārējā energoresursu piegādātāja, varētu rekomendēt - rast ceļu mazināt atkarību no viena ārējā piegādātāja. Tādu alternatīvu gāzesvadu būvēšanas projektu kā „Nabucco” aktīvā atbalstīšana no ES dalībvalstu puses var mazināt Krievijas piegādes daļu Centrālās un Austrumeiropas dabasgāzes tirgū. Jaunajām ES dalībvalstīm vajadzētu uzstājīgāk pieprasīt Krievijas enerģētikas tirgus liberalizāciju un tās vadu sistēmas pieejamību ārzemju investoriem. Šo jautājumu var atrisināt tikai ES līmenī, tāpēc visām ES dalībvalstīm būtu jāpauž vienota nostāja attiecībā pret Krievijas Federāciju un kompāniju „Gazprom” enerģētikas sfērā, jo pašlaik ir jūtams ES dalībvalstu vienotības trūkums šajā jautājumā, kas ievērojami apdraud to enerģētisko drošību.

Darba gaitā tika sasniegts gan pētījuma mērķis (izpētīt enerģētiskās atkarības mijiedarbību ar valsts ārpolitisko patstāvību jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs Centrālās un Austrumeiropas reģionā), gan arī tika sniegta atbilde uz galveno izpētes jautājumu (kā reģiona valstu enerģētiskā atkarība no viena ārējā piegādātāja ietekmē šo valstu ārpolitisku autonomiju?), bet pētījuma temats paliek arvien aktuāls Eiropas Savienībā, un, ņemot vērā energoresursu cenu palielināšanos, tuvākajā nākotnē diez vai tā nozīmība mazināsies. Maģistra darba ierobežotais apjoms neļauj dziļi pētīt visu jauno ES dalībvalstu bilaterālās attiecības ar Krieviju enerģētikas kontekstā, tāpēc enerģētiskās atkarības ietekme uz valsts ārpolitisko patstāvību var būt apskatāma vēl daudz plašākā pētījumā, paplašinot arī analīzes laika posmu. Šāds pētījums dotu lielāku precizitāti un bagātīgus faktus, taču tā secinājumi tik un tā būtu līdzīgi tiem, kas izdarīti šajā darbā, jo dzīves realitāte pierāda to, ka atkarība no viena ārējā energoresursu piegādātāja apdraud patērētāja patstāvību.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts:

Avoti:

1. EuRoPol Gaz. The Firm. http://www.europolgaz.com.pl/english/firma_geneza.htm
(Skat.: 20.04.2008.)
2. Latvijas Gāze. Kompānija tuvplānā: akcionāru struktūras vēsture.
<http://www.lg.lv/pub/default.php?lapa=1&oid=74> (Skat.: 10.04.2008.)
3. Latvijas Gāze. Kompānija tuvplānā: kompānija.
<http://www.lg.lv/pub/default.php?lapa=1&oid=54> (Skat. 10.04.2008.)
4. LR Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas 2001. gada pārskats. Enerģētika.
<http://www.sprk.gov.lv/index.php?id=740&sadala=143> (Skat.: 10.04.2008.)
5. LR Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas 2006. gada pārskats. Regulēšana enerģētikas nozarē. <http://www.sprk.gov.lv/index.php?id=5766&sadala=387> (Skat.: 10.04.2008.)
6. MOL Plc. Annual Report 2007. <http://www.mol.hu/repository/384294.pdf> (Skat.: 15.04.2008.)
7. Rīgas samita Deklarācija. Ozoliņa Ž. (red.) *Politikas gadagrāmata Latvija 2006*. Rīga: Zinātne, 2007.
8. SPP Annual Report 2006. http://www.spp.sk/Archiv/English/Annual_report_2006.pdf
(Skat.: 12.04.2008.)
9. Transpetrol. Shareholder Structure and Administrative Bodies of the Company.
<http://www.transpetrol.sk/English/Default.aspx?catId=6> (Skat.: 12.04.2008.)
10. Газпром Экспорт. Ямал-Европа. <http://www.gazexport.ru/?pkey1=000020001200001>
(Skat.: 20.04.2008.)
11. Энергетическая стратегия России до 2020 года. Москва: Правительство Российской Федерации, 2003.

Literatūra:

1. Ashley R. The Poverty of Neorealism. *International Organisation*. 1984, no. 38(2).
2. Belkin P. *The European Union's Energy Security Challenges. CRS Report for Congress*. Washington DC, Congressional Research Service, 2007.
3. Belton C. Russia Starts to Pay Price for Its Energy Strategy. *The Financial Times*, April 21, 2008. <http://www.ft.com/cms/s/0/0b9e1cb0-0f3c-11dd-9646-0000779fd2ac.html>
(Skat.: 21.04.2008.)

4. Blitz J., Wagstyl S. Blair Rules Out Blocking Gazprom Bid For Centrica. *The Financial Times*, 25.04.2006.
5. Breaking the Grip of Gazprom. *The Financial Times*, April 21, 2008.
http://www.ft.com/cms/s/0/24de5726-0f3c-11dd-9646-0000779fd2ac.html?nclick_check=1 (Skat.: 21.04.2008.)
6. Cohen A. Europe's Strategic Dependence on Russian Energy. *The Heritage Foundation*, 05.11.2007. <http://www.heritage.org/Research/Europe/bg2083.cfm> (Skat.: 15.04.2008.)
7. Doroņenkova K. Krievijas tuvo kaimiņu politika – vai paradigmas maiņa? Ozoliņa Ž. (red.) *Latvija – Krievija – X. Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti* 1(12) 2007. Rīga: Zinātne, 2007.
8. Dūmiņa Z. Atbalsta Gazprom klauzulu, noraida Latvenergo sadalīšanu un zaļos mērķus. *Diena*, 26.02.2008.
9. Dūmiņa Z. Par enerģētisko drošību Latvijā varētu maksāt Gazprom. *Diena*, 08.04.2008.
10. ES enerģētikas komisārs mudina Latviju nevairot atkarību no viena gāzes piegādātāja. *LETA*, 17.12.2007. <http://www.financenet.lv/zinas/latvija/article.php?id=172287> (Skat.: 10.04.2008.)
11. Groch M. Slovakia Takes a Cautious Line on Kosovo Independence. *Insight Central Europe*, 22.02.2008. <http://incentraleurope.radio.cz/ice/article/101193> (Skat.: 12.04.2008.)
12. Ivanji A. Martti Ahtisaari's Compromise Proposal for the Kosovo. *Eurotopics*, 12.03.2007.
http://www.eurotopics.net/en/magazin/magazin_archiv/kosovo_2007_03/debatte_kosovo_2007_03/ (Skat.: 12.04.2008.)
13. Keohane R. Hobbes's Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society. In: Keohane R. *Power and Governance in Partially Globalized World*. New York: Routledge, 2002, p. 69.
14. Keohane R. Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond. *Political Science: The State of a Discipline*. Washington DC, 1983.
15. Krasner S. *Sovereignty. Organized Hipocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
16. Larsson R. *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. Stockholm: FOI, 2006.
17. Lauterpacht E. Sovereignty – Myth or Reality? *International Affairs*, 1997, vol. 1, no. 73.
18. Leonard M., Popescu N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. European Council on Foreign Relations, 2007.

19. LR Ārlietu ministrija. Ieskats ārlietu dienesta vēsturē.
<http://www.mfa.gov.lv/lv/Ministrija/vesture/4434/> (Skat.: 10.04.2008.)
20. LR Ārlietu ministrija. Latvijas un Krievijas attiecības.
<http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/divpusejas-attiecibas/Krievija/> (Skat.: 10.04.2008.)
21. LR Ministru kabinets. Ministru prezidents Aigars Kalvītis ar koncerna „Gazprom” prezidentu pārrunāja sadarbību enerģētikā.
<http://www.mk.gov.lv/lv/aktuali/zinas/2007gads/03/28032007/> (Skat.: 10.04.2008.)
22. Lucas, E. *The New Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury, 2008.
23. Mäe A. Estonia’s Energy Security and the European Union. In: Kasekamp A. (red.) *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2007*. Tallinn: The Estonian Foreign Policy Institute, 2007.
24. Mearsheimer J., Walt S. *The Israel Lobby*. // http://www.lrb.co.uk/v28/n06/mear01_.html (Skat. 15.04.2008.)
25. Milov V. The Use of Energy as a Political Tool. *The EU-Russia Review*, Issue I, 2006.
26. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky. Rusko.
<http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open> (Skat.: 12.04.2008.)
27. Morgenthau H. *Politics Among Nations. Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill, 1985.
28. Morse E. The Transformation of Foreign Policies: Modernization, Interdependence and Externalization. In: *World Politics*, vol. XXII, no. 3. Princeton: Princeton University Press, 1970.
29. Nowakowski M. Energetyczna zimna wojna. *Wprost*, No. 19(1222), 2006.
30. Nowakowski M. Polska – Rosja. *Wprost*, No. 16(1168), 19.04.2005.
31. Nye J., Keohane R. *Transgovernmental Relations and International Organizations*. In: Nye J. *Power in the Global Information Age*. London: Routledge, 2004.
32. Nye J. *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*. New York: Pearson Addison Wesley, 2003.
33. Pastalnieks A. Eiropas „Dinamo”. *Republika*, 18.04.2008.
34. Rulle B. Meistars un čekists. Kas viņus vieno? *Diena*, 25.04.2008.
35. *Russia’s Wrong Direction: What the United States Can and Should Do*. Washington: The Council on Foreign Relations, 2006.
36. Slovakia to Sell Off 49 Percent of Russia-West Europe Pipeline. *LCG Energyonline*, 31.08.2001. <http://energyonline.com/Industry/News.aspx?NewsID=5105> (Skat.: 12.04.2008.)

37. Socor V. Slovak Detour Would Defeat Odessa-Brody Oil Transport Project. *Eurasia Daily Monitor*, 28.02.2007.
http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371953 (Skat.: 12.04.2008.)
38. Socor V. Putin-Gyurczany Meeting Steers Hungary's Government on the „Third Path”. *Eurasia Daily Monitor*, 21.09.2006.
39. Socor V. Ukrainian and Georgian Membership Prospects Intensely Debated at NATO Summit *Eurasia Daily Monitor*, 04.04.2008.
http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372944 (Skat.: 15.04.2008.)
40. Waltz K. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 1979.
41. Winston R., Bolton P., Gore D. *Energy Security*. London: House of Commons Library, 2007.
42. Zīle ierosina ES gāzes tirgus liberalizācijā noteikt pārejas periodu Baltijas valstīm. *FinanceNet*, 13.03.2008. <http://www.financenet.lv/zinas/latvija/article.php?id=179642> (Skat.: 10.04.2008.)
43. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371466 (Skat.: 15.04.2008.)
44. Аралофф С. Будущий словацкий премьер надеется на Россию. *Axis Global Challenges Research*, 20.06.2006. <http://www.axisglobe-ru.com/article.asp?article=321> (Skat.: 12.04.2008.)
45. Белов С. Безальтернативный «Южный поток». *Российская Газета*, № 4601, 29.02.2008.
46. В. Зубков считает, что в экономических отношениях России и Венгрии необходимо ставить более амбициозные задачи. *ПРАЙМ-ТАСС*, 07.12.2007.
<http://www.4delo.ru/inform/news/388878.html> (Skat.: 15.04.2008.)
47. Гавриш О. Запад ей не поможет. *Коммерсантъ Украина*, № 74, 25.04.2008.
48. Гриб Н., Мордушенко О. «Газпром» заплатит «Росгазификации». *Коммерсантъ*, № 60(3877), 10.04.2008.
49. Зайко А. Дан приказ ему на Запад. *Компания*, Nr. 261, 21.04.2003.
50. Крупнов Ю. Калининград – ключ к Новой Европе. *Русский Переплет*, 16.08.2002.
<http://www.pereplet.ru/text/krupnov16aug02.html> (Skat.: 20.04.2008.)
51. Кузнецова В. Премьер по особым поручениям. *Время Новостей*, Nr. 57, 04.04.2008.
52. Латвия рассчитывает подключиться к Северо-западному газопроводу. *Regnum*, 19.09.2005. <http://www.regnum.ru/news/514970.html> (Skat.: 10.04.2008.)
53. Лычѳв Д. Словаки, по мнению премьера Фицо, настроены против радара в Чехии. *Radio Praha*, 31.03.2008. <http://www.radio.cz/ru/novosti/102528> (Skat.: 12.04.2008.)
54. Макеев Н. Голубой Дунай. *Компания*, № 498, 11.02.2008.

55. Панюшкин В., Зыгарь М. *Газпром: новое русское оружие*. Москва: Захаров, 2008.
56. Переговоры в Москве показывают, что и Польше, и России надоела атмосфера «холода». *Российская Газета*, 08.02.2008.
57. Печко В. Газпром претендует на EuRoPol Gaz. *Взгляд*, 22.06.2007.
<http://www.vz.ru/economy/2007/6/22/89674.html> (Skat.: 20.04.2008.)
58. Премьер Венгрии Ф.Дюрчань признал, что российский газопроводный проект «Южный поток» обогнал Nabucco. *ПРАЙМ-ТАСС*, 28.02.2008. <http://www.prime-tass.ru/news/show.asp?id=762084&ct=news> (Skat.: 15.04.2008.)
59. Радзивиневич В. Пусть Путин сам думает о доме. *Gazeta Wyborcza (InoSMI.ru)*, 29.12.2004. <http://www.inosmi.ru/translation/216023.html> (Skat.: 20.04.2008.)
60. Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006.
61. Хотулева И. «Из-за нескольких крикунов Латвия потеряла миллиарды». *Наша Газета*, 24.01.2008.
http://www.gorod.lv/novosti/65088/iz_za_neskolkih_krikunov_latviya_poteryala_milliardy (Skat.: 10.04.2008.)
62. Цыганков П. *Теория международных отношений*. Москва: Гардарики, 2005.
63. Цырлина Е. Польша заманивает «Газпром». *РБК Daily*, 23.10.2007.
<http://www.rbcdaily.ru/2007/10/23/tek/299527> (Skat.: 20.04.2008.)
64. Чичкин А. Газовый «Пасьянс» Польши. *Российская Газета*.
<http://www.rg.ru/bussines/rinky/198.shtm> (Skat.: 20.04.2004.)
65. Эмиссию EuRoPol Gaz заблокировали. *Ведомости*, № 108(671), 26.06.2002.
66. Ястржембский: Запрет на ввоз польского мяса был отменён без помощи Евросоюза. *Regnum*, 18.12.2007. <http://www.regnum.ru/news/934152.html> (Skat.: 20.04.2008.)

Pielikumi

Pielikums 1. Krievijas naftas un dabasgāzes piegādes ceļi (angļu val.)¹

¹ Cohen A. Europe's Strategic Dependence on Russian Energy. *The Heritage Foundation*, 05.11.2007. <http://www.heritage.org/Research/Europe/bg2083.cfm> (Skat.: 15.04.2008.)

Pielikums 2. Pasaules līderi pēc naftas un dabasgāzes rezervēm (01.01.2006.)¹

Valsts – līderis pēc pierādītām naftas rezervēm	Pierādītās naftas rezerves (miljardi tonnu)	Valsts – līderis pēc pierādītām dabasgāzes rezervēm	Pierādītās dabasgāzes rezerves (triljoni kubikmetru)
Saūda Arābija	36	Krievija	47,7
Kanāda	24,3	Irāna	27,5
Krievija	23,8	Katara	25,8
Irāna	18	Saūda Arābija	6,8
Irāka	15,6	Apvienotie Arābu Emirāti	5,8
Kuveita	13,8	ASV	5,5
Apvienotie Arābu Emirāti	13,3	Nigērija	5,2
Venecuēla	12,8	Alžīrija	4,6
Lībija	6,3	Venecuēla	4,3
Nigērija	5,7	Irāka	3,2
Pasaule, kopā	191,5	Pasaule, kopā	173,1

Pielikums 3. Valstu naftas resursu rezerves (*British Petroleum*)²

Valsts	Resursu rezerves, miljardi tonnu	Rezervju daļa pasaules mērogā, %
Saūda Arābija	36,1	22,9
Irāna	18	11,4
Irāka	15,5	10
Kuveita	13,3	8,48
Apvienotie Arābu Emirāti	13	8,3
Venecuēla	11,2	6,8
Krievija	9,5	6
Lībija	4,7	3,1
Nigērija	4,6	3
ASV	4,2	2,7
Pasaule, kopā	156,7	

¹ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 18, 19.

² Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 20.

Pielikums 4. Valstu dabasgāzes resursu rezerves (*British Petroleum*)¹

Valsts	Resursu rezerves, triljoni kubikmetru	Rezervju daļa pasaules mērogā, %
Krievija	47	26,7
Irāna	26,69	15,2
Katara	25,77	14,7
Saūda Arābija	6,68	3,8
Apvienotie Arābu Emirāti	6,06	3,4
ASV	5,23	3
Nigērija	5	2,8
Alžīrija	4,52	2,6
Venecuēla	4,15	2,4
Irāka	3,11	1,8
Pasaule, kopā	156,7	

Pielikums 5. Eiropas Savienības dalībvalstu atkarība no importētās Krievijas dabasgāzes²

Šveice	13%
Nīderlande	17%
Francija	23%
Itālija	32%
Vācija	40%
Slovēnija	51%
Rumānija	63%
Polija	63%
Čehija	75%
Ungārija	77%
Austrija	78%
Grieķija	84%
Bulgārija	100%
Slovākija	100%
Somija	100%
Igaunija	100%
Latvija	100%
Lietuva	100%

¹ Симонов К. *Энергетическая сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 2006, с. 20, 21.

² Lucas, E. *The New Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury, 2008, p. 213.

Summary

The aim of this master thesis “Energy dependence and foreign policy autonomy in the new EU member states” is to investigate interaction between energy security and foreign policy autonomy in the new EU member states in the Central and Eastern Europe. According to the aim of the paper tasks which necessary to carry out are such as follows: to explain nature of relations between the country-exporter of energy resources (Russian Federation) and the countries-importers (the new EU member states) in a context of international relations (IR) theory; to explain foreign policy autonomy as a part of the theoretical concept of the state political sovereignty; to analyse conformity of the country-exporter of energy resources (Russia) to the status of “energy superpower”: an energy potential and energy connections with the new EU member states; to define the main priorities and purposes of Russian foreign policy in explored region, and also to define ways of achievement of these purposes; to determine a level of energy dependence and foreign policy autonomy of the new EU member states; to analyse bilateral relations between the new EU member states and Russian Federation after 2004, and to define factors which facilitate or complicate application of energy dependence for influence on foreign policy autonomy.

The following hypothesis of this research is tested: dependence on foreign energy supplier threatens foreign policy autonomy of consumer. Testing of the hypothesis is grounded on empirical data: analysing bilateral relations between the country-exporter of energy resources and the country-importer and defining importance of energy sector in these relations. The master thesis is divided into two sections – theoretical and empirical. In the theoretical section of research author analyses a problem of interaction between political realism and neoliberalism theory in a context of relations between the country-exporter of energy resources and the countries-importers, as well as a concept of state political sovereignty understanding is analyzed. In the empirical section author examines problem of Russia’s conformity to the “energy superpower” status and bilateral relations between Russia and four new EU member states: two rather more energy dependent (Latvia and Slovakia) and two less dependent (Hungary and Poland).

The result of theoretical research is an idea that analysis of political relations between energy supplier and consumer allows to call this process as “realism in shape of transnationalism” using political realism and neoliberalism theories. It means that actual actors of energy relations are nation-states willing to protect their national interests, but at the same time actors use the tools meant by the theory of transnationalism and interdependence – the energy companies etc. And the position of energy supplier is much more favourable,

because Moscow traditionally conducts the foreign policy based on principles of the political realism, but the EU is restricted by the liberal values in politics and economy.

The foreign policy autonomy is a part of Westphalian sovereignty model. It means exclusion of external actors from the political system of the state. The external actor, for example, foreign energy supplier, can influence political decision making using lobbyists cooperating with ruling political elite.

The analysis of energy opportunities of Russia leads to the conclusion that stocks of natural resources allow Russia to claim for the “energy superpower” status, however it is necessary for Moscow to solve the problems like extracting branch modernisation and searching for new fields of oil and natural gas resources. Ambitions of the Kremlin in energy sphere are expressed in increase of the state control over energy sphere inside the country, and in aspiration to increase dependence of the European countries on deliveries of energy resources of Russia. Therefore one of priority directions of the Russian foreign policy is promotion of new pipelines “Nord Stream” and “South Stream” construction in the Western Europe. Realization of these energy projects will increase Europe’s dependence on Russian energy carries, therefore some new EU member states resist their implementation.

The analysis of particular cases of bilateral relations between the country-supplier of energy resources, Russia, and the countries-consumers, Latvia, Slovakia, Hungary and Poland, show existence of energy advantage’s using to influence foreign policy autonomy of these states.

Factors like interest of ruling political elite in cooperation with “Gazprom”, appeal of Russia and company “Gazprom” image in public opinion, history of bilateral relations and interest of the Kremlin in involving the particular state in the power projects influence efficiency of using energy resources as the tool of foreign policy pressure. Author concludes that the level of energy dependence is defining factor for influence on foreign policy autonomy because in such a case the country-exporter of energy resources claims the superiority in energy sphere and therefore it acts more safely trying to influence foreign policy of another state.

Anotācija

Maģistra darbs „Energētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība jaunajās ES dalībvalstīs” mēģina atbildēt uz vienu no pēdējā laikā aktuālāko jautājumu: kā pētāmā reģiona valstu (Čehija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Slovākija, Slovēnija un Ungārija) enerģētiskā atkarība no viena ārējā energoresursu piegādātāja (Krievijas Federācija) ietekmē šo valstu ārpolitisko patstāvību? Darba mērķis ir izpētīt enerģētiskās atkarības mijiedarbību ar valsts ārpolitisko patstāvību jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs Centrālās un Austrumeiropas reģionā, bet hipotēze ir šāda: enerģētiskā atkarība no viena ārējā energoresursu piegādātāja apdraud patērētājvalsts ārpolitisko patstāvību. Hipotēze tiek pierādīta empīriskajā ceļā, pētot jauno ES dalībvalstu (divu enerģētiski relatīvi vairāk atkarīgu: Latvija un Slovākija, un divu mazāk atkarīgu: Ungārija un Polija) divpusējās attiecības ar energoresursu piegādātājvalsti – Krievijas Federāciju un tās dabasgāzes monopola kompānijas „Gazprom” interesēm pētāmajās valstīs.

Darba gaitā attiecības starp energoresursu piegādātājvalsti un patērētājvalstīm tiek apskatītas arī caur starptautisko attiecību teorijas prizmu. Šis skatījums noteica attiecību teorētisko būtību, t.s. „reālismu transnacionālisma tērpā”, ar kuru tiek saprasts tas, ka enerģētikas jomā īstie aktieri ir nacionālās valstis, kas cenšas pasargāt savas nacionālās intereses, bet vienlaikus izmanto transnacionālismam un savstarpējai atkarībai raksturīgus paņēmienus – transnacionālās korporācijas un liberālā tirgus nosacījumus. Arī valsts ārpolitiskās patstāvības parādība tiek apskatīta caur valsts politiskās suverenitātes teorijas prizmu, kas noveda pie tāda secinājuma, ka valsts ārpolitiskā patstāvība ir daļa no Vestfālenes suverenitātes modeļa. Tas nozīmē, ka valsts ārpolitisko autonomiju apdraud ārējo aktieru iesaistīšanās politisko lēmumu pieņemšanā, kas ticis panākts, izmantojot lobiju grupējumus.

Bilaterālo attiecību analīzes rezultātā tika konstatēts, ka pastāv nozīmīgi faktori, kuri būtiski ietekmē enerģētiskās atkarības izmantošanas efektivitāti valsts ārpolitiskās patstāvības ietekmēšanas procesā. Tie ir: valsts valdošās politiskās elites ieinteresētība darījumos ar kompāniju „Gazprom”; Krievijas kā valsts un „Gazprom” tēla pievilcīgums sabiedrībā; bilaterālo attiecību vēsture un paša Kremļa ieinteresētība kādas konkrētās valsts iesaistīšanās jaunajos enerģētiskajos projektos („Nord Stream” un „South Stream”). Taču tika konstatēts arī tas, ka enerģētiskās atkarības līmenis paliek par noteicošo faktoru, jo energoresursu piegādātājvalsts, jūtot savu pārākumu enerģētikas sfērā, arvien uzstājīgāk mēģina izmantot savu enerģētisko pārākumu arī politiskajā plāksnē. Kopumā jāteic, ka līdz ar to darba hipotēze tiek pierādīta, bet uzstādītais darba mērķis un uzdevumi – izpildīti.

Maģistra darbs „Enerģētiskā atkarība un valsts ārpolitiskā patstāvība” izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Jurijs Košķins

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Dr.sc.pol. Nils Raimonds Muižnieks

Recenzente: Dr.paed. Žaneta Ozoliņa

Darbs iesniegts Politikas zinātnes maģistra studiju nodaļā 22.05.2008.

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījumu sēdē

____.06.2008. prot. Nr._____, vērtējums_____

Komisijas sekretāre: _____